

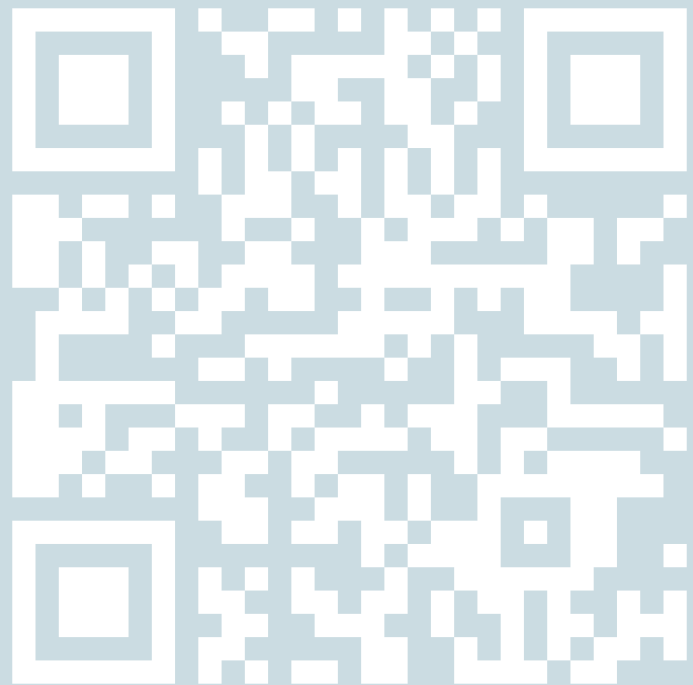
#33 (2) / 2019

CZASOPISMO INDEKSOWANE W BAZACH ERIH+ ORAZ INDEX COPERNICUS
THE JOURNAL IS INDEXED IN ERIH+ AND INDEX COPERNICUS DATABASES

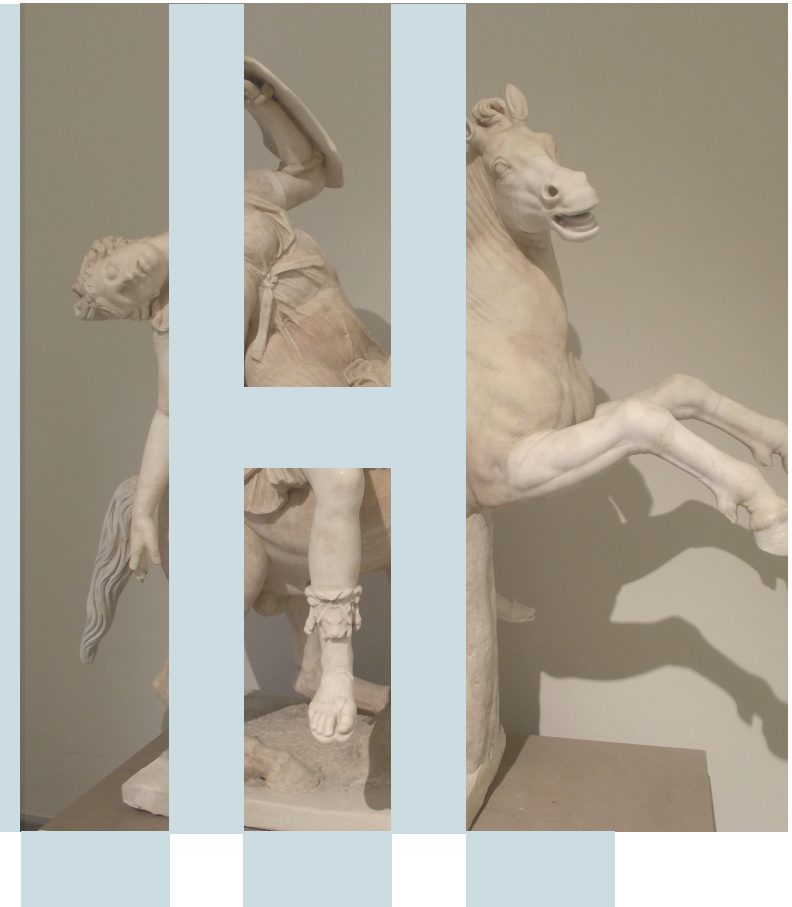
CZASOPISMO NAUKOWE HUMANUM POWSTAŁO
W 2008 ROKU

CZŁONKAMI REDAKCJI I RADY NAUKOWEJ
SĄ UZNANI BADACZE Z POLSKI I ZAGRANICY

HUMANUM

ISSN: 1898-8431

HUMANUM

HUMANUM

Instytut Studiów Międzynarodowych
i Edukacji w Warszawie

36 (1) / 2020

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Spis treści

Rev. Tadeusz Bąk, Paweł Czarnecki: Wspierająca rola Sieci Web w życiu osób niepełnosprawnych	5
LUKAS BERNFRIED BRUNS: Verantwortungsdiffusion in der Digitalisierung	21
FRANK JORDAN: Project execution plan for Hydrogen energy cycle system	37
BERNHARD KOCZIAN, KATARINA GUBINIOVÁ: Communication strategy as solution-oriented marketing instrument for the pharmaceutical trade in the context of increasing competition	53
KATARZYNA KOSSOWSKA: Wprowadzenie dziecka w kulturę. O doświadczeniach na styku pedagogiki i filologii polskiej / <i>Introducing a child to culture. About experiences at the interface between pedagogy and Polish philology</i>	59
KIYOKAZU NAKATOMI: Corona depression demands equality of wealth	65
STEFAN NISCH: Government communication on Social Media during Coronavirus pandemic: a citizen perception analysis	73

Spis treści – cd.

KATARZYNA KOSSOWSKA: Formy literackie używane w wybranych utworach Klementyny z Tańskich Hoffmanowej na przykładzie powieści <i>Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki swojej Urszuli***</i> / <i>Literary forms of Klementyna z Tańska Hoffmanowa on the example of a novel Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki swojej Urszuli***</i>	83
STEFAN REZEPA, JAN PEKAR: Veränderung der Gesundheitsversorgung mit und durch Industrie 4.0	93
WALTER SPÄTH: Blockchain, Kryptowährungen, ICO's: Risiken für Investoren und Verbraucher / <i>Block chain, crypto currencies, ICO's: Risks for investors and consumers</i>	99
WOLFGANG STORCK: Back to old business?! Should indefinite sentencing be reintroduced into juvenile criminal law?	111
EVGENIJ STRAUS: Möglichkeiten der Kooperation von Schulmedizin und Naturheilkunde / <i>Opportunities of the cworking of Scientific western Medicine and Naturopathy</i>	121
ISMAIL TAHIR, OLGA GYARFASOVA: Is social media an important cornerstone in the political environment and does this approach also create a real participation of citizens in public discussion and especially in elections?	131
INGRIDA VAŇKOVÁ: Konštruovanie multilingválnej identity prekladateľa v translígválnom priestore / <i>Construction of the multilingual identity of the translator in the translígvual area</i>	139

Spis treści – cd.

INGRIDA VAŇKOVÁ: Miesto hermeneutiky v teórii prekladu <i>/ The place of hermeneutics in translation theory</i>	145
MARC WEBER: Modes of international collaboration and digital approaches to foster them	153
LARS CHRISTOPHER WESTER, MILOS HITKA: Entwicklungen in der arbeitnehmerüberlassung als indikator für wirstchaftliche entwicklung in Deutschland <i>/ Developments in the labour leasing as an indicator of economic development in Germany</i>	163
ALEXANDER WICK, LUMBOMIRA STRAZOVSKA: Strategy of multi-channel marketing as a success factor for the pharmaceutical market	173

Rev. Tadeusz Bąk

TFKU v Košice, Slovakia

Paweł Czarnecki

Faculty of Aeronautics, Technical University of Košice, (Slovakia)

Wspierająca rola Sieci Web w życiu osób niepełnosprawnych

Silą sieci Web jest jej uniwersalność. Dostępność dla wszystkich, bez względu na niepełnosprawność, jest jej zasadniczym aspektem¹.

WPROWADZENIE

W XXI wieku nowe technologie komunikacyjne, Sieć Web, stały się powszechnymi sposobami komunikacji z drugim człowiekiem. Pełnią one, między innymi, funkcje informacyjne i komunikacyjne. Można powiedzieć, że żyjemy w tzw. społeczeństwie sieci.

Pojęcie technologia informacyjna opiera się na informacji, która jest gromadzona, przechowywana, zapisywana, udostępniana, a nawet usuwana. Gajda uważa, że jest to „zespół wyspecjalizowanych urządzeń, których podstawą są komputery połączone w sieci i oprogramowanie służące procesowi komunikowania”². Natomiast technologia komunikacyjna zawiera w sobie wszystkie możliwe techniki przekazywania tej informacji, w taki sposób, aby przesyłane komunikaty trafiły bezpośrednio do odbiorcy. Informacja pozyskana w różny sposób może być zachowana na czas, który człowiek sam jest w stanie określić. Od człowieka również zależy to, czy informacja będzie implementowana w „pamięci”, czy zostanie ona „przekazana” do dalszego wglądu „systemowi”. Właśnie w transporcie danej informacji, współcześnie na szeroką skalę, uczestniczy technologia. Obecnie jest możliwe komunikować się z osobami z innych kontynentów w kilka sekund, jeżeli informacja dostarczana jest przez

1 Tim Berners-Lee – współtwórca usług www, przewodniczący World Wide Web Consortium.

2 J. Gajda, „Media w edukacji”, wyd. VIII, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2010, s.135.

odpowiednie środowisko (telekomunikacja, Internet). W tym procesie nie tylko osoby komunikujące się muszą być aktywne, ale też środowisko technologiczne. Utworzyły się w ten sposób dwa pojęcia związane ze współczesną aktywnością uczestników za pośrednictwem sieci komunikacyjnej. „Online” oraz „Offline”. Pojęcia pochodzą z języku angielskiego, pierwsze z nich oznacza „dostępny w sieci”, drugie zaś „nieдоступny w sieci”.

Sieć można zdefiniować jako powiązania między obiektami. Niezależnie od tego jakie to będą sieci: komputerowe, energetyczne, czy społeczne, to zasada ich działania zawiera ten sam algorytm: ludzie, grupy, systemy, węzły czy obiekty mogą być połączone w integralną całość. Zmiany w jednym punkcie rozchodzą się w całej sieci niczym fale na wodzie³.

Sieć daje szansę osobom z różnymi niepełnosprawnościami na pełne funkcjonowanie w społeczeństwie i na poprawę ich sytuacji życiowej. Daje możliwość nauki, pracy, wypoczynku, podejmowania niezależnych decyzji, obserwowania ich skutków⁴. Uczestnictwo w Sieci kompensuje również niedostatek więzi społecznych pozwalając na rozwój kontaktów interpersonalnych. Możliwości Sieci sprzyjają zwiększeniu niezależności osób niepełnosprawnych.

Nie ulega wątpliwości, że niepełnosprawność komplikuje życie człowieka, ogranicza go w różnych sferach działalności, prowadząc jednocześnie do wykluczenia społecznego.

W niniejszej pracy zwrócono uwagę na wspierającą rolę nowych mediów w rozwoju osób niepełnosprawnych. Skupiono się na możliwościach wynikających z korzystania z ogólnie pojętej Sieci w aspekcie korzyści dla osób niepełnosprawnych, takich jak: przedłużenie zmysłów, technologie asystujące, komunikacja międzyludzka, uczenie się, praca zawodowa, udział w kształtowaniu osobowości i codziennych czynnościach.

Dokonano również przeglądu możliwości środowiska Sieci, opisano podstawowe informacje na temat istoty niepełnosprawności, zaprezentowano klasyfikację niepełnosprawności w ujęciu różnych autorów, scharakteryzowano istotę konektywizmu jako teorii uczenia się w Sieci, zwrócono również uwagę na standardy określające użyteczność stron internetowych dla osób niepełnosprawnych.

Pracę kończą rekomendacje do badań własnych w tym zakresie.

NOWE MEDIA W SIECI JAKO NARZĘDZIE USPRAWNIAJĄCE ŻYCIE OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Telefon – urządzenie działające w oparciu o technologię łącza telefonicznego, współcześnie jedna z najbardziej upowszechnionych metod przesyłania informacji. Przekazuje informację zmieniającą dźwięk w sygnał elektryczny⁵ i na odwrót,

3 G. Siemens, *Konektywizm – teoria uczenia dla epoki cyfrowej*, w: *Konektywizm, zamiast wędki dajmy sieć*. CNK Kopernik, Warszawa 2017, s. 22.

4 P. Plichta, *Młodzi użytkownicy nowych mediów z niepełnosprawnością intelektualną – między korzyściami i zagrożeniami*. „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2013, 12(1), 123.

5 *Ibidem*, s. 438.

zmieniający tekst w ciąg bitów przesyłanych do odbiorcy i ponownie zamieniający te bity na możliwą do odczytania wiadomość⁶. Technologia telefonów komórkowych, obecnie smartfonów daje możliwość prowadzenia wideo – rozmowy, czyli jednoczesnego przesyłania do odbiorcy dźwięku i obrazu. Są to urządzenia mobilne, a nowe rozwiązania technologiczne zawarte w tych urządzeniach sprawiają, że za pomocą sieci komórkowej, bądź przy wykorzystaniu bezprzewodowego Internetu, można komunikować się z każdą osobą na świecie posiadającą nawet zwykły telefon korzystający ze zwykłej sieci telefonicznej. Wartością dodaną tego urządzenia jest możliwość korzystania z różnego rodzaju komunikatorów, bycia „Online”, w każdym dostępnym miejscu na świecie z dostępem do sieci mobilnej, czyli umożliwia rejestrowanie obrazu i dźwięku, archiwizowanie ich i udostępnianie tych form informacji na różnych obszarach.

Portale społecznościowe - znane są również pod nazwą serwis społecznościowy⁷, jest to płaszczyzna komunikacyjna, korzystająca z technologii telefonów komórkowych, smartfonów czy komputerów⁸. W zamyśle projektantów celem było sprawne komunikowanie się osób z poziomu platformy internetowej, które miały wspólne zainteresowania, charakterologicznie odpowiadały podobnemu życiu zawodowemu czy prywatnemu. Zaletą była możliwość poznania nowych osób bez potrzeby bezpośredniego kontaktu z danym użytkownikiem. Powstawały więc nowe znajomości internetowe za pośrednictwem komputera, czy obecnie nawet za pośrednictwem smartfonów. Serwisy społecznościowe dawały możliwość rozmów zachowując anonimowość, dyskrecję czy szukaniem osób dzielących wspólne zainteresowania, co ma znaczenie w przypadku osób niepełnosprawnych. Współczesnym portalem społecznościowym jest na szeroką skalę użytkowany serwis Facebook.com czy wcześniej w Polsce popularny serwis NK.pl.

Komunikatory – mają zastosowanie głównie w komunikowaniu się, są to programy stosowane w różnych środowiskach systemów operacyjnych⁹. W przeciwieństwie do portali społecznościowych, program tego typu spełnia zupełnie inną funkcję. Daleki jest od udostępniania ogólnych informacji, dla wszystkich użytkowników serwisu i możliwości kontaktowania się z nimi. Zadaniem jest bezpośrednia komunikacja cyfrowa pomiędzy użytkownikami. Pierwotnie działały na zasadzie telefonów, mając odpowiedni numer (w przypadku komunikatora takiego jak Gadu-Gadu), można było połączyć się z danym odbiorcą i rozpocząć wymianę informacji. Współcześnie wciąż stosowane na szeroką skalę pozwalają również, tak samo jak serwisy internetowe, wyszukiwać obcych rozmówców do wymiany informacji. Powszechnie stosowanymi komunikatorami są programy takie jak Messenger, czy wcześniej wspomniane Gadu-Gadu.

Anonimowe serwisy komunikacyjne – polegają na szybkiej komunikacji z losowym rozmówcą, bez konieczności zakładania konta i logowania się. Osoba korzystająca z tego typu serwisu potrzebuje urządzenia umożliwiającego komunikację,

6 SMS, „Wikipedia”[online], <https://pl.wikipedia.org/wiki/SMS>. [Dostęp: 4.03.2020].

7 *Serwis społecznościowy*, [w:] *Encyklopedia powszechna PWN 2018* [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/serwis%20spo%C5%82eczno%C5%9Bciowy.html>, [Dostęp: 4.03.2020].

8 K. Gawrol, *Rola mediów społecznościowych w edukacji – stan obecny i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2017, s.52.

9 *Komunikator internetowy*, [w:] *Encyklopedia powszechna PWN 2018* [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/komunikator-internetowy;4201794.htm>. [Dostęp: 4.03.2020].

np. komputera, smartfonu oraz połączenia z Internetem. Wystarczy tylko kliknąć opcję umożliwiającą losowanie anonimowego rozmówcy. Jest również możliwość personalizowania wyszukiwania, wybierając priorytetowo, np. z jakiego województwa anonimowy użytkownicy mogą nawiązać z nami połączenie. Zaletą jest bardzo szybkie połączenie się z osobą i jednocześnie szybkie rozłączenie w poszukiwaniu następnego użytkownika tego serwisu. Serwisy są wyposażone w opcję zarówno komunikacji tekstowej, jak wideo rozmowy. W Polsce na poszczególnych anonimowych serwisach komunikacyjnych w jednej chwili potrafi korzystać nawet 10 tysięcy osób. Popularnym, anonimowym serwisem komunikacyjnym jest Omegle.com oraz serwis 6obcy.com.pl, (ten umożliwia tylko i wyłącznie komunikację tekstową).

Gry wieloosobowe z komunikatorami – gry komputerowe upowszechniły się już w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Wówczas oferowały rozgrywkę tzw. jednoosobową, czyli umożliwiały tylko jednemu użytkownikowi ogrywanie danego tytułu, lub w przypadku gier wieloosobowych, konieczne było zgromadzenie tych osób przy jednym komputerze, konsoli czy automacie¹⁰. Okazało się, że jest duże zainteresowanie programami oferującymi rozgrywkę, na osobnych sprzętach. Jedną z nich był MUD¹¹, który to oferował rozgrywkę w formie tekstowej dla kilku użytkowników jednocześnie. Obecnie, sieć daje możliwości łączenia się z użytkownikami z całego świata w jednym czasie, nie ograniczając się jedynie do formy tekstowej, oferując obecnie bogatą bibliotekę oprogramowania z różnymi formami graficznymi. Programy te musiały więc zostać zaimplementowane w narzędzie do komunikacji z graczami, pierwotnie mając za zadanie wymianę informacji zawartej w grze. Obecnie nie tylko zachodzi w nim proces wymiany ważnych dla rozgrywki informacji, ale użytkownicy mogą je wykorzystywać w celach prywatnych, poszerzając grono nowych znajomych. Mamy więc do czynienia z sytuacją, w której wybór odpowiedniej gry determinuje miejsce „spotkań” z daną osobą. Takie rozwiązanie jest najczęściej wykorzystywane w grach typu MMO (Massively multiplayer online)¹². Programy te oferują tworzenie swojego własnego awatara¹³. Zrodziło to potrzebę tworzenia nowych społeczności internetowych, w których komunikacja odgrywa główną rolę. Gracze w ten sposób współpracują ze sobą w grze, zapoznają się ze sobą, tworzą relację. Jednymi z popularnych gier opartych na takich rozwiązaniach technologicznych są World of Warcraft, Second Life czy Guild Wars 2.

Blog – to inaczej dziennik sieciowy, spopularyzowany dopiero pod koniec XX wieku¹⁴. Użytkownik tego typu serwisu zamieszcza swój tekst na serwerze, udostępniając go tym samym osobom odwiedzającym daną stronę. Istnieje możliwość komunikacji internetowej w postaci wiadomości prywatnych na serwerze, stworzone miejsce do komentowania danego wpisu. Aby móc dodać jakikolwiek wpis, należy zarejestrować się na stronie blogerskiej. Blog jest miejscem poznawania nowych użytkowników a forma udostępniania konkretnych treści sprawia, że można dokonywać wymiany dzieł, przemyśleń czy informacji jednokierunkowej bez konieczności komunikacji

¹⁰ *Psychologia współczesnego człowieka*, B. Janda-Dębek (red.), Wydawnictwo Atut, Wrocław 2010, s.71.

¹¹ T. Mileszko, *Historia i sukces gier MMO*, „Komputer świat”, [online], <http://www.komputerswiat.pl/centrum-wiedzy-konsumenta/gaming/wszystko-o-grach-mmo/historia-i-sukces-gier-mmo.aspx>. [Dostęp: 5.02.2020].

¹² B. Janda-Dębek (red.), *op.cit.*, s.71.

¹³ *Ibidem* s.72.

¹⁴ *Blog*, [w:] *Encyklopedia powszechna PWN2018*[online], https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/blog;55985_03.html. [Dostęp: 5.02.2020].

z drugą osobą. Serwisy te, od momentu pojawienia opierały się na dotacjach i reklamach, które w szczególności spopularyzowały formę „ogólnodostępnego dzienniczka elektronicznego”.

Internetowa skrzynka pocztowa – inaczej poczta elektroniczna czy też email¹⁵. Ta forma dotyczy korespondencji internetowej. Obecnie istnieje wymóg posiadania maila przez właścicieli domen elektronicznych, jako jeden z punktów rejestracji, co spowodowało, że serwisy pocztowe powiększyły liczbę użytkowników na całym świecie. Posiadanie adresu email, przy rejestracji ma zapobiegać sztucznym kontom. Elektroniczna poczta pełni funkcję pełnoprawnego komunikatora wiadomości prywatnych. Tak samo jak telefon działa na zasadzie wysyłania informacji na konkretny adres mailowy.

Forum internetowe – forum dyskusyjne jest stroną internetową poświęconą komunikacji dotyczącej konkretnej tematyki¹⁶. Podstawą korzystania z tej formy jest rejestracja na forum. Komunikacja następuje na płaszczyźnie prywatnych informacji oraz, w większym stopniu, opiera się na opublikowanych danych, do których wszyscy użytkownicy mają dostęp. Ta forma komunikacji opiera się na dyskusjach tematycznych. Wyglądem przypomina komentarze na różnych stronach internetowych. Fora były jedną z najbardziej popularnych form wymiany informacji tematycznych pod koniec XX i na początku XXI wieku. Strony internetowe w takim kształcie wciąż są bardzo popularne ze względu na liczbę konkretnych informacji zawartych w jednym miejscu (jedna strona internetowa poświęcona danej tematyce).

W odniesieniu do osób niepełnosprawnych forum pozwala na kontaktowanie się ludzi zmagających się z podobnymi problemami, chcących uzyskać pomoc, radę, wsparcie. Pozwala to złagodzić skutki kryzysu instytucji pomocowych, poprzez przesuwanie się szukania pomocy w tego typu wspólnotach o charakterze samopomocowym. To w tej przestrzeni właśnie rodzi się nowy typ solidarności, na który jednostka dziś w dobie zmiany społecznej i rozwijania się nowego typu społeczeństwa, nie może liczyć ze strony osób należących do jej otoczenia¹⁷.

Interfejsy mózg-komputer – ang. brain-computer interfaces, umożliwia sterowanie sygnałami bioelektrycznymi mózgu, tj. sygnałami elektrofizjologicznymi pobieranymi z ośrodkowego układu nerwowego. Dostępne są już rozwiązania prototypowe, a nawet wybrane wersje komercyjne (np. Brain Gate). Umożliwiają one: – obsługę „myśłą” prostych programów uruchomionych na komputerze, – sterowanie neuroprotezami (ang. neuroprostheses), tj. protezami elementów układu nerwowego człowieka¹⁸.

Systemy rzeczywistości rozszerzonej – ang. Augmented Reality – AR, polegają na łączeniu świata rzeczywistego z obrazem (często: otoczeniem) generowanym komputerowo (w 3D). Celem jest generowanie świata komputerowo jako uzupełnienie świata

15 *E-mail* [w:] Encyklopedia powszechna PWN 2018, [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/poczta-elektroniczna;3958675.html>. [Dostęp: 5.02.2020].

16 S. Downes, *Od wiedzy konektywnej do konektywnej edukacji*, w: Konektywizm, zamiast wędki dajmy sieć. CNK Kopernik, Warszawa 2017, s. 14.

17 M. Stojkow, D. Żuchowska-Skiba, Edukacja osób niepełnosprawnych w Internecie, http://www.ktime.up.krakow.pl/symp2012/referaty_2012_10/stojkow.pdf [Dostęp: 12.01.2020]

18 J. R. Wolpaw, *Brain-computer interfaces as new brain output pathways*, „Journal of Physiology” 2007, no. 579(3), s. 613–619.

rzeczywistego (np. informacyjnie) oraz umożliwienie interakcji użytkownika w 3D w czasie rzeczywistym¹⁹. Przykłady:

- ◆ okulary wyposażone w wyświetlacze typu „see-through” z nałożonym na rzeczywisty obraz otoczenia komentarzem, wskazówkami lub dodatkowymi informacjami o otaczającej przestrzeni, osobach itp.,
- ◆ smartfony z opcją nakładania na wyświetlany obraz z kamery różnego rodzaju danych na temat fotografowanych lub filmowanych obiektów (np. zabytków), ukształtowania terenu, położenia użytkownika, trasy dojścia do wybranego obiektu czy trasy wycieczki po mieście²⁰,
- ◆ gry terenowe, wirtualne wycieczki,
- ◆ obrazowanie złożonych obiektów rzeczywistych (np. w diagnostyce obrazowej w medycynie), a także do prezentacji obiektów rzeczywistych wraz z dodatkowymi obliczeniami czy symulacjami ich zachowania w różnych sytuacjach,
- ◆ wykorzystanie różnych rodzajów sensorów (w tym detekcji ruchu) oraz markerów pozwala na opracowanie interfejsów umożliwiających sterowanie np. wybranymi formami gestykulacji czy ruchami mięśni twarzy, ruchami gałki ocznej. Użytkownik znajduje się wówczas w otoczeniu wirtualnego interfejsu. Systemy rzeczywistości rozszerzonej ulepszają wspomaganie dotychczasowych funkcji komunikacyjnych oferowanych przez Internet, telefonię komórkową, interaktywną telewizję czy systemy geolokalizacyjne i nawigacyjne²¹.

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ – DEFINICJA, KLASYFIKACJE

Niepełnosprawność to pojęcie interdyscyplinarne, wielowymiarowe, które permanentnie ewoluuje w zależności od determinantów takich jak: czynniki społeczno-kulturowe, historyczne, geograficzne, poziom wiedzy społeczeństwa i dominujące w nim wartości oraz w zależności od podejścia w obrębie różnych nauk: pedagogiki, psychologii, socjologii, medycyny, katolickiej nauki społecznej czy prawa²².

W literaturze przedmiotu spotyka się różne podejścia definiowania niepełnosprawności, np. definicje ogólne, które koncentrują się wokół czynników wyznaczających niepełnosprawność, takich jak: urazy, choroby, wady wrodzone, będące podstawą trudności lub niemożności wykonania jakichś czynności. W tej grupie mieści się definicja Sowy, a mianowicie osoba niepełnosprawna to taka, u której uszkodzony i obniżony stan sprawności organizmu spowodował utrudnienie, ograniczenie lub uniemożliwienie wykonywania zadań życiowych i zawodowych oraz wypełniania ról społecznych, biorąc pod uwagę jej wiek, płeć oraz czynniki środowiskowe, społeczne i kulturowe²³. Tego typu definicje wykorzystywane są w instytucjach takich jak: szkoła, zakłady pracy chronionej, urzędy pracy, ośrodki pomocy społecznej z racji przyznawania uprawnień i świadczeń.

19 E. Mikołajewska, D. Mikołajewski, *Komunikacja dla osób niepełnosprawnych w środowiskach nowych mediów*, *Lingua ac Communitas*, T. 22/ 2012, 102.

20 *Ibidem*, s. 102.

21 *Ibidem*, s. 103.

22 M. Giełda, *Pojęcie niepełnosprawności*, w: *Prawno-administracyjne aspekty sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce*, red: M. Giełda, R. Raszewska-Skałeczka, Wrocław 2015, s. 20.

23 J. Sowa. *Pedagogika specjalna w zarysie*. Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 1997, s. 18.

Na potrzeby pedagogiki społecznej przyjmuje się definicję osoby niepełnosprawnej Kurzynowskiego. Autor twierdzi, że stan fizyczny lub/i społeczny takiej osoby na trwałe lub na jakiś okres czasu utrudnia, ogranicza albo uniemożliwia wypełnianie celów życiowych i ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi lub społecznymi²⁴. Wymienione formy upośledzenia Morcinek rozwija następująco:

- ◆ Utrudnienie – dotyczy trudności w wykonywaniu czynności życiowych.
- ◆ Ograniczenie – wypełnianie ról życiowych w wymiarze niepełnym.
- ◆ Uniemożliwienie – niemoc w wykonywaniu celów i ról życiowych²⁵.

Próby klasyfikacji niepełnosprawności wciąż ewoluują. Najprostszy podział, zastosowany w 1959 w Deklaracji Praw Dziecka opierał się na triadzie kategorii takich jak: fizyczna, umysłowa i społeczna.

Kolejną klasyfikację oparto na kryterium miejsca uszkodzenia²⁶:

- ◆ Upośledzenie aparatury percepcji (dotyczy receptorów wzroku i słuchu).
- ◆ Upośledzenie w aparaturze transformacji (dotyczy niepełnosprawności intelektualnej).
- ◆ Upośledzenie w aparaturze wyrażania (dotyczy zaburzeń mowy oraz kalectwa i wady w obrębie motoryki).

Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto klasyfikację Sękowskiej oparta o kryterium rodzaju i stopnia upośledzenia²⁷:

1. Niewidomi i niedowidzący:
 - ◆ Niewidomi od urodzenia lub przed 5.r.ż.
 - ◆ Ociemniali
 - ◆ Niewidomi i ociemniali z dodatkowymi kalectwami.
 - ◆ Niewidomi i ociemniali z upośledzeniem umysłowym.
 - ◆ Niedowidzący
 - ◆ Słabo widzący w wysokim stopniu.
2. Głusi i niedosłyszący:
 - ◆ Głusi od urodzenia.
 - ◆ Ogłuchli mówiący.
 - ◆ Głusi z upośledzeniem umysłowym.
 - ◆ Głusi z dodatkowymi kalectwami.
 - ◆ Głusi z resztkami słuchu.
 - ◆ Niedosłyszący.

3. Głuchoniewidomi

24 A. Kurzynowski, [w:] J. Mikulski, J. Auleytner (red.), *Polityka społeczna wobec osób niepełnosprawnych. Drogi integracji*, Wyd. WSH TWP, Warszawa 1996, s. 19.

25 U. Morcinek, *Pedagogika specjalna*, Szczecin 2011, 16.

26 O. Lipkowski, *Pedagogika specjalna w zarysie*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1981, s. 26.

27 Z. Sękowska, *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, PWN Warszawa 1998, s. 27.

4. Upośledzeni umysłowo:
 - ◆ W stopniu lekkim.
 - ◆ W stopniu umiarkowanym.
 - ◆ W stopniu znacznym.
 - ◆ W stopniu głębokim.
5. Przewlekłe chorzy:
 - ◆ Grupy ze względu na rodzaj schorzenia.
 - ◆ Grupy ze względu na formę leczenia (szpitalne, ambulatoryjne).
6. Osoby z uszkodzeniem narządów ruchu
 - ◆ Amputacje, braki, transformacje.
 - ◆ Uszkodzenia kręgosłupa i narządu ruchu.
 - ◆ Dysfunkcje kończyn.
 - ◆ Porażenia.
7. Osoby z trudnościami w uczeniu się na skutek dysharmonii rozwoju
8. Społecznie niedostosowani wskutek:
 - ◆ Zaniedbań i błędów wychowawczych oraz konfliktów z normami społeczno-moralnymi.
 - ◆ Zaburzeń wyższych czynności nerwowych.
 - ◆ Tła psychopatycznego, charakteropatycznego, nerwicowego prowadzącego do konfliktów z prawem.

KONEKTYWIZM – TEORIA UCZENIA SIĘ W SIECI

Dla osób niepełnosprawnych, dostęp do informacji jest wyznacznikiem statusu społecznego.

Dzięki możliwościom Sieci, formalny, biurokratyczny kształt systemu edukacji można zamienić na sieć powiązań, relacji ludzi łączących się między sobą i z otaczającą ich rzeczywistością, umożliwiającą skutecznie uczyć się.

Konektywizm, czyli teoria uczenia się w sieci, różni się od tradycyjnych teorii uczenia się. Tradycyjnie nauka polega na obserwacji i doświadczeniach, następnie na opisywaniu składowych rzeczywistości oraz ich własności. Natomiast uczenie się w sieci zawiera aspekt wkładu własnego w tworzenie i rozwijanie połączeń sieciowych pomiędzy obiektami, co zdefiniowane zostało jako wiedza²⁸. Można powiedzieć, że sieci zawierają wiedzę a rozwój i przekształcenia sieci budują doświadczenia i kompetencje.

28 S. Downes, *Od wiedzy konektywnej do konektywnej edukacji*, w: *Konektywizm, zamiast wędki dajmy sieć*. CNK Kopernik, Warszawa 2017, s. 14.

Teoria uczenia się w epoce cyfrowej odchodzi od osobistego doświadczenia i przyswajania wiedzy potrzebnej człowiekowi do działania na korzyść zdobywania umiejętności budując powiązania.

Podstawą konektywizmu jest konekcjonizm, czyli dziedzina zajmująca się badaniem sieci neuronowych i sztucznych inteligencji, oraz teorii sieci społecznych, głównie dotyczących rozprzestrzeniania się idei w społeczeństwie²⁹.

Konektywizm ma społecznościowy charakter, dotyczy człowieka żyjącego w sieci, który sam tworzy tą Sieć i z niej korzysta przy pomocy Internetu. Jest to bardzo młoda koncepcja, gdyż jej rozwój przypada na początek XXI w. Jest odpowiedzią na ożywioną dyskusję podjętą w blogosferze teoretyków i praktyków edukacji zdalnej i osób zajmujących się technologiami sieciowymi w Kanadzie i USA. Podejmowane prace naukowe na ten temat, dyskusje podejmowane na konferencjach, sympozjach pozwoliły na uprawomocnienie teorii konstruktywizmu i na wykorzystanie jej we wszystkich obszarach edukacji.

Dziedziny, idee, społeczności, czyli tzw. węzły są rozpoznawalne dzięki swej specjalizacji i doświadczeniu, mogą się krzyżować z różnymi społecznościami edukacyjnymi, dzięki czemu można dokonać ich selekcji. Na przykład poszukiwanie pracy odbywa się za pomocą właśnie węzły, ale takich, które są stosunkowo słabe, mówi się, że są to krótkie połączenia między informacjami, gdyż w tym przypadku sieci wypełniają osoby, których zainteresowania i wiedza są zbliżone do potrzeb użytkownika.

A.L. Barabási uważa, że węzły zawsze rywalizują o połączenia, ponieważ symbolizują one przetrwanie w świecie zbudowanym ze wzajemnych połączeń³⁰.

Podsumowując, można konstatować, iż będąc aktywnym uczestnikiem sieci można pogłębiać swoją wiedzę, z uwagi na fakt, że człowiek buduje własne połączenia do różnych zasobów, danych, relacji, itp. lub wykorzystuje istniejące już sieci, a w następstwie tego analizuje, selekcjonuje, ocenia i przetwarza poszukiwane i znalezione informacji w wiedzę.

Warto zaznaczyć, że nie wszyscy zgadzają się z poglądem, iż w Internecie jest wiedza. Internet to raczej taki informacyjny, nieskończenie długi „szwedzki stół”, z którego można pobrać tylko to, co w danej sytuacji jest potrzebne, ale wiedza musi powstać w głowie człowieka³¹.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w sieci istnieją takie zasoby, które są odpowiedzią na najbardziej złożone potrzeby osób uczących się. Stephen Downes i George Siemens są zdania, że wiedza jest dostępna poza człowiekiem, w węzłach i połączeniach sieci, wystarczy z niej tylko skorzystać. Twórcy zasobów są w stanie dotrzeć do osób uczących się. Powszechnie wiadomo, że jesteśmy śledzeni na każdym, internetowym kroku, a ślady są wykorzystywane do, zamieszczania np. reklam w odpowiednich, łatwo dostępnych dla nas miejscach. Może się okazać, że gdy nie trzeba będzie szukać, gdyż poszukiwana informacja sama nas odnajdzie.

²⁹ *Ibidem*, s. 14.

³⁰ A. Barabasi, A. L., *Linked: The New Science of Networks*, Basic Books, Nowy Jork 2002, s. 106.

³¹ J. Morbitzer, *Szkoła w pułapce Internetu*, 2010 [w:] [p://www.ktime.up.krakow.pl/ref2010/morbitz.pdf](http://www.ktime.up.krakow.pl/ref2010/morbitz.pdf), [dostęp: 2020-10-02]

ZASOBY, SERWISY SIECI WSPARCIEM W FUNKCJONOWANIU OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Nowoczesne technologie dają nadzieje na poprawę jakości życia i możliwości pozytywnego funkcjonowania w świecie przez osoby niepełnosprawne. Bednarek powołuje się na liczne badania, z których wynika, że środki techniczne obok gromadzenia, przetwarzania i przekazywania informacji, mogą służyć rozwijaniu intelektu i emocji oraz kształtowaniu wartości³².

W sieci, każdy internauta jest anonimowy, co wyzwala poczucie komfortu, szczególnie w przypadku wyraźnego kalectwa i uwolnienie od ocen poprzez pryzmat wyglądu czy też sposobu wykonywania zadań.

Technologie asystujące – mają zastosowanie wśród osób z niepełnosprawnością fizyczną, między innymi: amputanci³³, osoby z uszkodzonym rdzeniem kręgowym, częściowo lub całkowicie sparaliżowane, niedowidzące i niewidome, niedosłyszące i głuche, głuchoniewidome oraz głuchonieme, posługujące się językiem migowym lub czytające z ruchu ust. Zasoby Sieci mają również zastosowanie dla osób o szczególnej wrażliwości na niektóre sygnały wizualne lub akustyczne, czyli epileptycy.

Specyficzny rodzaj komunikowania się osób niepełnosprawnych: język migowy, alfabet brajla, itp. prowokuje do opracowywania nowych sposobów technologicznych, logicznych, czy manualnych w perspektywie świata wirtualnego, gdyż kierując się przesłanką, że Internet powinien być dostępny dla każdego, należy dążyć do umożliwienia osobom niepełnosprawnym komunikowanie się ze światem zewnętrznym.

Marshall McLuhan pisał o mediach przedłużających zmysły człowieka (np. oka lub ucha). Według autora technologie asystujące spełniają podstawy teorii, umożliwiają uczestniczenie osób niepełnosprawnych w wirtualnym świecie i korzystanie z jego zasobów³⁴.

Przede wszystkim chodzi o umożliwienie tym osobom pracy, wykorzystując specjalistyczny sprzęt i oprogramowanie asystujące. Ideą tego typu mediów jest przetworzenie informacji niedostępnej na dostępną dla danej grupy osób, np.:

- ◆ Osoby słabowidzące – sprzęt powiększa zasoby informacji analogowej (tekst drukowany), a programowanie powiększa informację elektroniczną (ekrany komputerów, telefonów komórkowych itp.).
- ◆ Osoby niewidome – powstały specjalne czytniki ekranu, wykorzystywane do odczytu treści tekstowych za pomocą mowy syntetycznej lub brajla. Informacja pojawiająca się na ekranie urządzenia (komputera, telefonu komórkowego itp.) prezentowana jest w postaci akustycznej lub dotykowej.
- ◆ Osoby głuche i niedosłyszące – mogą korzystać z urządzeń i oprogramowań transmitujących tekst (tekstofony). Osobom z ubytkami słuchu służą urządzenia wspomagające słyszenie, czyli indywidualne aparaty słuchowe, transmitters FM, pętle indukcyjne.

32 J. Bednarek J., *Multimedia w kształceniu*. PWN Warszawa 2006, s. 269.

33 ludzie pozbawieni kończyn górnych i dolnych.

34 McLuhan M., *Zrozumieć media. Przedłużenia człowieka*, tłum. N. Szczucka, Warszawa 2004.

Wprowadzenie narzędzi informatycznych dla udogodnień osób niepełnosprawnych jest coraz bardziej powszechne. Na stronach internetowych, rządowych i licznych organizacji poświęconych osobom niepełnosprawnym, jest wiele dostosowań, takich jak suwak do powiększania czcionki dla niedowidzących, witryny tekstowe z kolorowymi czcionkami, co ułatwia surfowanie w Sieci.

Jedną z metodyk doboru odpowiedniego sprzętu jest, wykorzystywany w Stanach Zjednoczonych, HAAT Model opisujący wzajemne powiązania pomiędzy poszczególnymi składowymi systemu AT, którymi są:

- ◆ czynności (ang. activity) – czynności życiowe wykonywane przez osoby niepełnosprawne w różnych obszarach: samoobsługi, pracy, nauki, zabawy, odpoczynku, które mogą być z kolei rozbijane na poszczególne zadania,
- ◆ człowiek (ang. human) – możliwości (w tym stan zdrowia), potrzeby, oczekiwania i umiejętności osoby niepełnosprawnej,
- ◆ kontekst (ang. context) – otoczenie fizyczne i społeczno-kulturowe,
- ◆ AT – odpowiedni sprzęt i szkolenia umożliwiające wykonywanie czynności życiowych³⁵.

Na rys. 1. Zaprezentowano algorytm doboru urządzeń wspomagających obsługę komputera przez osoby niepełnosprawne.

Media w komunikacji międzyludzkiej – kontakty z ludźmi są gwarantem satysfakcji życiowej albo jej braku, niezależnie od poziomu intelektualnego czy sprawności fizycznej. Potencjał zasobów Sieci umożliwia komunikację międzyludzką i prezentowanie siebie, są pomocą w znalezieniu przyjaciół, którzy mogą być wsparciem w aktywnościach realizowanych w świecie „realnym”, jak i cyfrowym³⁶.

Dostęp osób niepełnosprawnych do Sieci ułatwia:

- ◆ dostęp do rynku pracy (e-praca),
- ◆ wykonywanie telepracy (e-podpisy, możliwość rozliczania się z urzędami skarbowymi poprzez Internet),
- ◆ zwiększenie udziału outsourcingu oraz przejście do pracy zadaniowej o elastycznym czasie wykonywania,
- ◆ dostępność do usług medycznych (telerehabilitacja),
- ◆ wyszukiwanie specjalistów,
- ◆ uczestnictwo w wyborach,
- ◆ znaleźć partnera życiowego,
- ◆ dokonywać zakupów, z przyniesieniem do domu,
- ◆ monitorowanie forów internetowych w poszukiwaniu grup wsparcia i informacji dotyczących chorób i niepełnosprawności.

35 A. Cook., S. Hussey, *Assistive Technologies: principles and practice*, St. Louis, 1995.

36 P. Plichta, *Młodzi użytkownicy nowych mediów z niepełnosprawnością intelektualną – między korzyściami i zagrożeniami*. „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2013/12(1), s. 121–138.

Rodzaje i stopień dysfuzji			
Dysfunkcje motoryczne	Dysfunkcje wzroku	Dysfunkcje słuchu	Dysfunkcje kognitywne
◆ Opcje „ułatwienia” systemu operacyjnego komputera ◆ klawiatury alternatywne z dużymi klawiszami i znakami o dużym kontraście, oznakowane (np. teksturą) przyciski trackballa ◆ ramki na klawiatury ◆ dodatkowe duże przyciski (ang. buttons) zastępujące przyciski myszy ◆ klawiatury ekranowe oraz urządzenia wskazujące do nich ◆ kontrolery sterowane dmuchaniem i wciąganiem powietrza (ang. sipp-and-puff switch), położeniem języka, mięśniami twarzy itp. ◆ sterowanie wzrokiem (np. b-link) lub ruchami głowy ◆ sterowanie głosem (ang. voice control) z oprogramowaniem do rozpoznawania mowy (ang. speech recognition) ◆ interfejs mózg-komputer (ang. brain-computer interface) + oprogramowanie do obsługi komputera (np. edytor tekstu Dasher) lub neuroprotezy	◆ operacyjny komputer, np. lupa, powiększalniki stacjonarne i przenośne ◆ oprogramowanie lektorskie, „czytające” tekst z ekranu (ang. screen reader) lub z innych ◆ źródeł: dokumentów, gazet itp. ◆ klawiatury alternatywne z dużymi klawiszami i znakami o dużym ◆ kontraście, oznakowane (np. teksturą) przyciski trackballa ◆ klawiatury i monitory brailowskie i urządzenia do tyflografiki ◆ oprogramowanie typu „synchronized narration” do przeglądania stron www	◆ aparaty słuchowe i implanty ◆ napisy (ang. subtitles) ◆ konwertery mowy na tekst pisany (ang. voice-to-text converters) ◆ strony www (np. Flash) z ekwivalentami ścieżki dźwiękowej ◆ połączenia wideo punkt-punkt lub wideokonferencje dla osób czytających z ruchu ust lub ◆ używających języka migowego	◆ uproszczone klawiatury i myszy ◆ intuicyjne menu pomocy i odpowiedzi oraz opisy zawartości ◆ klawiatury na bazie tabletów z przyciskami oznaczonymi czytelnymi obrazkami ◆ ekrany dotykowe z kontrastowym, łatwym do kojarzenia menu ◆ połączenia wideo punkt-punkt lub wideokonferencje dla osób czytających z ruchu ust lub używających języka migowego

Rys. 1. Algorytm doboru urządzeń wspomagających obsługę komputera przez osoby niepełnosprawne (wariant).

Źródło: na podstawie Mikołajewska E., Mikołajewski D., *Komunikacja dla osób niepełnosprawnych w środowiskach nowych mediów*, Lingua ac Communitas, T. 22/ 2012. Najciekawsze polskie rozwiązania w tym zakresie stanowią Eyewriter 1.0, Eyewriter 2.0 oraz Blink.

Przykładem może być Internetowy Portal Osób Niepełnosprawnych (IPON, <http://www.ipon.pl>), który umożliwia czaty, randki (z fotoofertami), forum dyskusyjne i bieżące ogłoszenia. Sahaj pisze, że dzięki takim platformom osoby niepełnosprawne są aktywne społecznie, stanowią „socjologicznie aktywne agregaty”³⁷.

STANDARDY OKREŚLAJĄCE UŻYTECZNOŚĆ STRON INTERNETOWYCH DLA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Jeżeli chodzi o osoby niepełnosprawne, to bardzo ważną kwestią jest szczególna dbałość o dostosowanie stron internetowych do ich potrzeb, możliwości i oczekiwań oraz kompatybilność z technologiami asystującymi, z których korzystają. Konsorcjum W3C (World Wide Web Consortium) opracowało wytyczne dotyczące dostępności treści internetowych (Web Content Accessibility Guidelines – WCAG), przygotowało materiały edukacyjne na ten temat oraz zaprojektowało ogólnosięciową grupę podmiotów wspierających proces zapewnienia dostępności sieci³⁸.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych, D. U. z 2017 poz. 2247 (tekst jednolity) nakazuje podmiotom publicznym (ministerstwa, urzędy wojewódzkie, urzędy miast i gmin, straż, policję, szpitale) dostosować serwisy www do standardu WCAG 2.0. Wytyczne znajdujące się w dokumencie odnoszące się do osób niepełnosprawnych zostały podzielone na cztery główne zasady, w ramach których zawarto 12 wytycznych:

- ◆ Zasada 1 – Postrzeganie (dotyczy osób niepełnosprawnych sensorycznie. Chodzi o to aby wszelkie informacje i elementy interfejsu użytkownika, głównie z niepełnosprawnością słuchu i wzroku były tak zaprezentowane, by można było je poprawnie odczytać. Na przykład wszelkie grafiki, dźwięk, filmy, animacje, aplikacje, mapy i inne obiekty, muszą być opisane tekstem. Najlepsze jest zastosowanie audiodeskrypcji dla osób niewidzących i napisów, bądź tłumaczenie na język migowy dla osób niesłyszących).
- ◆ Zasada 2 – Funkcjonalność (komponenty interfejsu użytkownika oraz nawigacja powinny pozwalać na interakcję. Niektóre osoby niesprawne ruchowo muszą korzystać z klawiatury, bo nie są w stanie używać myszy lub trackballa. Niewidomi użytkownicy także korzystają z klawiatury, bo nie mogą skoordynować ruchu kursora z ruchami ręki³⁹. Warto zwrócić uwagę na fakt, że osoby niewidome bardzo długo szukają stosownych dla siebie informacji, muszą najpierw przewertować całą stronę, by znaleźć ważną dla nich rzecz, nie są w stanie od razu skupić się na konkretnym przycisku czy funkcji. W tej zasadzie ważna jest wytyczna dotycząca zakazu wystąpienia migotania i falowań obrazu, czerwonych rozbłysków, gdyż może to prowadzić do ataku epilepsji).

37 T. Sahaj, *Nowe media w służbie osób niepełnosprawnych fizycznie, intelektualnie i społecznie* [w:] Sokołowski M. (red.). *Nowe media i wyzwania współczesności*, Wyd. Adam Marszałek. Toruń 2013, s. 108.

38 E. Widawska, E. Wysocka, Z. Wieczorek, Z. Wyznaczniki wykluczenia cyfrowego i dostępności stron internetowych instytucji publicznych. *AJD Częstochowa* 2014, s. 17.

39 J. Zadrożny, *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0 – zasady i wytyczne do tworzenia dostępnych serwisów internetowych*. „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązywania” 2014/III(12), s. 20.

- ◆ Zasada 3 – Zrozumiałość (zrozumiałe mają być wszystkie treści, interfejsy, usługi oraz zakres i sposób działania serwisu internetowego. Utrudnieniem są otwierające się bez uprzedzenia nowe okna, zakładki, aplikacje, kłopoty z wprowadzaniem danych, logowaniem się, wypełniania formularzy. Aby strona była zrozumiała konieczne jest wyposażenie jej w różnego rodzaju instrukcje, opisy czy etykiety).
- ◆ Zasada 4 – Kompatybilność (dotyczy technologii asystujących. Treść musi być zgodna z aktualnymi możliwościami technologii asystujących, by mogła być poprawnie interpretowana przez różnych użytkowników).

Refleksja teoretyczna oparta na analizie literatury przedmiotu dotycząca użyteczności Sieci Web dla poprawy funkcjonowania osób niepełnosprawnych skłania do kolejnych analiz i podjęcia badań na temat:

1. Oceny możliwości Sieci w zakresie poprawy funkcjonowania osób niepełnosprawnych (nauka, praca, wypoczynek, codzienne czynności).
2. Stopnia korzystania przez osoby niepełnosprawne z poszczególnych serwisów Sieci, w tym aktywność na swoim profilu.
3. Udziału Sieci w komunikowaniu się osób niepełnosprawnych z innymi osobami i w prezentowaniu siebie samego.
4. Potrzeb osób niepełnosprawnych w zakresie możliwości angażowania się w świat cyfrowy a także ocena procesów projektowania składowych interfejsów na potrzeby ich usprawniania i rozwoju.
5. Opinii osób niepełnosprawnych o aktywności w Sieci i stopniu przekraczania swoich ograniczeń.

LITERATURA

1. Barabasi A., A. L., *Linked: The New Science of Networks*, Basic Books, Nowy Jork 2002.
2. Bednarek J., *Multimedia w kształceniu*. PWN Warszawa 2006.
3. Downes S., *Od wiedzy konektywnej do konektywnej edukacji*, w: *Konektywizm, zamiast wędki dajmy sieć*. CNK Kopernik, Warszawa 2017.
4. Gajda J., *Media w edukacji*, wyd. VIII, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2010.
5. Gawrol K., *Rola mediów społecznościowych w edukacji – stan obecny i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2017.
6. Giełda M., *Pojęcie niepełnosprawności*, w: *Prawno-administracyjne aspekty sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce*, red: M. Giełda, R. Raszevska-Skałeczka, Wrocław 2015.
7. Lipkowski o. *Pedagogika specjalna w zarysie*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1981.
8. M. McLuhan, *Zrozumieć media. Przedłużenia człowieka*, tłum. N. Szczucka, Warszawa 2004.
9. Cook A., S. Hussey, *Assistive Technologies: principles and practice*, St. Louis, 1995.
10. Mikołajewska E., Mikołajewski D., *Komunikacja dla osób niepełnosprawnych w środowiskach nowych mediów*, *Lingua ac Communitas*, T. 22/ 2012.
11. Morcinek U., *Pedagogika specjalna*, Szczecin 2011.
12. Plichta P., *Młodzi użytkownicy nowych mediów z niepełnosprawnością intelektualną – między korzyściami i zagrożeniami*. „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2013, 12(1).

13. *Psychologia współczesnego człowieka*, B. Janda-Dębek (red.), Wydawnictwo Atut, Wrocław 2010.
14. Sękowska Z., *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, PWN Warszawa 1998.
15. Sahaj T., *Nowe media w służbie osób niepełnosprawnych fizycznie, intelektualnie i społecznie* [w:] Sokołowski M. (red.). *Nowe media i wyzwania współczesności*, Wyd. Adam Marszałek. Toruń 2013.
16. Siemens G., *Konektywizm – teoria uczenia dla epoki cyfrowej*, w: *Konektywizm, zamiast wędki dajmy sieć*. CNK Kopernik, Warszawa 2017.
17. Sowa J., *Pedagogika specjalna w zarysie*. Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 1997, s. 18.
18. Widawska E., Wysocka E., Wieczorek Z., *Wyznaczniki wykluczenia cyfrowego i dostępności stron internetowych instytucji publicznych*. AJD Częstochowa 2014.
19. Wolpaw J.R., *Brain-computer interfaces as new brain output pathways*, „Journal of Physiology” 2007, no. 579(3)..
20. Zadrozny J., *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0 – zasady i wytyczne do tworzenia dostępnych serwisów internetowych*. „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2014/III(12).
21. SMS, „Wikipedia”[online], <https://pl.wikipedia.org/wiki/SMS>. [Dostęp: 4.03.2020].
22. *Serwis społecznościowy*, [w:] *Encyklopedia powszechna PWN* 2018 [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/serwis%20spo%C5%82ecznie%C5%99Bciowy.html>, [Dostęp: 4.02. 2020].
23. *Komunikator internetowy*, [w:] *Encyklopedia powszechna PWN* 2018 [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/komunikator-internetowy;4201794.htm>. [Dostęp: 4.02.2020].
24. T. Mileszko, *Historia i sukces gier MMO*, „Komputer świat”, [online], <http://www.komputerswiat.pl/centrum-wiedzy-konsumenta/gaming/wszystko-o-grach-mmo/historia-i-sukces-gier-mmo.aspx>. [Dostęp: 5.02.2020].
25. *Blog*, [w:] *Encyklopedia powszechna PWN* 2018 [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/blog;5598503.html>. [Dostęp: 5.03.2020].
26. *E-mail* [w:] *Encyklopedia powszechna PWN* 2018, [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/poczta-elektroniczna;3958675.html>. [Dostęp: 5.03.2020].
27. Morbitzer J., *Szkoła w pułapce Internetu*, 2010 [w:] [p://www.ktime.up.krakow.pl/ref2010/morbitz.pdf](http://www.ktime.up.krakow.pl/ref2010/morbitz.pdf), [dostęp: 10.02.2020]
28. M. Stojkow, D. Żuchowska-Skiba, *Edukacja osób niepełnosprawnych w Internecie*, http://www.ktime.up.krakow.pl/symp2012/referaty_2012_10/stojkow.pdf [Dostęp: 12.01.2020]

Lukas Bernfried Bruns,

Comenius-Universität in Bratislava, Slovakia

Prof. Dr. Peter Starchon

Lukas.brunns@googlemail.com

Verantwortungsdiffusion in der Digitalisierung

Summary

This article shows the results of narrative interviews and the analysis of the phenomenon diffusion of responsibility. It deals with small and medium sized newspaper companies and their problems regarding the market transformations, shrinking customers, responsibility problems and the digitalization. The research shows that Newspaper CEO's spread responsibility pluralistic within their companies and don't have a focus on the right management, to solve the old and the foreseeable problems. This article is further a psychological and an economic research work with latest points of view.

Keywords: diffusion of responsibility, digitalization, newspaper.

1. EINLEITUNG

In der heutigen Zeit finden wir im politischen, gesellschaftlichen und im wirtschaftlichen Diskurs immer wieder die thematische Auseinandersetzung mit der Verantwortung. Bei dem Wort Verantwortung spielen vielfältige Interpretationsmöglichkeiten eine Rolle und betreffen dabei gesellschaftliche Normen, Weltanschauungen, Meinungen, juristische Wahrnehmungen, Werte oder auch ethische Normen. Grundsätzlich kann Verantwortung als die Akzeptanz einer Verpflichtung angesehen werden. Für diese Verpflichtung übernimmt eine Person dann Rechenschaft oder im schlechtesten Fall sogar eine Bestrafung. Eine Person kann ohne ihr Wissen oder ihre Akzeptanz verantwortlich für Handlungen oder Nichthandlungen sein. Rechtlich sowie nicht rechtlich.¹

¹ E. Buddeberg und F. Vogelmann, Deutsche Zeitschrift für Philosophie, Band 64, Heft 2, S. 228–231, 2016.

Zusätzlich zur Verantwortung gibt es auch die s.g. Verantwortungsdiffusion. Diffusion aus dem lateinischen als „Auseinanderfließen“ definiert.² Die Verantwortungsdiffusion stammt aus den Forschungen der Psychologie und der Soziologie. Berühmt geworden ist das Phänomen durch die Verhaltensforschung und den Fall „Kitty Genovese“³ und die Definition des *Bystander-Effekts*. Der *Bystander-Effekt* definiert, dass die Wahrscheinlichkeit einer Hilfeleistung sinkt, wenn mehrere Zeugen eine Hilfesituation beobachten. Dies geschieht, wenn sich durch die Anwesenheit mehrerer potentieller Helfer die individuell wahrgenommene Verantwortung reduziert.⁴ Der *Bystander-Effekt* ist der Verantwortungsdiffusion sehr ähnlich, wenn nicht sogar identisch und betitelt das Phänomen, dass eine zu erledigende und offensichtliche Aufgabe, trotz großer Anzahl, Menge und Aufmerksamkeit dafür geeigneter Stellen und Menschen nicht angenommen, ausgeführt oder abgearbeitet wird. Die Höhe der Anzahl der „Beobachter“ kann die Situation sogar noch verschlechtern.⁵

Mit diesem Basiswissen versucht der Autor sich diesen Phänomenen, und seinen flankierenden wissenschaftlichen Untersuchungen, auch in der privatwirtschaftlichen Ebene zu nähern. Ausgewählt wurde dabei die Medienbranche in Deutschland, explizit wurde in lokalen Zeitungshäusern geforscht. Ferner im Bereich von *small* und *medium sized* Unternehmen (SMU). Diese sind definiert durch eine Abonnementauflage von maximal 200.000 und einem journalistischen Fokus auf Lokalnachrichten. Die Medienunternehmen haben verschiedene Gewerkschaften, eine davon ist der „Bundesverband Deutscher Zeitungsverleger e.V.“, der mehr als 280 verschiedene Zeitungen zusammenfasst und vertritt. In Deutschland gibt es mehr als 320 Zeitungsunternehmen.⁶ Mehr als 90% aller regionalen Medienunternehmen können als kleine und mittlere Unternehmen bezeichnet werden und haben weniger als die definierten 200.000 Abonnements.

In Deutschland werden Zeitungen zwar nicht direkt der demokratischen Gewaltenteilung zugeschrieben, aber dennoch wird der Presse demokratietheoretisch eine „öffentliche Aufgabe“ zugewiesen, mit der sie durch z.B. Kontrolle, Kritik, Beitrag zur Meinungsbildung und Information Nutzen schafft und dieser Aufgabe nachkommen soll.⁷ Zeitungen leisten somit einen wichtigen und unverzichtbaren öffentlichen und gesellschaftlichen Beitrag.

Dennoch ist das Geschäftsmodell von Lokalzeitungen im Wandel⁸ und auch in Gefahr.⁹ Disruptive Konkurrenten betreten den Markt und große, globalagierende, „digitale“ Medienkonzerne wie z.B. Facebook, Google, News Corp. oder auch Springer, bedienen sich an Lesern, Aufmerksamkeit, Reichweite und Werbeausgaben. Aufgrund

2 <https://www.duden.de/rechtschreibung/Diffusion> [Zugriff: 30.03.2020]

3 R. Manning, M. Levine, A. Collins, *American Psychologist*, Vol 62(6), 2007, 555-562

4 K. Alle, J. Mayerl, *The bystander effect in everyday non-emergency situations : an unobtrusive field experiment*, SISS: Schriftenreihe des Instituts für Sozialwissenschaften der Universität Stuttgart, 2010 No. 1

5 F. D.R. Zyzniewski, L.E. Giammanco, (2002). *Responsibility diffusion in cooperative collectives*. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(1), S. 54–65.

6 https://www.bdzv.de/fileadmin/bdzv_hauptseite/aktuell/publikationen/2018/ZDF_2017_web.pdf [Zugriff: 31.03.2020]

7 H. Pürer, J. Raabe, *Presse in Deutschland*, UTB, 2007, S. 10

8 I. Sjurts, *Die deutsche Medienbranche: Eine unternehmensstrategische Analyse*, Gabler, 1996, S. 1ff.

9 M. Haller, *Brauchen wir Zeitungen*. Edition Medienpraxis. 2014. S. 47.

der zunehmenden Digitalisierung und der sich ändernden Verbraucherbedürfnisse fehlt es den Medienunternehmen an neuen Geschäftsmodellen. Im Jahr 1991 wurden 27,5 Millionen (Mio.) Zeitungen (Abonnements) gedruckt und verkauft. Im Jahr 2019 sind noch 13,5 Mio. geblieben.¹⁰ Ein ganzer Markt ist um mehr als 50% geschrumpft. Es ist zu erwähnen, dass die Angebote und Produkte der digitalen Medien (von Zeitungsunternehmen) von fast null in den 90er Jahren auf 698 im Jahr 2019 gestiegen sind.¹¹ Diese Tatsache löst aber nicht das Problem der sinkenden Zeitungsabonnements. Seit 2012 werden fast alle digitalen Abonnements der Medienunternehmen in der Druck- und Verkaufstatistik gezählt.¹² Die neue, digitale Medienwelt passt nicht zu den Angeboten der klassischen Medienanbieter. Diese Umstände sind nicht die besten Voraussetzungen für einen wachsenden Zeitungsmedienmarkt.

In der neuen digitalen Medienwelt sind „Nachrichten“ nicht völlig veraltet. Nachrichtenkonsum von Medienwebseiten steht auf Platz 11 der meistgenutzten Aktionen im Internet (Deutschland). Rund 25% aller Bürger nutzen die Onlineangebote der Medienunternehmen.¹³ Das Problem dabei ist, dass sie dafür nicht bezahlen und meist drei Hauptmedienwebseiten nutzen. Die Statistiken zeigen, dass man davon ausgehen kann, dass sich der gesamte Medienkonsum nicht auf die verschiedenen Angebote und Webseiten der Medienunternehmen verteilt, sondern auf einige große Player am Markt.¹⁴ Das bedeutet auch, dass die Medienunternehmen in Deutschland zu Innovationen und zur Anpassung alter Geschäftsmodelle an neue Marktanforderungen im Bereich der digitalen Medien gezwungen sind. Fast jeder Verlag und seine leitenden Mitarbeiter wissen, dass die digitale Transformation eine Bedrohungslage darstellt.¹⁵ Einerseits ist die Notwendigkeit der digitalen Transformation für jeden in diesem Geschäftsbereich völlig offensichtlich, andererseits scheint es aber auch, dass die Medienunternehmen nicht klären können, wer für den Transformationsprozess verantwortlich ist. Die Hypothese ist, dass die Medienhäuser und deren CEO's das Verantwortungsmanagement nicht strategisch fokussieren. (H0 Zeitungslokalverlage und deren Geschäftsführer haben keine strategische Fokussierung auf das Verantwortungsmanagement, H1 Zeitungslokalverlage und deren Geschäftsführer haben eine strategische Fokussierung auf das Verantwortungsmanagement). Es wird also davon ausgegangen, dass es eine latente Diffusion von Verantwortung sowohl in den „alten“ Medien, als auch in den einzelnen Medienunternehmen gibt. Eine weitere Annahme ist, dass die Medienunternehmen nicht auf die neuen Herausforderungen reagieren. Außerdem ist innerhalb dieser Unternehmen nicht klar, wer die Verantwortung der Neuausrichtung des Geschäftsmodells in Angriff nehmen wird. Ferner soll beantwortet werden, was das neue Geschäftsmodell ausmacht und ob es Antworten gibt, auf die Anforderungen von Kunden und des sich ändernden Markt.

10 <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/72084/umfrage/verkaufte-auflage-von-tageszeitungen-in-deutschland/> [Zugriff: 31.03.2020]

11 <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/4191/umfrage/anzahl-der-online-angebote-von-zeitungen-seit-1995/> [Zugriff: 31.03.2020]

12 <https://www.dnv-online.net/medien/detail.php?rubric=Medien&nr=62093> [Zugriff: 31.03.2020]

13 <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/171006/umfrage/in-anspruch-genommene-angebote-aus-dem-internet/> [Zugriff: 31.03.2020]

14 <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/165258/umfrage/reichweite-der-meistbesuchten-nachrichtenwebsites/> [Zugriff: 31.03.20]

15 M. Haller, Brauchen wir Zeitungen. Edition Medienpraxis. 2014. S. 47.

2. VERANTWORTUNGSDIFFUSION UND DIE BEGLEITPHÄNOMENE

Fangen wir mit der pluralistischen Ignoranz an. Kurz beschrieben bezeichnet die pluralistische Ignoranz falsch wahrgenommene Präferenzen anderer. Sie beeinflusst auch das eigene Verhalten. Konkret tritt dieses Phänomen dann auf, wenn z.B. eine Vielzahl von Menschen ein Problem beobachtet und dann jeder einzelne Beobachter davon ausgeht, dass kein Problem besteht, da ja kein anderer Beobachter betroffen wirkt oder etwas tut und daher ebenfalls nicht handelt. Zusätzlich beschreibt das Phänomen eine Situation, in der eine Mehrzahl der Mitarbeiter eine Norm insgeheim ablehnt, z.B. das Nichtangehen der Digitalisierung, jedoch irrtümlich davon ausgeht, dass die Mehrheit diese Norm akzeptiert. Nicht selten verschweigen Mitarbeiter bzw. Menschen sogar ihre Meinung zu einem Zustand oder einem Problem, weil sie denken, dass sie mit ihrer Meinung alleine dastehen. Letztendlich haben aber alle dieselben Gedanken, nur niemand spricht sie aus.¹⁶ Das macht das Abarbeiten von großen und kleinen Projekten nicht leichter. Die Lösungswege, die es u.a. gibt sind Aufklärung, Kommunikation und vor allem Austausch. Pluralistische Ignoranz ist nur so stark, wie man sie lässt. Alles was unausgesprochen ist, kann überleben. Probleme die bekannt sind, können zumindest angegangen werden. Wenn Mitarbeiter und Manager sich leicht über ihre wahren Präferenzen austauschen, kann man viel gewinnen.¹⁷

Nur weil jetzt viele Menschen wissen, dass es ein Problem gibt, heißt das noch lange nicht, dass sie sich dieses Problems auch annehmen. Vielleicht wird es sogar noch kritischer, denn die s.g. Verantwortungsdiffusion bezeichnet das Phänomen, dass ein Problem oder eine Notwendigkeit, die eklatant zu lösen oder zu erledigen ist, trotz genügend Mitwissenden, Mitarbeitern und Aufmerksamkeit mit zunehmender Personenzahl das Verantwortungsgefühl des Einzelnen für die Erledigung sinkt. Wenn also Verantwortung für ein nötiges Agieren auf mehrere Personen verteilt wird, sinkt das Gefühl der Menschen selbst verantwortlich zu sein.¹⁸ Das sind keine idealen Bedingungen, um Projekte schnell und effizient abzuarbeiten. Genau hier liegt das tiefgreifende Problem. Denn unter Verantwortungsdiffusion versteht man auch die nicht eindeutige Zuordnung einer Aufgabe und einer verantwortlichen Stelle oder Person. Dieser Umstand ist oft ein klassischer Managementfehler, denn durch fehlende oder unklare Verteilung und Definition von Verantwortung oder durch das Vermengen von Aufgaben und Zielstellungen sowie interne Konkurrenzziele, fangen die Probleme des sich Verantwortlichfühlers erst an.

Es ist ferner untersucht worden, dass die Anwesenheit anderer Menschen dazu führt, dass sich die Mitarbeiter weniger verantwortlich für das Ergebnis von Gruppenentscheidungen fühlen, insbesondere für solche mit negativen Folgen. Dieses Phänomen wird als „soziales Faulenzen“ bezeichnet.¹⁹ Das Gegenstück zum

16 H. Vogelsang, C. Buchholz, Verantwortungübernahme bei nachhaltigem Verhalten – Eine empirische Analyse aus sozialpsychologischer Sicht, IZNE Working Paper Series, Nr. 19/2, 2019, S. 2-7.

17 H.W. Bierhoff, *Hilfreiches Verhalten: Soziale Einflüsse und pädagogische Implikationen*, Dr. Dietrich Steinkopff Verlag, 1980, S. 155–158.

18 R. Maderthaner, *Psychologie*, Facultas, 2017, S.363f

19 N. Goller, T. Bronnsack, *Gemeinsam stark*, Im OP, Georg Thieme Verlag, 2019, <https://www.thieme-connect.com/products/ejournals/html/10.1055/a-0854-8785> [Zugriff: 2.4.2020]

sozialen Faulenzen ist die „*Social-Facilitation-Theorie*“, und diese zeigt, dass nur die Anwesenheit anderer zu weniger Aufwand und Leistung bei anspruchsvollen Aufgaben führt.²⁰ Darüber hinaus ist das alte Modell von Ringelmann interessant, weil die Ergebnisse zeigen, dass Menschen dazu neigen, innerhalb einer Gruppe weniger stark zu arbeiten als ihre individuelle Leistungsfähigkeit und dass sie oft weniger motiviert sind, wenn sie an einem gemeinsamen Ziel arbeiten.²¹ In Bezug auf Karau und Williams (1993) scheint es erwiesen, dass all diese Auswirkungen auf beiden Seiten der Arbeit, intellektuell oder körperlich, auftreten. Nicht zuletzt zeigen Untersuchungen, dass auch Einzelarbeit, die für ein Gruppenarbeitsziel geleistet wird, zu einer geringeren Motivation und Anstrengung der Menschen führt.²²

Es gibt noch weitere Bausteine, die das Verantwortungsgefühl von Mitarbeitern und Kollegen sinken lässt. Wenn z.B. die eigene Expertise für eine Problemlösung als zu niedrig eingestuft wird, fühlen sich Menschen umgehend weniger verantwortlich. Zusätzlich muss eine Beziehung zum Problem vorhanden sein. Wenn aber Anonymität um das eigene „Wollen“ herrscht, ist das oft der Anfang vom Ende. Zudem wird die Verantwortung stetig zu Menschen mit einer „engeren Beziehung“ zum Problem verschoben.²³ Eine weitere Schwierigkeit kann die bürokratische Unternehmensstruktur sein. Wenn ein Problem erst durch unzählige Etagen und Hände gereicht werden muss, braucht die Lösung oft viel Zeit oder findet mitunter gar keinen Verantwortlichen. Nicht zu vergessen ist eine gut funktionierende Try and Error Kultur. Wenn Menschen immer wieder an imaginären Wänden stehen bleiben müssen, respektive ein Unternehmen Mitarbeiter nichts ausprobieren lässt, kann eine s.g. erlernte Hilflosigkeit auftreten. Dieses Phänomen zeigt auf, dass durch negative Erfahrung entwickelte Überzeugung, die Fähigkeit zur Veränderung der eigenen Situation oder des Problems verloren geht. Die Folge ist: der Mitarbeiter stellt seine Tätigkeiten und das Verantwortungsgefühl ein.²⁴ Additional sollen noch die gefühlte Fähigkeit und Macht genannt werden. Wenn Personen sich nicht befähigt fühlen, eine komplexe Aufgabe zu bewältigen, kann es zum Abtreten der Verantwortung an andere „Befähigtere“ oder „Mächtigerere“ führen. Es ist somit sehr wichtig, dass sich Menschen mit dem zu behandelnden Problem auch auskennen, ausreichend Macht haben und Rückendeckung durch Kollegen, Vorgesetzte und vom Unternehmen haben.

3. METHODIK

Um das richtige Forschungsdesign zu entwickeln, ist es notwendig, das Wissen über die in der Einleitung beschriebenen Themen zu vertiefen. Es wurde eine Literaturrecherche durchgeführt, die Erkenntnisse wurden gesammelt und die Ergebnisse strukturiert. Um die Hypothesen zu testen, wurden fünf Interviews mit CEOs von Zeitungshäusern durchgeführt.²⁵ Um das richtige Interviewdesign

20 R. Zajonc, Social facilitation. Science, 149, 1965, S. 269ff

21 K. Lahmer, R. Böhm, M. Kreilinger, A. Magnus, H. Roth, K. Roth, Grundlagen der Pädagogik und Psychologie, Westermann, 2018, S. 25

22 S. J. Karau, K. D. Williams, Social loafing: A meta-analytic review and theoretical integration. Journal of Personality and Social Psychology. 65(4), 1993, S. 681ff.

23 V. Vanderslice, Separating Leadership from Leaders: An Assessment of the Effect of Leader and Follower Roles in Organizations, Human Relations, 41 (9), 1988, S. 681f

24 R. J. Gerrig, Psychologie, Pearson, 2018, S.570

25 Direkte Geschäftsführer aus vier unterschiedlichen Bundesländern (Lokalzeitung & SMU)

auszuwählen, wurden verschiedene Interviewmethoden untersucht.²⁶ Aus diesen Interviewdesigns wurden „*narrative Interviews*“ ausgewählt, um Daten zu erheben, Retrospektiven der Ereignisse zu finden, Sinnzusammenhänge aufzudecken, erzähltheoretische Kenntnisse aufzudecken und um weiterführende Hypothesen zu finden. Mitte der 1970er Jahre führte Fritz Schütze das „*narrative Interview*“ als ein etabliertes und fundiertes, qualitatives Forschungsinstrument ein.²⁷ Das narrative Design funktioniert als eine bewährte Technik der Datenerhebung.²⁸ Das Ziel eines narrativen Interviews besteht darin, den Befragten durch eine nahezu offene Frage zu einer narrativen oder erzählerischen Antwort aufzufordern. Das bedeutet, dass er oder sie Erfahrungen von Ereignissen, Zeugnissen und Wissen nacherzählt, wie sie sich zugetragen haben. Es ist zu erwähnen, dass narrative Interviews immer einen rückblickenden Charakter haben.²⁹ Es geht zum Beispiel nicht darum, genau zu klären, wie sich die CEOs im Moment in ihrem Unternehmen verhalten, sondern welche Begriffe und Bedingungen zu der Situation geführt haben, in der sie sich befinden.³⁰ Ein Schlüsselfaktor könnte sein, dass durch die Veranschaulichung des Prozesses (aus dem Interview heraus, was in der Vergangenheit geschehen ist) besondere oder universelle Probleme erkannt werden können.

Das Hauptelement des narrativen Interviews ist das Herausarbeiten einer möglichst umfangreichen und frei entwickelten Erzählung, die im Wesentlichen mit einer narrativen Herausforderung oder Frage eingeleitet und durch eine narrativ-generierende Untersuchung fortgesetzt wird. Ziel des narrativen Interviews ist es, eine Grundlage zu schaffen, um die Forschungsfragen aus der Perspektive des Befragten erfassen, verstehen und erklären zu können. Der entscheidende Vorteil des narrativen Interviews besteht darin, dass von den Forschern im Vorfeld möglichst wenig Einschränkungen gemacht werden, so dass die jeweilige Relevanz allein vom Befragten festgelegt wird.³¹ Mit der narrativen Gestaltung und dem narrativen Interview ist die Idee verbunden, „dass sich die Erzählungen mehr an konkreten Handlungsabläufen und weniger an den Ideologien und Rationalisierungen der Befragten orientieren“. ³² Zu erwähnen ist, dass ohne die Erzählung eines Ereignisses oder einer Erfahrung im Zusammenhang mit dem Thema die Möglichkeit, latente Deutungsmuster und subjektive Sinnkonstruktionen zu erschließen, verschlossen bleibt.³³ Nicht zuletzt bietet das narrative Interview beste Voraussetzungen, um den Methoden der qualitativen Forschung voll und ganz gerecht zu werden.³⁴

26 E. Steiner, M. Benesch, *Der Fragebogen*, utb, 2018, S. 35-69.

27 A. Przyborski, M. Wohlrab-Sahar, *Qualitative Sozialforschung*, Oldenburg Verlag, 2009, S. 92f

28 U. Holtgrewe, S. Kühl, P. Strodtholz, A. Taffertshofer, *Handbuch Methoden der Organisationsforschung, Quantitative und Qualitative Methoden*, VS Verlag, 2009, S. 57-59.

29 I. Küsters: *Narrative Interviews*, VS Verlag, 2009, S. 39-42

30 I. Küsters: *Narrative Interviews*, VS Verlag, 2009, S. 40

31 A. Wollny, G. Marx, *Qualitative Sozialforschung, das narrative Interview als Methode der Datenerhebung*, ZFA Paper Magazin, 2010, S. 331-333

32 C. Hopf, *Qualitative Interviews – ein Überblick. Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Rowohlt, 2004, S. 349ff

33 A. Wollny, G. Marx, *Qualitative Sozialforschung, das narrative Interview als Methode der Datenerhebung*, ZFA Paper Magazin, 2010, S. 333f

34 A. Deppermann, G. Lucius-Hoene, *Rekonstruktion narrativer Identität*, Springer, 2002, S. 9

Wie folgt, wurden die narrativen Interviews durchgeführt:

1. Antrag auf Erzählung

Es wird ein narrativer Anreiz für eine besondere und konkrete Situation gesetzt.

„Ich möchte Sie bitten, mir zu sagen, wie Sie den digitalen Wandel der Zeitungsverlage in den letzten Jahren oder Jahrzehnten gesehen haben. Am besten fangen Sie mit dem Beginn der Transformation an, mit den einzelnen Hürden im Markt, und erzählen Sie mir dann alles, was sich schrittweise bis zum heutigen Tag ereignet hat. Sie können sich Zeit nehmen, auch für Details, denn für mich ist alles interessant, was für Sie wichtig ist.“

2. Antwort oder Haupterzählung

Es fand eine autonome Erzählung (von der Vergangenheit bis zur Gegenwart) statt.

3. Anfrage-Phase

Die erzählerische Befragung wird von der befragten Person durchgeführt.

4. Ausgewogene Phase

Eine Bewertung der eigenen theoretischen Aussagen und die Entwicklung subjektiver Theorien müssen beschrieben und notiert werden.³⁵

5. Zweite Bitte um Erzählung

„Wer ist in Ihrem Unternehmen für die Digitalisierung zuständig, wer war dafür verantwortlich und wie gehen Sie heute mit der Verteilung der Verantwortung um?“

6. Wiederholungsphase 2-4

7. Offene Diskussion³⁶

8. Auswertung

Die vollständig transkribierten Interviews werden dann mit Hilfe narrativ-struktureller Methoden und qualitativer Inhaltsanalyse ausgewertet.³⁷

Die Interviewauswertung hat letztlich nicht nur die Funktion, Forschungshypothesen zu überprüfen, wie dies bei gängigen quantitativen Methoden oder verschiedenen anderen Forschungsdesigns der Fall ist. Vielmehr geht dem Interview die Formulierung einer offenen Forschungsfrage voraus. Die Hypothesen werden dann aus der Interpretation der durchgeführten Interviews abgeleitet.³⁸

Das Interesse an der Auswertung richtet sich nicht nur auf die Aufdeckung vergangener Ereignisse, sondern auch auf den Unterschied zwischen dem Ereignis und seinem Rückblick, in dem die individuelle Verarbeitung des Befragten deutlich wird.

35 S. Misoch, Qualitative Interviews, De Gruyter, 2019, S.51

36 Eigene zusätzliche Anforderung an das narrative Interview

37 S.Misoch, Qualitative Interviews, De Gruyter, 2019, S. 51

38 W. Stangl, keyword ‚narratives Interview‘, Online Lexikon für Psychologie und Pädagogik. <https://lexikon.stangl.eu/467/narratives-interview/> (2020-02-12) [Zugriff: 12.02.2020]

Kodierung

Im Anschluss der Interviews wurden diese transkribiert und Denkpausen, Betonungen und erwähnte Besonderheiten kenntlich gemacht. Folgend wurden unterschiedliche Ordnungskategorien entwickelt. In diesen ersten Kodierungsverfahren wurden die Texte in kodierten Text übersetzt. Hierbei erfolgten eine Verkürzung und Verallgemeinerung der Interviewabschnitte. Letztendlich wurden 54 unterschiedliche Codes segmentiert und ungeordnet gegenübergestellt. Die Entwicklung der Codes ist dabei subjektiv und geschieht nach eigenem Ermessen. Nachfolgend wurde eine Neuordnung durchgeführt, die Codes gewertet und nach Aussagekraft, Relevanz und nach thematischen und inhaltlichen Überschneidungen neu zusammengestellt. Diese offenen Kodierungsschritte sind zusätzlich nach den s.g. W-Fragen³⁹ (Zeilen, Satz- und Abschnittsweise) bearbeitet. Schlussendlich fand auch eine thematische Kodierung statt, bei der Gemeinsamkeiten sowie Unterschiede bei den Interviewantworten und Personen (-Gruppen) herausgearbeitet wurden.

Nachfolgend wurden Codes und Kategorien festgelegt und erneut selektiert. Nach einer erneuten Analyse dieser Codes und der unterschiedlichen Antworten der Interviewten sind eigene Interpretationen erstellt worden.

Die Kategorien sind:

1. technische Möglichkeiten
2. was will der Kunde
3. Bilanz und Umsatz
4. Abonnement und Kernprodukt
5. wer ist Verantwortlich
6. Verteilung von Verantwortung.

Diese sechs Kategorien wurden jeweils mit den dazugehörigen Aussagen und Codes gesammelt und als Gesamtkonstrukt betrachtet. Letztendlich wurden Kode 5 & 6 in der Interpretation noch einmal zusammengefügt.

4. RESULTATE

Aus dem Kodierungsprozess und den sechs Kategorien konnten diverse Erkenntnisgewinne generiert werden, angefangen bei den technischen Möglichkeiten. Die Geschäftsführer haben überwiegend sehr wenig Vertrauen in die eigene technische Kompetenz ihres Hauses (Interviewte/r (I): „Wir haben eine unfassbar schlechte IT“, „...da waren Kollegen aus Amerika dabei, die haben gesagt, wir wären noch im „Gutenberg“ Zeitalter, was die Digitalisierung von News angeht.“).

Technik wird dennoch als Schlüssel zum Erfolg angesehen und dieser Erfolg wird, wenn, digital sein. Viele technische Probleme aus der Vergangenheit stören noch die Prozesse und das Arbeiten bei der Digitalisierung und der Neuausrichtung der Kernprodukte. (I: „...Nutzung von Skalierungsmöglichkeiten, sei es in der IT, sei es im Betrieb von Plattformen, wenn uns das gelingt, haben wir 'ne Überlebenschance

39 D. Hülst, *Grounded Theory*, Fallarchiv Uni Kassel, 2010, S. 7

auf deutlich kleinerem Niveau.“). Die Not ist erkannt, wird aber nicht mit voller Leidenschaft bekämpft. Es wird vermutet, dass die Geschäftsführer selbst das technische Fundament als noch nicht gegeben ansehen (I: „Also wahrscheinlich weniger Papier und mehr Bits und Bytes.“) und auch inhaltlich nicht tief mit den technischen Möglichkeiten vertraut sind. Das Bewusstsein für den Nachholbedarf seitens Software, Technik und digitalem Know-how ist aber vorhanden. In den Interviews und den nachrangig inkludierten Diskussionen wurde zusätzlich immer gefragt, ob der Verlag des Geschäftsführers und die direkten Führungskräfte eine „Bildungsreise“ nach Skandinavien und deren Medienhäuser gemacht haben und ob sich seit dem Besuch im Verlag etwas geändert habe. (Die skandinavischen Länder gelten als Vorbild bei der digitalen Medientransformation⁴⁰) Die Antworten wurden alle negiert. Die Vorbilder führen somit nicht zu einem Aktivwerden.

Die Ergebnisse zur zweiten Kategorie „was will der Kunde“, sind anders zu bewerten. Hier herrscht einheitliche Meinung über die inhaltliche Ausrichtung der Zeitungen. Der Fokus liegt klar auf lokalen Nachrichten. Auch die alte Antwort/Lösung für zufriedene und zahlende Leser soll die neue digitale Antwort sein. Nachteilig ist zu bewerten, dass keine neuen Ideen durch das „inhaltlich- lokale“ Erwähnung finden und es werden keine Alternativen gesehen oder erwähnt. Das Ziel ist quasi manifestiert.

(I: „Begeben wir uns in das Boot Camp der lokalen Relevanz, das ist ein mehrjähriger Prozess, wenn uns das gelingt, haben wir `ne Chance. Gelingt uns das nicht, haben wir keine Chance“, „Dadurch, dass wir in den meisten deutschen Zeitungen immer noch den Mantel haben, also der alles umhüllt, machen wir aus meiner Sicht etwas sehr Falsches, nämlich wir fokussieren uns nicht auf unsere Kernkompetenz, die das Lokale ist, ich sag ausdrücklich lokal und nicht regionales, weil die Identität erfolgt über das Lokale und nicht über das Regionale.“)

Vereinzelt aber auch im Konsens wird undefiniert das inhaltliche Thema Service genannt. Was das im Einzelnen für das Kernprodukt Zeitung und die Digitalisierung bedeuten soll, bleibt unbeantwortet. (I: „Von da an Digitalisierung ja, wir müssen da extrem auf den Service- Gedanken gehen. Aber so richtig was wir da tun, wissen wir auch nicht.“). Das Ziel ist es, mit lokalen Inhalten digital zahlende Kundschaft zu bekommen. Es wird als einzige Chance wahrgenommen. Es besteht eine starke interne Unternehmenssicht und es wird dabei nicht an digitale und neue Konkurrenten gedacht (ggf. durch die Printmonopolstellung) oder befürchtet, dass neue digitale Marktteilnehmer entstehen, die das originäre Geschäftsfeld angreifen könnten. Die Markteintrittsbarrieren sind in der digitalen Welt sehr niedrig, vor allem in Bezug auf Digitalprodukte, speziell für Onlinezeitungen.⁴¹ Zusätzlich wird nicht von Diversifikation gesprochen. Auch die Umstellung oder Anpassung des Geschäftsmodells respektive der Kundenanforderungen wird nicht erwähnt.

Aus der Kategorie „Bilanz und Umsatz“, sind deutliche Zeichen der nicht Veränderung der Primäreinnahmen und dem Geschäftsmodell zu erkennen. Mehr noch, das

40 T. Borgböhmer, Wie die norwegische Verlagsgruppe Schibsted digitale Leser zu Abonnenten macht, meedia.de, 2019, <https://meedia.de/2019/06/13/wie-die-norwegische-verlagsgruppe-schibsted-digitale-leser-zu-abonnenten-macht/> [Zugriff: 02.04.2020]

41 B. von Rimscha, G. Siegert, Warum gibt es Medienkonzentration?, Springer, 2015, S. 76f

Geschäftsmodell und die Bilanzen sowie die Hauptumsatzbringer haben sich trotz der Digitalisierung nicht geändert.

(I: „in den 10 letzten Jahren, da hat sich, wenn ich als Kaufmann spreche, eine Bilanz einer Regionalzeitung trotz der permanent proklamierten digitalen Transformation überhaupt nicht verändert, das Kerngeschäft blieb, die gedruckte Zeitung blieben, die Anzeigenblätter, ähm, es wurde abonniert, ein Stückweit durch zusätzliche Logistikleistungen wie privater Briefdienst, *ähm*, aber im wesentlichen Kern, *ähm*, ist bei allen, auch bei den großen regionalen Zeitungshäusern und Gruppen die Zeitung der wesentliche Träger des Geschäftsmodells geblieben.“).

Die Zeitungsverlage sind heute mehr denn je abhängig vom alten Geschäftsmodell und dem Druck von Zeitungen (Abonnements und Werbeerböse).

(I: „Bei einer Halbierung des Umsatzes kann ich mir das Bedrucken und Verteilen von Papier nicht mehr leisten, weil das macht ungefähr, wenn ich alles einbeziehe, und mit Abschreibungen, Energie, 50 % meines Kostenapparates aus. So, also, wenn ich digital extrem erfolgreich bin, ist nach meiner These der Umsatz irgendwann halbiert, ich kann mir das Drucken nicht mehr leisten und ich muss mich auf meine Kernkompetenzen, *eh*, fokussieren.“).

Auch die digitalen Angebote wie z.B. die Zeitung in elektronischer Form (E-Paper) reichen dabei nicht aus, um die Bilanzen und den Umsatz aus der Vergangenheit zu halten oder auszubauen. (I: „Selbst wenn wir jetzt, wir machen das ja schon, wir haben jetzt die harte Paywall, seit vielen Jahren. Ab da sind wir noch nicht ansatzweise wo wir sein wollen, oder wo wir glauben zu sein.“) Die Aussagen treten dabei in Widerspruch zum Anspruch, digitalen Lokaljournalismus zu betreiben und in Zukunft mit dem Kernprodukt Geld zu verdienen. Das Wissen ist vorhanden, dass das alte Geschäftsmodell sich in den folgenden Jahren nicht mehr trägt. Der Umbruch ist aber nicht geschafft. (I: „Not nicht groß genug, da *noch* ausreichend Geld fließt.“).

Beim folgenden Punkt „Abo und Kernprodukt“ sind die Probleme verzweigt. Es gibt dabei viele Schuldzuweisungen in den Unternehmen und der Glaube an die Veränderung der Abbonnentaufgabe und des Kernproduktes Zeitung und Lokaljournalismus ist überwiegend nicht ausgeprägt.

(I: „Meine These ist, dass die Lokalredaktionen der deutschen Regionalzeitungen oder Lokalzeitungen meistens nicht so ausgestattet sind, auch mental, von der Haltung der Redakteure, dass sie wirklich jeden Tag um die Relevanz ringen, sondern sie verstricken sich heute immer noch in Chronistenpflicht, in vielen Routinen und sorgen nicht dafür, dass die Kernkompetenz eigentlich das beste Produkt ist.“, „Wir müssen das Überregionale, Wirtschaft und solche Dinge, sicherlich bringen, aber da sind wir kein Elitenmedium sondern wir sind ein Generalistenmedium und das, was nicht unsere Kernkompetenz ist, ist das Schweizer Offiziersmesser, es muss alles können, aber es ist kein Spezialwerkzeug.“, „Also ich glaub eben tatsächlich, dass es regionale Einheiten braucht, die Informationen bereitstellen.“).

Es wird nicht die eigene Verantwortung bei den nötigen Veränderungen bei den Geschäftsführern thematisiert, oder darüber gesprochen, welchen Einfluss sie selbst ausüben könnten oder müssten. Stattdessen wird viel über Technik gesprochen, die als Heilsbringer fungieren soll.

(I: “Die digitale Transformation ist, ähm ist viel Technik, ähm, Technik war bisher nicht Kompetenz von Regionalzeitungen, ich glaub des wird einer der wesentlichen Punkte sein, mit denen sich dann eben auch die regionalen Medienhäuser auseinandersetzen, dass neben der Redaktion auch Technikknowhow notwendig sein wird, *äh*, und redaktionelles Arbeiten zunehmend auch technisch wird, was die ganzen Arithmetiken betrifft, die hinter dem direkten Kontakt dann mit dem Leser betreffen. *Ähm aber*, wenn sich des durchsetzt, dann bin ich überzeugt, dass sich das regionale Informationsbereitstellungsgeschäft als Geschäftsmodell zukünftig, *ähm*, abbilden lassen wird.“).

Gravierend waren die Antworten aus dem Interview und der Diskussion in Bezug auf die Beobachtung von anderen Lokalverlagen. Hier ist eindeutig festzustellen, dass die Verlage sich gegenseitig genau beobachten und von Ideen Anderer profitieren möchten. (I: “Nicht für sich selbst eine gute Lösung finden, sondern einfach nur wieder zu kopieren, weil man selber noch keine Lösung hat. Für sich, also dass was man machen möchte.“)

Die letzten beiden Kategorien „Wer ist verantwortlich“ und „Verteilung von Verantwortung“ wurden wie beschrieben bei der Interpretation und Analyse noch einmal zusammengeführt, um ein komprimierteres Gesamtbild zu erhalten. Bis auf eine Ausnahme sehen sich die Geschäftsführer selbst als nicht hauptverantwortlich für die Digitalisierung in ihrem Verlag an. (I: „...wir haben diese Verantwortung auf unsere, *ja*, Fachbereichsverantwortliche eigentlich dezentral übertragen.“). Vier von fünf Geschäftsführern geben an, dass „alle“ oder eben die jeweiligen Führungskräfte verantwortlich sind.

(I: „*Mhhh*, aber verantwortlich sehen wir uns nicht nur für die Tageszeitung sondern für alles – alle.“, „Jeder ist für die Digitalisierung verantwortlich, eigentlich jeder Mitarbeiter ist verantwortlich in seinem Tun was er hier macht.“, „wir sind alle für die Digitalisierung verantwortlich.“, „In der Vergangenheit war für Digitalisierung der Digitalchef verantwortlich, heute ist es eine Mischung aus Redaktion und Vertrieb, die tatsächlich enger verzahnt sind.“).

Es scheint, dass sich die Geschäftsführer darüber bis heute wenig Gedanken gemacht haben und auch das Thema nicht fokussieren. Auch die Antworten fielen sehr kurz aus und wurden wenig betont oder erklärt. Zusätzlich wird die Hoffnung auf eine einzelne Person gelegt, die die Verantwortung übernehmen soll.

(I: „...dass es da einen digitalen Kopf braucht, der sich in diesen neuen Algorithmen dann auch auskennt, sowohl, was die Anforderungen im Markt betrifft, wie auch was eine Organisation einer solchen Einheit dann betrifft, weil die wird komplett anders organisiert sein als wir uns hier im Stammgeschäft bisher immer noch organisieren durch die

Transformation wird auch das ein Stückweit aufgelöst, agiles Arbeiten, KR und wie immer all diese Themen heißen nehmen auch bei uns hier mittlerweile nen gewissen Raum ein.“).

Durch Aussagen wie diese wird die eigene Verantwortung relativiert. Es gibt keine klaren Antworten, keine Details und Anmerkungen, „wer für was verantwortlich ist“ und „was erreicht werden soll“. Die Verantwortung wird einfach pluralistisch verteilt. Es herrscht nahezu kein Problembewusstsein bzgl. der Verantwortung. In Bezug auf die Verantwortung der Digitalisierung kann hier auch von einer Laissez-faire-Arbeitsweise gesprochen werden und dass der Glaube vorherrscht, dass die „Dinge/Digitalisierung“ sich schon finden und erledigen werden. Zusätzlich wird keine Annahme der Aufgabe und Herausforderung erwähnt. Nur ein Geschäftsführer betrachtet die Verantwortung anders und reflektierter.

(I: „Am Ende des Tages ist für die Weichenstellung, war und ist, die Geschäftsführung zuständig.“, „Das ist 'n bisschen niedliches Bild, aber es kennzeichnet das, glaube ich, ganz gut, dass es unheimlich schwer ist, Verantwortung auch dann so zu delegieren, dass ich mich als Geschäftsführer jetzt nicht aus der Sache herausstehle, das darf nicht sein, aber dass die Leute, das was sie in der Regel ja beklagen, wenn sie mittags in der Kantine zusammen sitzen, jetzt dann auch mal selber ändern können. Und mein Job ist es, oder der Job von Führung ist es, Rahmen und Orientierung zu schaffen, also die grüne Wiese zu beschreiben. „Aber jetzt geh aus deinem Stall!““)

5. DISKUSSION

Die Ergebnisse der Forschung und der Analyse der Interviews zeigen, dass die Hypothese (H0) verifiziert werden kann. Die Ergebnisse und Aussagen können klar interpretiert werden und es gibt in ausreichender Anzahl mündliche Belege. Eindeutige Hinweise auf die fehlende Fokussierung, auf die Verantwortung bei der Digitalisierung, wurden durch die Rechercheleistung gefunden. Die H1 Hypothese wird fallen gelassen, wenn auch mit Einschränkungen. Es gibt auch Verlage bzw. Geschäftsführer, die sich ihrer Verantwortung bewusst sind. Ferner ist die Fallzahl der Interviews zu klein, um generell für eine ganze Branche zu sprechen. Dennoch können aus den Einzelfällen auch Rückschlüsse für viele Zeitungsverlage gezogen werden. Besagt wird, dass die Digitalisierung das Geschäftsfeld bedroht. Ferner, dass die Zeitungsverlage die Transformation zu digitalen Zeitungslokalverlage noch nicht vollzogen haben und heute noch überwiegend vom Printprodukt abhängig sind.

Es gibt eine Vielzahl von Anzeichen, dass es eine latente Diffusion von Verantwortung in den einzelnen Medienunternehmen gibt. Dies wird z.B. durch die unreflektierte grundsätzliche Verantwortungsverteilung auf „alle“ deutlich. Eine weitere Annahme ist, dass die Medienunternehmen nicht auf die neuen Herausforderungen reagieren. Die Ergebnisse zeigen hier ein Bild, dass es keinerlei Reaktion der Verlagshäuser gibt. Über die Kundenansprüche und das zukünftige Geschäftsmodell Lokaljournalismus herrscht Klarheit. Über welche digitalen Wege und in welcher Art und Weise bleibt aber unbeantwortet. Außerdem ist innerhalb der meisten Unternehmen nicht klar, wer die Verantwortung der Neuausrichtung des Geschäftsmodells in

Angriff nehmen wird. Viele Geschäftsführer geben keine klaren Aussagen bzgl. der Hilfe von Technik. Hier wird nur generalistisch geantwortet. Zusätzlich wird auch hier die Technikverantwortung nicht auf die eigene Person bezogen und auch nicht ausreichend klar benannt, wie diese Verantwortung verteilt werden soll. Die Geschäftsführer sind sich im Klaren, wie ihr Geschäftsmodell in Zukunft aussehen soll. Es wird vermutet, dass sie nicht wissen, was der Markt und was die Kunden möchten. Es werden keinerlei Studien, Marktforschungen oder anderweitige Erkenntnisse genannt. Es gab nur eigene Mutmaßungen.

Kritisch muss die eigene Interpretation der Aussagen gesehen werden. Diese sind subjektiv und können bei anderen Forschern anders interpretiert werden. Dennoch gibt es in ausreichender Anzahl Belege, um die H0 Hypothese zu belegen. Kritisch ist auch die nicht ausreichend angewandte *Grounded Theory* bei den Methoden. Durch die Kürze der Interviews wurde das Netz der unterschiedlichen Codes nicht groß. Deswegen ergaben sich für die Analyse nur 6 Kategorien, die als relevant eingestuft wurden. Ferner wurde dadurch Komplexitätsbewältigung betrieben. Natürlich könnten aus den Ergebnissen und Interviews noch weitere Erkenntnisse gewonnen werden. Das würde aber den Rahmen dieser Forschungsfrage sprengen. Dennoch können neue Hypothesen für eine weiterführende Forschung aufgestellt werden.

Ho: Diffusion of responsibility has no negative influence on the digitization of the business model of German newspaper companies.

H1: Diffusion of responsibility has a negative influence on the digitization of the business model of German newspaper companies.

SUMMARY

This study examines the distribution and diffusion of responsibility in the digitization of medium-sized German local newspaper publishers. It should be noted that German newspapers must adapt their business model to the new digital requirements of the market in order to continue to function as an important democratic pillar. The publishing houses have experienced a sharp drop in subscribers and advertising in recent decades and cannot compensate for this in monetary terms with their online offerings. They are forced to maintain their business segments and yet transform them digitally. A company must take responsibility for this process. It was examined how this responsibility is distributed and whether the publishers or the managing directors focus on controlling the responsibility. It was found that the managing directors have no focus on the responsibility and the distribution of this responsibility. The responsibility is rather unreflectively distributed pluralistically within the company. Thus, the danger of a diffusion of responsibility is very high and a stagnation of work performance and sense of responsibility among employees can follow. Furthermore, digitalization is therefore not forced and promoted. Sufficiently flanking phenomena of responsibility diffusion are explained, presented and risks are pointed out if responsibility and distribution are not taken seriously. Methodologically, data was generated and evaluated for the analysis, through narrative interviews and their interpretation.

REFERENCES:

1. E. Buddeberg und F. Vogelmann, Deutsche Zeitschrift für Philosophie, Band 64, Heft 2, S. 228–231, 2016.
2. R. Manning, M. Levine, A. Collins, American Psychologist, Vol 62(6), 2007, 555–562
3. K. Alle, J. Mayerl, The bystander effect in everyday non-emergency situations : an unobtrusive field experiment, SISS: Schriftenreihe des Instituts für Sozialwissenschaften der Universität Stuttgart, 2010 No. 1 F. D.R. Zyzniewski, L.E. Giammanco, (2002). Responsibility diffusion in cooperative collectives. Personality and Social Psychology Bulletin, 28(1), S. 54–65.
4. H. Pürer, J. Raabe, Presse in Deutschland, UTB, 2007, S. 10
5. I. Sjurts, Die deutsche Medienbranche: Eine unternehmensstrategische Analyse, Gabler, 1996, S. 1ff.
6. M. Haller, Brauchen wir Zeitungen. Edition Medienpraxis. 2014. S. 47.
7. M. Haller, Brauchen wir Zeitungen. Edition Medienpraxis. 2014. S. 47.
8. H. Vogelsang, C. Buchholz, Verantwortungsübernahme bei
9. nachhaltigem Verhalten - Eine empirische Analyse aus sozialpsychologischer Sicht, IZNE Working Paper Series, Nr. 19/2, 2019, S. 2–7.
10. H.W. Bierhoff, Hilfreiches Verhalten: Soziale Einflüsse und pädagogische Implikationen, Dr. Dietrich Steinkopff Verlag, 1980, S. 155–158.
11. R. Maderthaner, Psychologie, Facultas, 2017, S.363f
12. R. Zajonc, Social facilitation. Science, 149, 1965, S. 269ff
13. K. Lahmer, R. Böhm, M. Kreiling, A. Magnus, H. Roth, K. Roth, Grundlagen der Pädagogik und Psychologie, Westermann, 2018, S. 25
14. S. J. Karau, K. D. Williams, Social loafing: A meta-analytic review and theoretical integration. Journal of Personality and Social Psychology. 65(4), 1993, S. 681ff.
15. V. Vanderslice, Separating Leadership from Leaders: An Assessment of the Effect of Leader and Follower Roles in Organizations, Human Relations,41 (9), 1988, S. 681f
16. R. J. Gerrig, Psychologie, Pearson, 2018, S.570
17. Direkte Geschäftsführer aus vier unterschiedlichen Bundesländern (Lokalzeitung & SMU)
18. E. Steiner, M. Benesch, Der Fragebogen, utb, 2018, S. 35–69.
19. A. Przyborski, M. Wohlrab-Sahr, Qualitative Sozialforschung, Oldenburg Verlag, 2009, S. 92f
20. U. Holtgrewe, S. Kühn, P. Strodtholz, A. Taffertshofer, Handbuch Methoden der Organisationsforschung, Quantitative und Qualitative Methoden, VS Verlag, 2009, S. 57–59.
21. I. Küsters: Narrative Interviews, VS Verlag, 2009, S. 39–42
22. I. Küsters: Narrative Interviews, VS Verlag, 2009, S. 40
23. A. Wollny, G. Marx, Qualitative Sozialforschung, das narrative Interview als Methode der Datenerhebung, ZFA Paper Magazin, 2010, S. 331–333
24. C. Hopf, Qualitative Interviews – ein Überblick. Qualitative Forschung. Ein Handbuch. Rowohlt, 2004, S. 349ff
25. A. Wollny, G. Marx, Qualitative Sozialforschung, das narrative Interview als Methode der Datenerhebung, ZFA Paper Magazin, 2010, S. 333f
26. A. Deppermann, G. Lucius-Hoene, Rekonstruktion narrativer Identität, Springer, 2002, S. 9
27. S. Misoch, Qualitative Interviews, De Gruyter, 2019, S.51
28. Eigene zusätzliche Anforderung an das narrative Interview
29. S. Misoch, Qualitative Interviews, De Gruyter, 2019, S. 51
30. D. Hülst, Grounded Theory, Fallarchiv Uni Kassel, 2010, S. 7
31. B. von Rimscha, G. Siegert, Warum gibt es Medienkonzentration?, Springer, 2015, S. 76f

ONLINE REFERENCES:

32. <https://www.duden.de/rechtschreibung/Diffusion> [Zugriff: 30.03.2020]
33. https://www.bdzv.de/fileadmin/bdzv_hauptseite/aktuell/publikationen/2018/ZDF_2017_web.pdf [Zugriff: 31.03.2020]
34. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/72084/umfrage/verkaufte-auflage-von-tageszeitungen-in-deutschland/> [Zugriff: 31.03.2020]
35. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/4191/umfrage/anzahl-der-online-angebote-von-zeitungen-seit-1995/> [Zugriff: 31.03.2020]
36. <https://www.dnv-online.net/medien/detail.php?rubric=Medien&nr=62093> [Zugriff: 31.03.2020]
37. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/171006/umfrage/in-anspruch-genommene-angebote-aus-dem-internet/> [Zugriff: 31.03.2020]
38. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/165258/umfrage/reichweite-der-meistbesuchten-nachrichtenwebsites/> [Zugriff: 31.03.2020]
39. N. Goller, T. Bronnsack, Gemeinsam stark, Im OP, Georg Thieme Verlag, 2019, <https://www.thieme-connect.com/products/ejournals/html/10.1055/a-0854-8785> [Zugriff: 2.4.2020]
40. T. Borgböhmer, Wie die norwegische Verlagsgruppe Schibsted digitale Leser zu Abonnenten macht, meedia.de, 2019, <https://meedia.de/2019/06/13/wie-die-norwegische-verlagsgruppe-schibsted-digitale-leser-zu-abonnenten-macht/> [Zugriff: 02.04.2020]

Frank Jordan

Comenius University Bratislava, Slovakia

Project execution plan for Hydrogen energy cycle system

Summary

Hydrogen is known as an energy carrier for almost 200 years. It deserves to be a successful business because it would improve significantly environmental and climate change future. Hydrogen as bases for a coming industry is at the horizon to be developed in many countries. As in many new businesses, the enthusiasm is so great that entrepreneurs and new startup companies doing this business without a solid project execution plan. The following article should be considered as a cookbook, as an example of a project execution plan for a hydrogen-based project execution plan (PEP) for management. This PEP should support small and medium size companies which are technically oriented and do not have the resources to develop their own PEP. A successfully implemented PEP will make the change for these companies between a successful startup and a bankruptcy. As guideline it should be tailored to the individual company in line with the business model.

Keywords: project execution, project plan, hydrogen devices.

1. INTRODUCTION

Technical systems are becoming more and more complex in this world and the number of projects which are failing either on cost or schedule are increasing.

As it has been demonstrated in the hydrogen business plan [1] there is a market for hydrogen as energy carrier which can be installed parallel to the end user for electricity. This market will be dominated by small and medium size companies which are dealing with owners of homes and renewable energy providers. It is a F2F business which will not attract large companies. Based on the nature of hydrogen (highly explosive and combustible) the trade and traffic are highly regulated to maintain safety.

The following project execution plan is tailored a specific hydrogen energy cycle device, but it can be modified to fit other projects and other industries.

As stated in [1] there are two groups of projects:

- ◆ Producers of hydrogen (such as windmills, PV farms and bio energy plants)
- ◆ Consumers which consume the hydrogen as energy carrier. (house owners, small and medium size factories, chemical plants)

This article differentiates between these two groups and indicates the difference at each item.

1.1. Scope of Work / Business Requirements

There are subcontractors involve the scope should be clearly defined. In many cases the company is only providing the core components like:

- ◆ Hydrogen producing container for the renewable energy plant (windmill, PV farm, etc.)
- ◆ Fuel cell, control system, inverter battery pack and electrical cabling for the final customer.
- ◆ Additional work such as:
 - ◆ Trenches for cables, electrical power cabling
 - ◆ Foundations for the container
 - ◆ Middle voltage cable connections etc.
 - ◆ Piping
 - ◆ Welding
 - ◆ Pressure testing

will be subcontracted to local vendor.

2. OPPORTUNITY ASSURANCE

To become project manager, it involves the trust from management that you are capable to manage a project successfully in regards of cost and schedule.

Project management is a senior skill of experienced persons which have a general understanding of the subject but not focused too much on technical details. The skill set should be clearly focused on:

- ◆ Excellent communication skills
- ◆ Managing stakeholders and personal
- ◆ Follow the schedule
- ◆ Stay within the budget
- ◆ Closing the project successfully

The selected personal (engineers and workers) should have the knowledge and the means to conduct the task as requested.

Lessons Learned should be recorded and refreshed before executing the project to become a routine. To ensure the work will be executed in a professional manner. Toolbox talks should be conducted prior to work to explain the work and identify the risks.

The routine work should be recorded by checklists, method statements, videos (time lapse movies) and pictures as evidence in case events are occurring which require prove of evidence to divert the responsibility.

The final goal is conducting the business opportunity in a safe manner and maintaining the goals (schedule and budget).

2.1. Project Governance & Organization

At a start of the project an organization chart should be generated. All relevant stockholders should be included by name, position, company and communication means (telephone number, mobile, email). The way of communication should be identified by the hierarchy.

For emergency cases the org-chart should include all numbers and persons who are first aiders, ambulance, fire bridge and police.

Hydrogen is not considered as poisons as a substance, but it can cause fire and explosion, it is subject to regulations. Therefore, approving authorities should be included in the organization chart such as TUV and local government representative.

As reference and for guidance of the stakeholders an organization chart should be used (Attachment 1 Orgchart), depicting the responsibilities. The Orgchart should be visible at each site and within the responsible team. The project manager is responsible that it is constantly up to date.

3. HSSE & SOCIAL PERFORMANCE

3.1. HSSE Targets

Goal zero is a mission which has been globally implemented by world class corporation and business conglomerates. It has been widely accepted in all business as prime target.

Small and medium size companies should not be afraid of following the same goal.

Hence the hydrogen is a F2F business which is many times a onetime business with one customer. For the customer it is important to gain the trust on the company which is installing the plant, cabinet or box or equipment in their homes.

For example, the following chart can be shown on the company's website to give the client an overview how the company has performed in previous projects.

Indicator	Target	Actual	Explanation
Life Saving Rules (LSR)	0		
Loss of Primary Containment (LOPC)	0		
Lost Time Incidents (LTI)	0		
Total Recordable Cases (TRC)	0		

Things can happen all the time and companies should not be afraid of telling the truth.

Therefore, an incident should be recorder and explained why it happened.

Goal Zero is essential to avoid repetition and gain the trust of the client by giving the impression to be honest, open, reliable and will show your integrity.

3.2. HSSE Management System and Standards

Increasing Workforce fluctuation is [2] a common trend based on multiple reasons e.g.:

- ◆ Head hunting
- ◆ Projects are being more versatile and more volatile.
- ◆ Production and implementation times are becoming shorter
- ◆ Skill set requirements are changing.
- ◆ Business changes

Therefore, the new workforce needs to be continuously incorporated into the team in a structured way and the guidance should be provided.

Standard Document	Description
HSSE CF	HSSE Control Framework
CSSS	Construction Site Safety Standardisations
Country specific	Region/Cluster/Country specific HSSE Management System

3.3. HSSE Activity Plan

To maintain the goal zero, it is important that each employee is aware that he or her is part of the HSSE system. He or her should clearly understand his role and responsibility. The project manager should nominate the responsible person for his or her team and set target for excursion and participates. Hence the product for the producer of hydrogen and the consumer of hydrogen can be considered as a box. Once the planes, studies and activities are written and defined they can be standardized for a company. The responsible party is then only responsible for ensuring that it is applicable to site and inform the team if there is a additional risk or concern to be considered.

Activity	Resp. Party	Target Date	Reviewers	Done? (Y/N)
Conduct HSE Studies (HAZOP) & Doc. ALARP				
Define Construction Safety Requirements				
Develop Construction Safety Roadmap				
Develop HSSE Premises				
Manage Construction Safety on site				
Perform HAZID of Options				
Prepare HSSE Activity Plan				
Review Contractor HSSE Plan				
Review Site HSE requirements for New Hazards				
Leassons learned review				
Toolbox talks				

4. CONSTRUCTION SAFETY ROADMAP

The following areas should be considered in the projects. Checklist will be reviewed and completed during kickoff meeting.

	Activity	Resp. Party	Target Date	Done? (Y/N)
Safety Leadership	1. Early and sustained engagement with Contractors on HSSE 2. Project-specific Goal Zero strategy and its implementation 3. Develop safety leaders 4. Right project safety focus through key times 5. Steer safety at the work level 6. Develop a safety Culture based on behaviors			
Care for People	1. Go beyond Health and Safety requirements 2. Timely develop a strategy to address CfP through execution: 3. Wellbeing of workers 4. Ease access to resting places, water, facilities and workplaces 5. Monitor and influence contractors/ subcontractors on workers' living conditions, fair pay and work regime 6. Keep workers comfortable and productive			

	Activity	Resp. Party	Target Date	Done? (Y/N)
Staffing, Training & Competency	1. Set the right construction HSSE organization 2. Timely involvement of key construction HSSE resources in planning 3. Project Team competency on construction safety (Construction Masterclass) 4. Site's HSSE training facilities and resources 5. Contractor's HSSE competency management system			
Communications	1. Communication's strategy for the project duration – what, how and resources to communicate Safety 2. Communication's network 3. Awareness communication campaigns – visual management themes and resources 4. Daily awareness communications to workforce – toolbox, site risk assessments			
Worksite Setup	1. Early HAZID addresses exposure reduction to key risks – methods, plans, timing 2. Constructability review addresses safety aspects 3. HSSE Readiness Review – main Contractor and execution contractors 4. Address Site Spatial Safety Aspects (Traffic, Temporary facilities etc.)			

5. CONSTRUCTION SAFETY REQUIREMENTS

5.1. Construction Safety Roles & Responsibilities

At client site there might be several personal which may be not addressed on the org-chart.

However, for their role and understanding they should be clearly identified. It is as well a legal requirement to identify the person who is in charge of.

Role	Name	Contact details
Decision Executive		
Engineering Service Provider		
Facility Engineer		
HSSE Representative		
Implementation Contractor		
Lead Facility Engineer		

Role	Name	Contact details
Project Manager		
Company safety manager		
Site Construction Safety Lead		
Site Project Engineer		
Windfarm representative		
Operation representative		
Maintenance representative		
Final customer representative		

It is common that during a construction, changes are requested by stakeholders. It should be agreed which person of the client is entitled to sanction these changes or can request these changes. All changes should be recorded and agreed before implementation.

However, regarding safety everyone should be encouraged to stop unsafe behavior. There shall be no penalty to stop activities if there are not safe and have the possibility to harm others. If there is no way found to execute the task safely then there should be found other way and means to reach the target.

5.2. Hazard Management Process

At many cases local subcontracts might be needed which are sometimes predefined by customer as well as local requirements or inviolability of company own staff. Therefore, foreseeable hazards should be given to these subcontractors as risk mitigation measure and to define the expectation of the company.

The hazards for the work is normally not changing much. It is advisable to have the hazards upfront in place to avoid discussions at site. It shows the competence and integrity of the company and need only reviewed at site.

Hazardous Activity	Project Risks & Mitigations
Confined Space Work	Working in hydrogen tank => buddy system
Excavations	Trenches for cables => proper filling angle and wall support
Heavy Equipment and Vehicle Operations	Excavator movements => additional watchmen and safety instructors.
Hot Works	Welding => shielding and barricading
Lifting and Hoisting	Lifting hydrogen tank and container => certified equipment and crew
Safe Isolation of Energy	Connecting to switch gear => certified SME

Hazardous Activity	Project Risks & Mitigations
Scaffolding and other forms of access	Unstable scaffold => certified equipment and crew
Simultaneous Operations (SIMOPS)	Excluding tasks => define order and schedule properly
Working at Height	Excluding tasks => certified equipment and crew

Additional safety practices requires the needs to identified and to address the responsibility to one person to be accountable.

Safe Practices	Details applicable to project	Responsibility/Name
Barricades and Open Holes		
Dropped Objects		
Housekeeping		
Line of Fire		
Personal Protective Equipment		
Routine Life Tasks		

6. OPPORTUNITY MANAGEMENT

7. DEFINING TECHNICAL SCOPE

7.1. Applicable Industry Standards

Doc. No.	Description
DIN, EN, VDE, API, BS, ASME e.g. EN 62305	

Each project has to follow rules, standard and costum requirements. The hierarchy shall be defined within the contract to ensure compliance.

In general following pyramid or order of precedence should be followed.

1. Local law
2. International agreed law
3. Project specification
4. Company standards
5. Industrial standard
6. International standard

In case of doubt or ambiguity the most stringent regulation should be selected.

7.2. Quality Standards, Procedures, & ITPs

Quality Standard, Procedure, or ITP	Resp. Party	Target Date	Reviewers	Done? (Y/N)
ITP (Integrity Test Procedures)				

Quality standards are defined as documents that provide requirements, specifications, guidelines, or characteristics that can be used consistently to ensure that materials, products, processes, and services are fit for their purpose.

Standards provide organizations with the shared vision, understanding, procedures, and vocabulary need to meet the expectations of their stakeholders. Because standards present precise descriptions and terminology, they offer an objective and authoritative basis for organizations and consumers around the world to communicate and conduct business.[4]

Topic:	Standard:
Quality Management	ISO 9000 ISO 9001
Auditing	ISO 19011
Environmental Management	ISO 14000 ISO 14001
Risk Management	ISO 31011

For businesses: Standards are important to the bottom line of every organization. Successful companies recognize standards as business tools that should be managed alongside quality, safety, intellectual property, and environmental policies. Standardization leads to lower costs by reducing redundancy, minimizing errors or recalls, and reducing time to market.

For the global economy: Businesses and organizations complying to quality standards helps products, services, and personnel cross borders and also ensures that products manufactured in one country can be sold and used in another.

For consumers: Many quality management standards provide safeguards for users of products and services, but standardization can also make consumers' lives simpler. A product or service based on an international standard will be compatible with more products or services worldwide, which increases the number of choices available across the globe. [4]

7.3. Technical Assurance

Critical Documents and Drawings	Resp. Party	Target Date	Reviewers	Done? (Y/N)
Design Basis (HSSE Critical Equipment)				
Cause & Effect Diagrams				
Facilities Layout (Plot Plan)				
Hazardous Area Classification				
Process Engineering Flow Schemes (P&IDs)				
Check lists of functionalities				

During the design and construction process the execution of the work should follow the rules and standards defined under 7.1. To ensure that the work is conducted as per quality standards under 7.2 it must be documented to comply with ISO 9000. Therefore prior to the work, the design should be completed, and check lists should be prepared for the construction team to ensure the quality of the work. Responsibilities will be addressed to a dedicated person and who will be responsible for the technical integrity of a product or system.

8. PROJECT MANAGEMENT

8.1. Project Budget

Funding Type	Plan (\$k)	Actual (\$k)	Variance
Pre-IP (Revex)			
Capex			
Revex			
Totals			10%

The project budget defines how much money are foreseen to be spend.

To give the project manager the flexibility to management the project there should be given a flexibility to spend more money if needed to maintain the schedule. If there is no flexibility given it will directly impact the schedule because the project manager must ask permanently for approvals. The project execution will be jeopardized as well as the in relation to the sub-contractors. The project manager could be seen as he has no authority and therefore, he will not be respected.

8.2. Project Schedule

Milestone	Plan Date	Actual Date	Variance
PDR/IP Approved (FID)			
Mobilize Contractors install			
Civil works start			
Electrical work starts			
Mechanical completion			
Ready for Start-up (RFSU)			
Project Closeout			

The project shall have clearly defined milestones which are linked to reporting and financial payments. Stakeholders will be aware at what date they will get an update, or they will be mobilized. The Milestones should have a clear, measurable and agreed task which must be full filled first to be acknowledged. In case of delays the schedule can be put under scrutiny by defining the critical path and start with additional measures to maintain the milestones.

8.3. Management of Change

During the project execution, all kinds of variances can occur. The key is that the project manager knows how to handle it, to prevent or mitigate the impact on the project. In general, there are change requests which are from inside and outside the company. Inside the company they are not important for the client and therefore mostly free of charge, (e.g. necessary software upgrades during commissioning). Change request from outside, e.g. from client should be recorded and prior to the implementation into the project, it has to be clear:

- ◆ Who can request a change?
- ◆ Who have the authority to sign the change?
- ◆ How the change will be compensated and implemented.

8.4. Risk Management

Risk	Consequence	Rating (L,M,H)	Resp. Party	Mitigation
No improvement of lightning and earthing protection system				

Risk	Consequence	Rating (L,M,H)	Resp. Party	Mitigation
Concept not sanctioned by TÜV				
Concept not sanctioned by Authorities				
Resources OPS Engineering Quality				
Resources Construction				
Scope Changes				
Delay in delivery				
Minor Incidents				
Incomplete Cost Estimation				
Incomplete concept				
Impact on daily service				
Waste handling				
Language				
Ex-Zone changes				
Welding on existing tanks				
Poor weather condition				
Unexploded device detection				

Once the actual work should start the project manager should have clearance how to manage the risks which are naturally occurring in a project. To identify the risk, interested stakeholders should be gathered to identifying the risks and the company (PM or Team) should propose a mitigation strategy to reduce or avoid the listed risks.

8.5. Authority Engineering / Permits & Approvals

Permit No.	Description	Resp. Party	Target Date	Reviewers	Done? (Y/N)
1.	TUV				

Permit No.	Description	Resp. Party	Target Date	Reviewers	Done? (Y/N)
2.	Operations				
3.	Clients				

Hydrogen installations need to have the approval of a technical authority prior to start.

These authorities need to be scheduled with sufficient lead time because they are not always available for the project. Therefore it is of profound importance that these dates are part of the milestones and should keep under all possible circumstances.

Contracting & Procurement

Contract No.	Description of Material or Service	Strategy Sole Source, Bid	Vendor Customer	Contract Date	Closed? (Y/N)
Project contract with client					
subcontractor	Electrical, Civil, Piping		Local subcontractor		
Existing frame agreement	C&I		Existing subcontractor		

To achieve transparency and compliance with international rules the project manager should follow the company defined contraction and procurement strategy.

8.6. Construction & Execution

During construction all involved personnel have to work seamlessly together. Therefore, the responsibilities should be identified and visible for all stakeholders.

Activity	Resp. Party	Target Date	Reviewers	Done? (Y/N)
Develop Construction Package				
Conduct Construction Readiness Review				
Conduct PSSR & Resolve Deficiencies				
Construct Asset & Implement QA/QC Plans (ITP)				
Decision Gate (Statement of Fitness)				

Activity	Resp. Party	Target Date	Reviewers	Done? (Y/N)
Manage Construction Safety on site				
Perform Commissioning Activities				
Prepare Commissioning & Startup Procedures				
Prepare Operating Procedures and Train Staff				
Regulatory Permitting				
Review Contractor HSSE Plan				
Update R&I Plans				

9. OPERATIONAL READINESS

9.1. Operational Readiness Activity Plan

Once the project is completed the operations team from client will take over the equipment which in the hydrogen container. They need insurance that all punch items are closed and the equipment will work flawless.

Activity	Resp. Party	Target Date	Reviewers	Done? (Y/N)
MOC Approved Prior to Impacting Operations				
MOC Closed				
Prepare Operating Procedures and Train Staff				
Startup and Conduct Acceptance Test				

9.2. Project Close out and Handover

During the closed out and handover to the customers, all agreed documentation and spare parts should be handed over.

Documentation	Resp. Party	Target Date	Reviewers	AIM Location	Done? (Y/N)
Reports, approvals and certificates					
AS Build documentation					
Spareparts					

Documentation	Resp. Party	Target Date	Reviewers	AIM Location	Done? (Y/N)
Checklists					
Statement of fitness					
Financial closes out					
Warrenty agreement					

10. SUMMARY AND CONCLUSION

The offered toolkit should ensure that the project will be executed safely. It covers holistically the project execution of hydrogen facilities and can be tailored according to companies' requirements. What is not applicable can be deleted and what is needed can be added.

It is project managers responsible to deliver accordingly and within time and budget. It is less effort to keep it updated and maintain it because for standards products it might not vary from customer to customer. The hydrogen system comes as a standard unit which have the same functionality but there are differences in sizes and performance.

If anything goes wrong the responsible person can be identified and the company can delegate the responsibility to avoid legal consequences. Errors and Mistakes should be recorded in the lessons learned and avoided for the next project.

ACKNOWLEDGMENT

This paper is an output of the science project for the upcoming hydrogen-based industry. It should support small and medium size companies which does not have the capability and resources to set up an execution plan tailored for their business. It gives an outline of all critical items of a project execution plan and can be modified with little effort suitable for the specific company needs.

REFERENCES

1. Mulcahy, R., Diethelm, L., & Lofsness, M. (2011). Pmp® exam prep rapid learning to pass. Pmp exam-- on your first try!, RMC Publications, Inc. ISBN-10: 1932735186
2. Phillips, J. (2004). Pmp project management professional study guide. New York: McGraw-Hill/Osborne. ISBN:0072230622
3. Dr. Paul Sanghera (2010) Project management professional study guide for PMP. Library of Congress Control Number: 2009927807
4. <https://asq.org/quality-resources/learn-about-standards>

ATTACHMENTS:

Organisation Chart Sample.

Bernhard, Koczian

Comenius University Bratislava, Slovakia
bernhard@koczian.de

Katarina Gubiniová

Comenius University Bratislava, Slovakia

Communication strategy as solution-oriented marketing instrument for the pharmaceutical trade in the context of increasing competition

Summary

Target-oriented communication is a complex process and must be carried out with strategically sensible means. Depending on the target group, the communication instruments must meet different expectations and provide different information. Pharmaceutical companies should pay attention to the choice of words, because, depending on the target group, technical language is either desirable or raises numerous questions. Communication in the pharmaceutical industry does not differ much from the communication policy of other consumer goods. But the small details make the difference and are decisive for successful communication.

Keywords: communication instruments, multi-channel marketing, digitalization.

In order to implement a sales policy that is as successful as possible, a communication policy is required that achieves the set communication goals and thus indirectly also the company goals as a whole.¹ Multi-channel marketing has already been integrated in numerous industries, such as the automotive industry, fashion industry or even the food industry, and it is impossible to imagine life without it. However, multi-channel marketing also needs to be considered in the pharmaceutical market. Multi-channel marketing not only brings competitive advantages, but also takes into account the changing consumer behaviour and responds to their needs and

¹ G. Frazier, S. 232.

demands.² The goals of multi-channel marketing are to increase customer loyalty and make customer communication more effective.

COMMUNICATION OBJECTIVES AND CHANNELS

The communication goals can be divided into economic and upstream, psychographic goals.³ Economic goals are aimed at increasing turnover, whereas psychographic goals are more aimed at raising awareness of the product or company.

There are also various communication channels. These can be categorized in different ways. It is possible to differentiate between online and offline channels, media and institutional channels or direct and indirect contact points. Whichever differentiating feature is chosen does not change the available communication instruments for a successful implementation of multi-channel marketing requires a functioning customer relationship management.⁴ To speak of multi-channel marketing, at least two different customer contact strategies must be combined.

Illustration 1. Communication Instruments

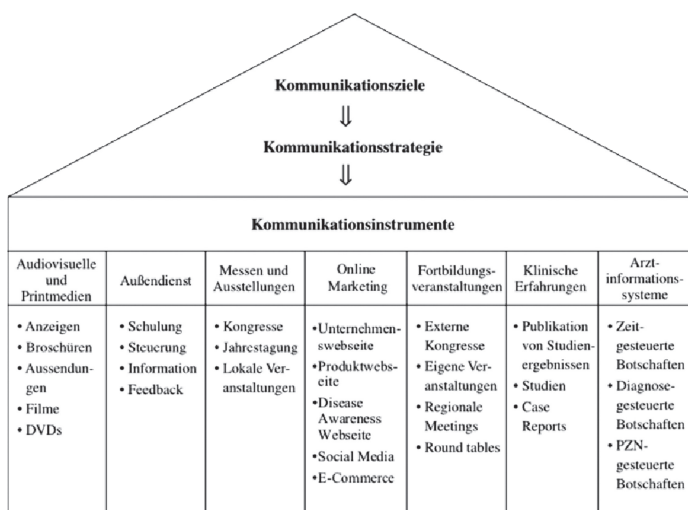

Illustration 1 shows the different communication instruments that can be used in advance in coordination with the strategy and the respective goal. However, before customer contact strategies are set up, it must be clarified what connection the individual channels should have in the overall system. Determining how far the different customer contact strategies should be interlinked is a strategic decision and crucial for the success of multi-channel marketing.⁵

If doctors are the target group of a communication strategy, the communication channel must meet the highest standards and convey seriousness and objectivity, since in the health sector the scientific requirement must be fulfilled.⁶ Customer

2 M. Bruhn, S. 258.

3 L. Vaccaro und G. Ivery, S. 170.

4 G. Umbach, S. 331.

5 Schögel, Sauer, S.28.

6 J. Weise, S.436.

contact points fulfil various functions for both pharmaceutical companies and customers. The following functions must be differentiated, which can be covered by communication strategies: Information, communication, sales and service function.⁷ By using the instruments in a targeted manner, customer loyalty can be increased.

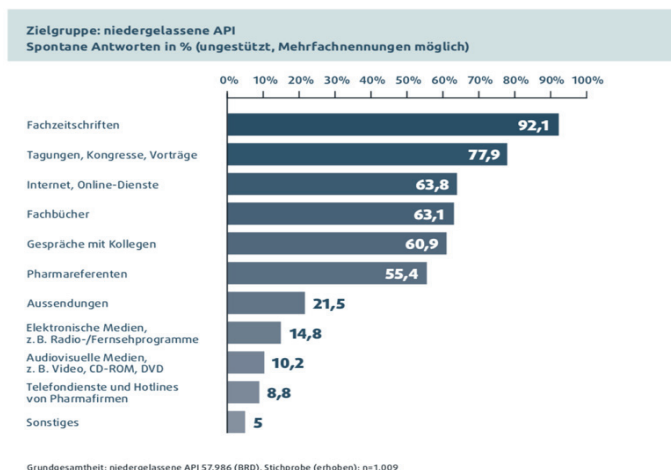
TARGET GROUPS OF THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY

When looking at the target groups of the pharmaceutical industry, in addition to doctors, clinics and pharmacies, health insurance companies and patients have increasingly become end consumers. This means that the respective target groups require different levels of care. The Internet in particular is a communication channel used by consumers - but it is becoming increasingly apparent that social networks and platforms are on a par with the Internet.⁸

Especially in the segment of non-prescription drugs, communicative accessibility to the end consumer is essential. Previously, only the doctor's prescription was submitted to a pharmacy, but much more often the end consumer now takes the medication into his own hands. Successful communication between the end user and the pharmaceutical industry therefore requires a comprehensible language and vocabulary that is geared towards the consumer. But doctors and pharmacies are still important recommendation and multipliers for a successful marketing strategy. The digital communication space plays a major role in this. However, in these specialist target groups the Internet is not a substitute for trade journals, but is understood as a supplementary communication channel.⁹ This is clearly shown in Illustration 2.

Illustration 2. Information sources used by established APIs (general practitioners, practitioners, internists)¹⁰

Ergebnisse: Genutzte Informationsquellen

7 L. Simons, H. Bouwman, S.231.

8 Cap Gemini, S.10 ff.

9 P. Petersen, S. 25 ff.

10 Abbildung entnommen aus https://la-med.de/wp-content/uploads/2019/09/API-Studie_2019_f_web.pdf

In a study of 500 doctors in private practice, 49% said that training mainly influenced their decision to prescribe a new drug,¹¹ 37% responded that trade journals are used for support and 30% said they talked to pharmaceutical representatives. From this, it can be concluded that recommendations from the pharmaceutical industry are of great importance to doctors.

NO DIGITAL REVOLUTION IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY?

In conclusion, one could assume that the revolution brought about by digitalisation in the narrower sense has not reached the pharmaceutical sector. But this only applies to the players in the healthcare industry among themselves. Here the sales force still serves as the most important communication instrument in pharmaceutical marketing. It should also be noted that the age of the target groups themselves plays an important role. Where the “older” generation is still increasingly present today, more and more ‘digital natives’ will take their place and thus a change in the use of communication and information will also take place. Due to the increased willingness of end consumers to consume over-the-counter drugs, pharmaceutical companies cannot close themselves off from this communication channel. Furthermore, it should be noted that although the pharmaceutical sales representative in the field is important, he or she also uses digital means of communication. Emails are often sent to doctors and pharmacies in advance and on-site visits are arranged. In particular, these target groups are often difficult to reach by telephone or are short circuited, as they cannot and do not want to interrupt the business process. However, care should be taken to ensure that there is no flood of information which could overwhelm the addressee and thus no longer achieve the desired effect. Emails can also be used to provide a profile of the counterpart more efficiently and in a more targeted manner. Thus, communication can be more individualized and customer loyalty and customer satisfaction is strengthened. In contrast to print information brochures, costs are saved, the environment and resources are protected and the topicality of the information flow can be guaranteed.

Particularly in the case of over-the-counter drugs, the pharmacist is an important contact person for the end consumer; he is part of the pharmaceutical companies’ product marketing.¹² Since targeted advertising to the end consumer is permitted for over-the-counter drugs, pharmaceutical companies can use all classic means of communication, such as TV and print advertising. But in the digital age, the means of communication must also be adapted. Internet portals are therefore an important instrument for pharmaceutical manufacturers. By means of these platforms, consumers are informed about diseases and at the same time informed about drug therapy.¹³ Thus, the responsible customer should be able to satisfy his need for information and at the same time the own product is advertised more or less openly.

An important difference to other consumer goods is that when buying drugs, there is usually pressure to suffer due to an illness, so that the willingness to buy does not have to be awakened.¹⁴

11 Techniker Krankenkasse

12 W. Guminski, S. 212.

13 W. Guminski, S. 212.

14 O. Ehrnstorfer, S. 273.

However, a coordinated use of the different communication channels is required. Care must be taken to ensure that the different communication channels are not interlinked in an ill-considered manner. The question should always be asked whether or not the existing channel loses its right to exist as a result.

A poor configuration of a multi-channel strategy can be irritating for the customer if supplier information is incongruent. After all, opening up more channels is supposed to generate more revenue while reducing costs and simplifying processes. Due to the digital change, the majority of companies no longer face this significant question, but rather use all channels offered by digitalization. Such an undifferentiated approach, especially in the pharmaceutical market, can quickly cause the corporate strategy to fail.

Because, as already mentioned at the beginning, players in the pharmaceutical sector regard themselves as traditionalists. Nor do most consumers expect a revolution in drug delivery. Nevertheless, pharmaceutical manufacturers in particular should not rely solely on pharmacy wholesalers, pharmacists and doctors as multipliers and communication spokespersons, as consumers are becoming more responsible in specialist fields as well, and specialists are no longer able to prescribe their preparations so easily.

CONCLUSION

Specialist communication can increase the market value of a product and promote recommendation to the consumer. In order to use this potential optimally for oneself, the communication and the respective instrument must be individually adapted. Due to the age change within the respective specialist group, the need for digital space must be covered on the one hand and on the other hand the personal component, such as by pharmaceutical representatives, must not be underestimated. It is important to find the balance here.

The direct approach to end consumers is also important due to the increasing self-medication. It should be noted here that they are increasingly obtaining their information on the Internet on more or less specialised platforms. If these requirements are met, enormous multipliers will develop. This leads to a rising image and sales figures, which in turn have a positive effect on the success of the company.

LITERATURE

1. Manfred, Bruhn
2. Marketing- Grundlagen für Studium und Praxis
3. 13. Aufl. Wiesbaden 2016
4. Günter Umbach
5. Marketing- Trends in: pharmamind Nr. 03/2017 S. 330-334.
6. Cap Gemini. (Hrsg.): Winds of change: Implications for the life sciences sector, Life sciences insights, 1st Bd. (2011) Zugriff am: 30.11.2019 https://www.capgemini.com/se-en/wp-content/uploads/sites/29/2017/07/Winds_of_Change__Implications_for_the_Life_Sciences_Sector.pdf
7. P. Petersen Digitales Pharmamarketing Norderstedt 2015

8. Gary Frazier Organizing and managing channels of distribution in: *Journal of the Academy of Marketing Science*, Vol. 27/1999, No. 2, S. 226-240.
9. A. Brill Wege aus der Multichannel- Falle in: *Konzepte und Strategien für Omnichannel Exzellenz Wiesbaden 2018*
10. V. Vaccaro, G. Iyer (2005) Multichannel Retailing and the Internet. Prospects, Problems, and Strategic Options, in: *International Journal of Internet Marketing and Advertising*, Vol. 2 (2005), No. 3, pp. 168-183.
11. W. Guminski Produktlebenszyklus und die Möglichkeiten seiner Gestaltung in: *Pharmabetriebslehre Heidelberg 2008*
12. M. Schögel, A. Sauer, Multi-Channel Marketing- Die Königsdisziplin im CRM in: *Thesis- Fachzeitschrift für Marketing*, Nr. 1, 2002, S. 11- 38
13. Techniker Krankenkasse (2016) Zugriff am: 01.12.2019 <https://www.krankenkassen-direkt.de/news/pr/mitteilung.pl?id=1302496>
14. J. Weise Wie sie eine Praxis erreichen- Informationsquellen und Kommunikationskanäle für und von Ärzten in: *Marketing im Gesundheitswesen*, D. Matusiewicz et al. (Hrsg.), Wiesbaden 2019
15. L. Simons, H. Bouwman, Designing a channel mix in: *Journal of Internet Marketing and Advertising*, No. 3, 2004, S. 229- 250

Katarzyna Kossowska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
kossowska.studia@gmail.com
Warsaw, Poland

Wprowadzenie dziecka w kulturę. O doświadczeniach na styku pedagogiki i filologii polskiej / *Introducing a child to culture. About experiences at the interface between pedagogy and Polish philology*

Summary

The paper presents the role played by reading fiction in the educational process at the pre-school stage and in the elementary school (first three years), it will also show experiences and observations related to work in which pedagogical (upbringing) and Polish studies (pedagogical and literary) activities are necessary. The paper will also show a partial solution of bibliotherapy in working with young children.

Keywords: bibliotherapy, literature, educational process, upbringing.

Artykuł zostanie poświęcony roli, jaką odgrywa czytanie literatury pięknej w procesie wychowawczym na etapie przedszkolnym i w klasach 1–3, pokaże także doświadczenia i obserwacje związane z pracą, w której dochodzi do koniecznego zetknięcia działań o charakterze pedagogicznym (wychowanie) i polonistycznym (kształcenie literackie i językowe). Bajki i baśnie – rozumiane jako fikcyjne opowieści dla dzieci i jako realizacje konkretnych gatunków literackich – znacząco wpływają na rozwój moralny i intelektualny dziecka, na jego wiedzę o świecie i rozumienie otoczenia. Tylko poprzez wspólne odczytanie, zrozumienie i przeżycie lektur (najpierw baśni, potem lektur szkolnych i innych) nauczyciel-wychowawca będzie mógł budować wraz z dzieckiem swoistą wspólnotę rozumienia świata. Wprowadzi

dziecko w świat kultury i poprzez odczytywane wspólnie teksty da dziecku szansę na odkrycie sensu codziennych zdarzeń oraz nauczy nadawać im znaczenia.

SYMBOLIKA OBECNA W BAŚNIACH

Symboliczny język baśni reprezentuje świat wieloznaczności a dziecko zagłębiając się w literaturę ma okazję poznawać jego niuansy oraz wielopoziomowość.

Należy odwołać się tu do psychologicznego znaczenia symbolu w języku, który został zdefiniowany przez Erica Fromma. Język symboliczny według niego „to język, w którym wewnętrzne doświadczenia, uczucia i myśli są wyrażane tak, jakby były doświadczeniami zmysłowymi, wydarzeniami ze świata zewnętrznego”¹. Symbol zaś możemy rozumieć, jako „coś, co oznacza coś innego”. Symboliczny język, według tej teorii jest wyrażeniem wewnętrznego doświadczenia, jakby było doświadczeniem zmysłowym. Mówiąc prościej to coś, co czynimy lub coś co nam uczyniono w świecie zewnętrznym *świecie rzeczy*; język symboliczny to język, w którym świat zewnętrzny jest symbolem świata wewnętrznego, symbolem dusz i umysłów².

Możemy rozróżnić trzy rodzaje symboli: symbole *konwencjonalne*, *akcydentalne* i *uniwersalne*³. Jedynie dwa ostatnie można określić jako te, które wyrażają wewnętrzne doświadczenia, jakby były doświadczeniami zmysłowymi. Te dwa rodzaje zawierają w sobie przynajmniej elementy *języka symbolicznego* i odwołują się do przeżyć zmysłowych, czyli tych najbliższych małemu dziecku⁴. Symbole konwencjonalne stosujemy w języku codziennym, to nazwy rzeczy lub symbole graficzne⁵. Dziecko ucząc się mówić powtarza słowa, które odnoszą się do rzeczy, dopóki nie przyswoi sobie na trwałe określonego skojarzenia np. wyraz s – t – ó – ł, kojarzy mu się z przedmiotem, który z wyglądu i sposobu użycia przypomina daną rzecz. Nazwa przedmiotu to konwencja, przyjęta przez społeczność, w której dziecko dorasta⁶.

Symbole akcydentalne rzadko pojawiają się w baśniach, gdyż taki symbol może objaśnić osoba, która przez indywidualne doświadczenie sama nadała znaczenie danej rzeczy lub miejsca⁷.

„Symbol uniwersalny jest zaś jedynym, w którym można dostrzec związek pomiędzy symbolem, a tym co przedstawia”⁸. Znane są w różnych kulturach, gdyż wiele z nich ma swoje korzenie w doświadczeniu każdej istoty ludzkiej. Dlatego nazywamy go uniwersalnym, gdyż w przeciwieństwie do dwóch pozostałych grup symboli jest wspólny wszystkim ludziom, nie ogranicza się do jednostek, ani tak jak konwencjonalny określonej grupy. Symbol uniwersalny według Erica Fromma „jest zakorzeniony we właściwościach naszego ciała, naszych zmysłów i naszego umysłu, wspólnych wszystkim ludziom, w związku z czym nie jest ograniczony do jednostek lub określonych grup. Język symbolu uniwersalnego jest w istocie jedynym wspólnym językiem,

1 E. Fromm: *Zapomniany język*. Przeł. K. Płaza, Kraków 2017. s. 12.

2 Ibidem 16.

3 Ibidem 16.

4 E. Fromm: *Zapomniany język*. Przeł. K. Płaza, Kraków 2017. s. 16.

5 Ibidem.

6 Ibidem s. 17.

7 J. G. Jung: *Archetypy i symbole: pisma wybrane*. Przeł. Prokopiuk J. Warszawa 1931. s. 145.

8 E. Fromm: *op. cit.*, ..., s. 18.

jaki rozwinęła ludzkość, językiem o którym ludzie zapomnieli, zanim udało im się rozwinąć powszechny język konwencjonalny”⁹.

PSYCHOLOGICZNA WARTOŚĆ LITERATURY DZIECIĘCEJ

Dziecko, które znajduje się w tarapatkach i jego umysł nie jest w stanie znaleźć pozytywnego rozwiązania problemu, ucieka w świat baśni. W tym procesie nie interpretuje ono symbolów, interesuje je bardziej problem. To dorosły, który jest w stanie poruszać się w symbolach kultury, odczytuje prawdziwy sens baśni, korzystając nie tylko ze swojej wiedzy na temat psychiki dziecka, ale także odwołując się do wiedzy na temat symboli, na których wzrasta kultura. Symbole te wyznaczają horyzonty wyobraźni społeczeństwa, tworzą miejsca wspólne, które pozwalają na wejście do świata wyobrażeń dziecka i tym samym prowadzą do zrozumienia jego problemów.

Psychologiczna analiza dzieła literackiego różni się od analizy literaturoznawczej swoim specyficznym ukierunkowaniem. Carl Gustaw Jung pisząc o roli literatury w psychologiczno-poznawczym rozwoju człowieka, wyodrębnił termin *zbiorowej nieświadomości*. Pojęcie to odnosi się do części psychiki człowieka, który w zasadniczy sposób jednoczy ludzi niezależnie od barier narodowościowych czy kulturowych. W zbiorowej nieświadomości mają swe źródła archetypowe wyobrażenia. Archetypy zbiorowej nieświadomości są wewnętrznie bezkształtnymi strukturami psychicznymi, które uwidaczniają się w sztuce. Wspomniany archetyp może okazywać się w tekście na różne sposoby, zależy to od kultury i cech indywidualnych człowieka bądź jego przeżyć. Teoria ta jest szczególnie ważna, gdyż poza symbolem, który występuje w baśni wskazuje na fabułę jako jedną z ważniejszych części składowych tekstu prezentowanego dziecku. „Archetypy przełamują liniowy prąd świadomości, dołączając doń nurt chaotyczny/ nieliniowy”¹⁰. W momencie, gdy zwracamy uwagę na ten chaotyczny nurt, intencjonalnie uznajemy symbole występujące w baśniach, jako coś, co ma wiele zastosowań bądź znaczeń.

W baśniach można wyodrębnić trzy grupy symboli:

- „1. Symbole związane z przyrodą, takie jak drzewa ludzie itd.
2. Symbole magiczne/mitologiczne: takie jak syreny, chochliki, anioły itd.
3. Symbole jako wytwory kultury, takie jak lalka, klucz, złoto itd.”¹¹

Najstarsze są prawdopodobnie symbole związane z naturą, najmłodsze – symbole kulturowe. Kiedy już zakwalifikujemy jakiś symbol do odpowiedniej grupy, następnym krokiem jest odszukanie jego znaczenia, a więc próba znalezienia pasującej do kontekstu interpretacji.

Należy przez chwilę zatrzymać się, aby zdefiniować to, czym jest bajka w procesie terapeutycznym i wychowawczym. W tym praktycznie pod pojęciem skrywają się zarówno tradycyjne baśnie, jak i wszystkie inne formy literatury dziecięcej¹². Jednak warto zaznaczyć, że pedagodzy czy psychologowie, w przeciwieństwie do literaturo-

⁹ Ibidem s.20.

¹⁰ B. Burn, E. W. Pedersen, M. Runberg: *Symbole duszy*. Przekł. A. Hunca-Brdnarska. Warszawa 1995. s. 202.

¹¹ Ibidem.

¹² E. Fromm: *Zapomniany język*. Przekł. K. Płaza. Kraków 2017, s. 20.

znawców, nie skupiają się na genologicznym przyporządkowaniu bajki do określonego gatunku. Dla specjalistów wykorzystujących do swoich zajęć teksty literackie największą wartość ma zastosowanie ich w działaniach wychowawczych i terapeutycznych, stąd często używają terminów „baśń” i „bajka” zamiennie. Warto jednak zaznaczyć, że dostrzegają i podkreślają iż pomiędzy tymi dwoma gatunkami istnieją różnice¹³. Według Weroniki Kosteckiej „baśń” to tyle, co bajka. Wywodzi się ona z folkloru i jest ona określeniem nadrzędnym, do którego odnoszą się również bajki zwierzęce, etiologiczne itd.¹⁴. Baśń dzieli się na ludową i literacką, co nie oznacza, że w pełni określono linię rozgraniczającą oba te terminy. Jedną z cech, która charakteryzuje ten gatunek to intertekstualność, która blisko jest związana z wszelkiego rodzaju doświadczeniami literackimi, socjologicznymi, kulturowymi oraz cywilizacyjnymi¹⁵.

Lektura baśni stanowi klucz do zrozumienia świata widzialnego, który definiowany jest przez dorosłych, ale także tego niewidzialnego ukrytego w myślach, marzeniach i snach. Coraz większe zmiany w sferze emocjonalno-poznawczej, w rozwoju dziecka sprawiają, że osiąga gotowość do przyjęcia w swoim postrzeganiu nie tylko swojej, lecz czyjejs perspektywy. W całym procesie ważne jest myślenie narracyjne, które pomaga dziecku na lepsze zrozumienie otoczenia w którym żyje. Pozwala to na lepsze funkcjonowanie w życiu społecznym¹⁶. To właśnie za sprawą myślenia narracyjnego dziecko jest w stanie opowiedzieć sobie świat i swoją perspektywę przedstawić ją innym, a świat ten widzi i odczuwa między innymi za pomocą czytanych mu baśni, w które są nośnikiem kulturowym społeczności, w której żyje. Pierwsze historyjki o bardzo uproszczonej fabule, zawierają wiele powtórzeń, które to pomagają zrozumieć mu sens wydarzeń rozgrywających się w czytanej opowieści. Ułatwia to zrozumienie połączeń przyczynowo – skutkowych między wydarzeniami i ich skutkami. Bajki pozwalają zrozumieć dziecku relacji z innymi, oraz emocje, jakie wytwarzają się w nim w kontaktach z innymi. Można także powiedzieć, że w pewien sposób socjalizują poprzez fabułę, w której nierzadko przekazywane są normy, zasady, role społeczne, czy wartości¹⁷.

Na pierwszym etapie edukacyjnym lektura „baśni” stanowi w procesie nauczania ogromną wartość, gdyż pobudza zainteresowanie małego odbiorcy językiem wypowiedzi. Odpowiednie podejście do tego zagadnienia stanowi solidny fundament, dla dalszych etapów kształcenia językowego (poszerza wyobraźnię, wzbogaca słownictwo). „Zalecana w edukacji lektura stanowi swoisty elementarz, z którego dziecko uczy się czytać we własnym umyśle”¹⁸. W edukacji literatura traktowana jest przez nauczycieli bądź terapeutów, jako narzędzie służące rozwijaniu technicznej sprawności czytania, jednak często wprowadza także w tą edukację element zabawy. Pozwala na rozwijanie wyobraźni, spostrzegawczości, pamięci, umiejętności odczytywania analogii oraz dostrzegania kontrastów. Ponadto dzięki pięknej formie i językowi opisów, pozwala na rozwinięcie wrażliwości estetycznej¹⁹.

13 A. Chamera – Nowak, L. Ippoldt : *Bajka jak lekarstwo : zastosowanie bajkoterapii w terapii pedagogicznej*. Warszawa 2015, s.14.

14 W. Kostecka: *Baśń postmodernistyczna: przeobrażenia gatunku. Intertekstualne gry z tradycją literacką*. Warszawa 2014, s. 89–108.

15 Ibidem.

16 A. Chamera-Nowak, L. Ippoldt: op. cit., ..., s. 19.

17 Ibidem.

18 Z. Adamczykowa: *Literatura dziecięca. Funkcje – kategorie – gatunki*. Warszawa 2004, s. 168.

19 Ibidem s.19.

W sytuacji, gdy dziecko przeżywa życiowy kryzys i koncentruje się na tym, co się nam nie udało, różne niemądre działania opisane w baśniach mogą pomóc mu zachować równowagę, zdobyć większą pewność siebie. Jak stwierdziła Brgiette Burn:

”Sam fakt, że to najmłodszy i najmniej poważny syn zdobywa księżniczkę, dodaje mu odwagi. Wlewa w nie nadzieję i staje się źródłem ukojenia, że pewne niemądre rzeczy, które zrobiliśmy w życiu, były jedynym możliwym działaniem, na jakie mogliśmy się zdobyć w tamtych konkretnych sytuacjach”²⁰.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamczykowa Zofia: *Literatura dziecięca. Funkcje – kategorie – gatunki*. Warszawa 2004 r.
2. Burn Brigitte, Pedersen Ernest, Runberg Marianne: *Symbole duszy*. Przekł. A. Hunca – Brdnarska. Warszawa 1995 r.
3. Chamera – Nowak Agnieszka, Ippoldt Lidia : *Bajka jak lekarstwo : zastosowanie bajkoterapii w terapii pedagogicznej*. Warszawa 2015 r.
4. Fromm Eric: *Zapomniany język*. Przekł. K. Płaza, Kraków 2017 r.
5. Harwas – Napierała Barbara, Trempała Janusz: *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*. Warszawa 2009 r.
6. Jung Carl Gustav: *Archetypy i symbole: pisma wybrane*. Przekł. Prokopiuk J. Warszawa 1931 r.
7. Kostecka Weronika: *Baśń postmodernistyczna: przeobrażenia gatunku. Intertekstualne gry z tradycją literacką*. Warszawa 2014 r.
8. Molicka Maria: *Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii*. Warszawa 2002 r.

20 B. Burn, E. W. Pedersen, M. Runberg: *Symbole duszy*. Przekł. A. Hunca-Brdnarska. Warszawa 1995, s. 38.

Kiyokazu Nakatomi

Chiba Prefectural Matsuo High School Japan

Corona depression demands equality of wealth

Summary

Corona infectious disease, which caused 12,5 million infected people and 560,460 of deaths (12 July 2020 Mainichi Newspaper Japan), had a great impact on the World economies. Many shops closed, cities closed, Champs Elysees in Paris and downtowns in New York and Tokyo became like ghost towns. It is said that over 25 millions of people lost their jobs in the USA. Also, there are traditional poor people, and the gap between rich people and poor people is widening. But we see this as an opportunity for the rich to share with the poor. The rich man was not rich himself. Enriched by meeting various people, working in a company and getting support from his colleagues. That is the blessing of world relations, including nature. At present, coronaviruses are prevalent worldwide. The virus is neither rich nor poor. Everyone can contract it. The British Prime Minister wandered around the deadline. No matter how rich a person is, he cannot carry it until his death. So what should we do ?

According to Oxfam International¹ (2019 January), only 26 wealthy people in the world own half of the world's wealth. Conversely speaking, if the wealth of these 26 people is properly distributed to the poor, considerable poverty can be spared. Of course, it is not a simple alchemy. It is not just a payment of money, but a way for the poor to work and become independent. At this time, it is the idea and philosophy that are important. However, if you give money away, it will be a sermon. Instead, I would like to show that the merit of the donation to the poor who are unemployed due to the Corona depression will eventually lead to one's own happiness and even happiness of the world.

Keywords: corona virus, depression, psychology.

¹ Oxfam International is a confederation of 20 independent charitable organization focusing on the alleviation of global poverty founded in 1942 and led by Oxfam International. It is a major non-profit group with an extensive collection of operations. This article was published in the following site: <https://www.afpbb.com/articles/-/3207339>. Oxfam is presenting the reports to the annual meeting of the World Economic Forum (WEF) in Davos, Switzerland. They are urging governments to increase taxes on the wealthy in order to correct the growing gap between rich and poor. The richest symbol is Jeff Bezos, the founder of Amazon.com, one of the world's richest millionaires, who increased his wealth to \$112 billion last year. This is one tenth of Japan's national budget. In addition, according to the report in 2017 January, the total wealth of the eight richest people is about \$426 billion, which is comparable to half of Japan's national budget. The Norwegian Nobel Committee said: "Lasting peace cannot be achieved unless larger population groups find ways in which to break out of poverty". (Of course, I understand that some of the riches mentioned above have contributed to charity.).

1. FREEDOM, DEPRIVATION AND WEALTH

once wrote a paper on ‘Social Freedom and Deprivation’². It is the question that the wealth and the freedom that are outstanding are the true wealth and freedom. I picked up the story of Louis XIV.

He built the “Palace of Versailles”, now a world heritage site, and he lived there. Feasting with aristocracy and wearing magnificent costumes and attires were some of his daily routines. Considered as the author of the heyday of French culture and politics, he moved armies as he wished. Called “Le Roi Soleil” (the “Sun King”), he is famous for having said “L’état c’est moi” (“I am the state”) thus defining the absolute monarchy.

It may seem that his power was unlimited and his freedom was complete. Could he really fully enjoy his freedom though? It seems rather unlikely.

First let us have a look at his daily routines. Waking up at 7 o’clock, he would proceed to the morning greetings and the prayer. Audience would start at 8 o’clock. On average about 100 visitors would line up. After that, breakfast would start at 9 o’clock, followed by the mass at 10 o’clock. Next was the meeting at 11 o’clock. At 1 o’clock in the afternoon, a sumptuous meal usually was followed by hunting or a stroll. In the evening a lavish banquet would be held, often attended by numerous ordinary citizens asking the king questions directly. It is said that the king could hardly ever leisurely enjoy the meal. And more, a feast, if served every day, loses its appeal, while the problem of overeating appears.

According to some materials³, Louis XIV suffered from numerous cavities since his childhood. In order to provide the long rule of the king, the court physician decided to remove all of his teeth as decays can bring about infections to the entire body and cause bad health. According to reports, Louis XIV had all of his teeth removed without the use of anesthetics! Given the level of dentistry at that time, along with the teeth, he had parts of the jaw removed! But there was more, as a means of disinfection, he was inserted hot iron gum into his mouth. Wasn’t that torture? As a result, Louis XIV had to eat without teeth, which was one inconvenience he had to endure all his life. Moreover, the king would frequently suffer from gastrointestinal diseases, which made his participation in the feasts even more unbearable. Because of his low height, he was constrained to wear high-heeled shoes and a wig to enhance his stature. His daily life was meticulously scheduled as if in a monastery. Dedicating himself fully to work, the king would sign and stamp hypes of new documents every day. Despite the king’s privilege to move his armies as he wished, he obviously did not win all the wars. Not only it did cost the country a great amount of loss of lives, but also his extravagances brought the country’s budget to near exhaustion. We can say that, although in terms of his power and influence delegated to him by the law, he was

2 History Research” Volume 2, Number 6, June 2012 David Publishing Company, USA, pp.377–383, Kiyokazu Nakatomi, “New Horizon of Sciences by the Principle of Nothingness and Love” 2012, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, French version, pp.255–271.

3 Louis XIV (Wikipedia), cf. Louis Bertrand, *La Vie amoureuse de Louis XIV*, Flammarion, 1924, *Lumière et Ombre de la dynastie – La vie amoureuse du grand roi Louis*, Japanese translation by Yukio Otsuka, Hakusuisha, 1984; Peter Burke, 1994, p.147. Japanese version translated by Mitsui Ishii, Nagoya University Press.

indeed free to do whatever he wanted. In reality, he did not have the power to make his own decisions and spend his life leisurely. What was supposed to be freedom, at the first glance, was deprivation of it indeed.

If we imagine Louis XIV's situation, the following words by Rousseau come to mind, "Man is born free and everywhere he is in chains"⁴.

Indeed, a newborn baby does not carry the weight of the past or the relations with others, just the opposite, a newborn is equipped with infinite possibilities and abilities. In a sense, it is what we could call freedom. The problem is that the baby cannot survive on its own. Parents' care, love, material support and bond are necessary. With a human being, from the very beginning of his or her life, there are then both freedom and its limitations. To interpret Rousseau's words and to adjust them to today's reality, we could say "Man is born free, but at the same time deprived of freedom". Being simultaneously free and deprived of freedom is, no doubt, a contradiction. Not to be accused of making contradictory statements, Rousseau skillfully expressed deprivation as "chains", which could be interpreted as dependence. However, if we attempt to analyze his words from the perspective of the "logic of absolute nothingness", it is not necessarily a contradiction. This logic was first proposed by the greatest Japanese philosopher, Kitarō Nishida⁵. It is also my standpoint⁶.

The core of this holistic way of thinking is that if we assume that something exists, it does, if we assume something does not exist, it does not. None can be presumed.

If we think we are free, we are, if we do not think so, we are not. Basically, we are purely none of these. Namely, this world in its entirety is full of freedom and deprivation mingled together down to the tiniest detail, so if one chooses to see oneself as free, one is, and one is not, if one thinks one is deprived. These two are isolated features of an entangled, living entity. This logic explains how the world is formed, flows, moves, and changes. It is called the "logic of absolute nothingness". If you think a certain phenomenon exists, it does, think the opposite and it does not. The nothingness behind this, seemingly a contradictory expression, exceeds the relative and forms the absolute nothingness⁷. On the other hand, the traditional attitude originating from European thought, based on "either/or" way of thinking, including such rules of logics as "law of contradiction" or "law of excluded middle", seems to have dominated the world of science with its ability to clearly establish concepts. At the same time ambiguous and vague, or fuzzy logic in mathematics, has been abandoned as a viable method applicable to scientific research.

4 Jean-Jacques Rousseau, *Du Contrat Social ou Principes du Droit Politique*. In M. Raymond, F. Bouchardy, J. D. Candaux, R.,... S. M. Sven (Ed.), *Œuvres Complètes III, Livre I, Chapitre I*, 1964, p.351. *Du contrat social Écrits politique*, Bibliothèque de la pléiade. Gallimard. (Original work published in 1762). In *Great Books of The World No. 30 Rousseau (Japanese version)*. Tokyo, Chuōkōronsha. 1976 (Original work published in 1762) p.232.

5 Kitarō Nishida, 'The logic of the place of nothingness and the religious worldview'. In Nishida Kitarō complete works (Vol.11), Iwanami Shoten, 1979, Tokyo.

6 Kiyokazu Nakatomi, "Philosophy of Nothingness and Love", Hokuju Company, 2002, Tokyo, Japanese version pp.15–18, Lambert Academic Publishing, 2016, Saarbrücken, English version, pp.19–25.

7 "Absolute nothingness" is easy to be mistaken with the state of total inexistence, so the author uses "logics of transcendental nothingness" instead. 'Évolution et non-évolution' In revue de philosophie Française Société franco-japonaise de philosophie, 2009, p.35

Although in the traditional European thought, “logic of absolute nothingness” is not acceptable. It may come handy to explain the quantum theory, including Bohr’s principle of complementarities, and Heisenberg’s uncertainty principle or cosmological concepts⁸.

Most of all, it has a potential to explain the unlimitedly expanding universe, as well as the micro worlds. In other words, if we say there are limits of the universe, they shall come into existence. On the other hand, if we say that they do not exist, because there is no scientific proof for that, the reality will be so; then we shall find ourselves in a situation of inability to presume anything. Since we cannot express a certain phenomenon using words, there is no way it could exist.

Out of that unlimited universe, the Earth, our world, was singled out. And then, out of this profound phenomenon of an expanding universe, the problem of freedom and deprivation, taken as one tiny aspect of human life and world motion, is just one isolated notion. In these ambiguous, continuously evolving and countless realities, the presence of freedom or its lacks are their features. People, in relation to their world and time, occasionally harness both freedom and deprivation. What apparently is freedom in one set of circumstances, as they evolve, turns into its opposite. For humans, as long as we possess bodies, absolute freedom is out of our reach, because since body and mind are inseparable, it is impossible to free the mind from its bodily chains. It is rather restrictions and restraints that better describe human life. And this is where the logic of absolute nothingness comes handy. Say you are free and you are, say you are not and you are not. This is the dilemma of every human being.

It is the Buddha who feels that freedom is deprivation. As a prince, Buddha lived a prosperous life without any inconvenience. He experienced freedom and wealth. But one day, when he saw the elderly, sick, and dead body from the gates, he felt the nihilism, nothingness of his life. He met a monk at the north gate and went out of his home. He abandoned all his family and property. This is called a great abandonment. He, who seeks the truth, was deprived of wealth and property. Wealth is not always happiness and freedom.

This time, humankind experiences deprivation worldwide, except for a few countries and regions. Do not go out or travel to prevent corona infection. In Japan, the declaration of emergency was enforced for two months and people were restricted from going out on a voluntary basis. At that time, however, there was a blunder in which the chief of the Tokyo High Public Prosecutor’s Office was betting mahjong

8 Kiyokazu Nakatomi, ‘On the synthesis of the theory of relativity and quantum theory’, “New Horizon of Sciences by the Principle of Nothingness and Love”, Lambert Academic Publishing, 2012, Saarbrücken, pp.39–68, This paper was published by the following universities and academies. “Człowiek i Filozofia”2008 (Poland, university of finance and management in Warsaw, French version). “Discourse-P “(Philosophy, Politics, Power, Public relation) 2007/VII (Russian Academy of Science, Russian version) Website: <http://discourse-pm.ur.ru/discours7/kiokazu.php> “Teme” No.3/2007 (Serbia, University of Niš, Macedonian version) Website: <http://teme.junis.ni.ac.yu/teme3-2007/teme3-2007.html>. “CZŁOWIEX W KULTURZE” (Poland, University of Finance and Management in Warsaw, English version). “22th World Congress of Philosophy in Korea” 2008, section: philosophy of natural science, English version). “ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ” 2008 (Serbia, Philosophical Society of Macedonia, Macedonian version). “Elixir International Journal”, Ministry of National Education of Poland, Georgetown University and Lund University, 2015.

with three newspaper reporters at night. Most people endured this inconvenience. This deprivation has made it possible for everyone to know how good they are and how their previous lives were blessed. Freedom is not a matter of course, but a blessing within the world relations, including the human and natural worlds. We are not free alone, but free in relation to others, nature. If the relationship with nature breaks down and the corona virus develops, it quickly becomes deprived. Freedom and deprivation always go hand in hand.

Rousseau is famous for freedom. The famous quote is “True democracy demands wealth equality”⁹. Here, we mainly deal with freedom and deprivation but wealth and freedom correspond. Those who have a lot of wealth have a lot of freedom. So what about poverty?

2. HOLY SAGE OF THE ORPHAN

Looking at history, the great sacred wise man is not blessed with the environment. For example, Confucius, Muhammad and Aristotle are orphans. Although Christ has parents, his father seems to have been a carpenter and poor. The symbol is that Maria, who was born during the resident registration trip, was unable to stay at the inn and gave birth in a livestock shed. Since Christ is relatively talked about, I will focus on Confucius, Muhammad, and Aristotle, which have not been talked about so much in the past. The three experienced the lack of parents and preached brotherhood and fraternity. From there, the philosophy of consideration for the weak is raised.

Confucius was an orphan and taught by an old man in the village. He lived as a shrine contributor, helping with funerals and celebrations. So Confucius knew well about funerals and other courtesies. Confucius has revealed that he was poor¹⁰. At the age of fifteen, he decided to study, and suffered lessons and became an official and minister of justice. Confucius describes the absence of parents and he intuited nothingness as heaven says nothing.

Muhammad was also an orphan and was raised by his uncle. It seems that the life is not rich, for he was illiterate. If he was rich, he would have been educated and able to read and write. However, he lived sincerely as a merchant and met with God after marriage. He preached the teachings of Allah. Allah is too great that man can express nothing. He also experiences nothingness beyond the words.

Aristotle is also an orphan and raised by his elder sister and her husband (brother-in-law). He has no record of lamenting about absence of his parents but he may have had a hard time. He preached *Philia* for true friendship and love. He himself didn't talk about the pain of his difficulty, but the death of his eldest son was heart breaking. So he took *Nikomachus*, the name of his deceased eldest son, to the name of the book discussing *Philia*.

9 Jean-Jacques Rousseau, *Du Contrat Social ou Principes du Droit Politique*. Bibliothèque de la pléiade. Gallimard, Œuvres Complètes III, Livre III, Chapitre IV, 1964, p.405. In *Great Books of The World No. 30 Rousseau* (Japanese version). Tokyo: Chuōkōronsha. 1976 (Original work published in 1762) p.285.

10 Kiyokazu Nakatomi, “Philosophy of Nothingness and Love”, Hokuju Company, 2002, Tokyo, Japanese version p. 292, Lambert Academic Publishing, 2016, Saarbrücken, English version, p. 415.

3. AWE TO THE TRANSCENDENT-BEING, 'A PHILOSOPHICAL SYNTHESIS OF CHRISTIANITY, BUDDHISM AND ISLAM'¹¹

Once I wrote a paper on 'A philosophical synthesis of Christianity, Buddhism, and Islam' as a synthesis of religion. This argued that Christ, Buddha and Muhammad had the experience of nothingness. Further this nothingness continued to the transcendent-being as a great nothingness beyond words and to love. In the final conclusion of this paper, I took up a passage from the Quran that gathers and feeds everyone, including the socially vulnerable. Human beings are all brothers, so we eat together. Muhammad also raised his orphans carefully, as he was. He preached to give to people free of charge, which is still practiced as Zakat. The spirit lives in the poor hardship of his young age. The giving and universal love of all humanity brothers overflows in awe of the transcendent-being.

Confucius and Aristotle are the same in brotherhood of humanity. As mentioned above, both were orphans. Confucius suffered lessons and became a law minister. He abandoned his position and preached the theory of peace (opposed to fortress construction) and became an educator in a private school. This spirit is the cornerstone of the Asian spirit. Aristotle was also an orphan. He preached Philia for true love. Here, the idea of wealth, justice lives. His theory of justice, distributive justice is important. That is to receive rewards from heaven and transcendent-being according to ability and work. All humans have some kind of ability or work. So everyone is rewarded. The problem is not that we don't have the ability but that our education and environment are working. Today, people with physical disabilities and people with intellectual disabilities work and are paid. Currently, there are two persons with severe disabilities in the Japanese Diet members. Moving in a wheelchair, one person could not speak words, blinking a signal to convey his thoughts. In the past, this was not possible. However, it became possible due to social considerations. In this way, everyone has their own irreplaceable work and rewards are given accordingly. Increase the reward. The wealthy people support and help their work. Further they should help companies that are about to collapse. Naturally, the connection with the nation is also necessary. Under the awe of the transcendent-being, theory of justice

¹¹ Kiyokazu Nakatomi, "New Horizon of Sciences by the Principle of Nothingness and Love", Lambert Academic Publishing, 2012, Saarbrücken, pp.5-25, 'A philosophical synthesis of Christianity, Buddhism and Islam' was published by the following universities and academies.
"Ministrare" 2010 (Poland, University of finance and management in Warsaw, French version)
"Kultura i wartości w czasach przemian" (Poland, Slovak, Ukraine, Warsaw-Legnica-Prezów 2010, French version)
"CZŁOWIEK WARTOŚCI EDUKACJA"(Poland, University of Legnica, 2010, French version)
"Discourse-p "(Philosophy, Politics, Power, Public relations) 2005/V (Russian Academy of Science, Russian version)
Website: <http://discourse-pm.ur.ru/avtor5/nakatomi.php>
"Synthesis of Science and Higher Education in social-cultural field " articles of science, 2005 (Russia, Krasnodar State University, Russian and English version)
"Teme" No.2/2008 (Serbia, University of Niš, English version)
Website: <http://teme.junis.ni.ac.yu/teme2-2008/teme2-2008.htm>
"Parerga" No.2/2005 (Poland, University of Finance and Management in Warsaw, English version)
Website: http://parerga.vizja.pl/wp-content/uploads/.../parerga_02_2005.pdf

of Aristotle lives with the theory of equality of wealth of Rousseau in the coming economic theory.

4. WEALTH AND WORLD RELATIONS, DR. TETSU NAKAMURA

Wealth was not formed by one person. Formed from friends, colleagues, society and the coexistence of nature. Man can be humble if wealth and freedom are gifts from the world and nature, since man should give to the weak and value nature. It is environmental protection. Global warming measures, nuclear power measures, military measures, all policies are involved. World relations, not only one's own, but the connection and collaboration with the world, are all the humankind brothers of Confucius, Philia of Aristotle. Being brothers means helping, giving, and supporting each other.

Here, I will introduce the way of life of Dr. Tetsu Nakamura (中村哲)¹². He was a physician in neurology. After graduating from Kyushu University, School of Medicine in Japan, he was guaranteed a socially blessed life. However, he conducted medical activities to combat leprosy, dysentery and cholera infectious diseases, in the devastated Pakistani-Afghanistan region, and examined 200,000 patients with staffs of his NGO group (PMS: Peace Japan Medical Service) every year. Especially in Afghanistan, when he was not satisfied with medical activities and learned that people were suffering from water shortages, he dug wells and built a waterway by using heavy machinery himself. This saved hundreds of thousands of lives of people. He has been commended by the Afghanistan and the Japanese government and has also been a candidate for the Nobel Peace Prize. However, he was shot by a militant in December 2019 and died. He was respected by many in Afghanistan. At the memorial service, the Afghan president himself carried the coffin. Though not a huge millionaire, he devoted his blessing of medical talent and wisdom to live powerfully in nature to the recovery of Afghanistan. He was a Christian.

CONCLUSION

Above, I have discussed the extreme imbalance of the wealth that currently exists in the world. Wealth is one condition of happiness, but not all, corresponding to freedom. On the contrary, there were cases where wealth was inconvenient such as Buddha. We need to break free from greedy capitalism and alchemy. So we learned how to live from Confucius, Aristotle and Muhammad. Finally, I introduced the dedication of Dr. Tetsu Nakamura. He may have had a feeling of respect for nature, respect for transcendent-being and may have felt the importance of warm human connection. Compared to the 26 wealthy people in the world mentioned supra, the monetary wealth of Dr. Nakamura is modest. However, the wealth of wisdom that overflowed from heaven protected the lives of hundreds of thousands of people and supported the people of Afghanistan. His humbleness, respect for nature and human love are the light of our way of suffering the darkness and the nothingness

¹² Tetsu Nakamura, "The doctor digs wells - Fight against Afghanistan drought", Sekifūsha, Fukuoka, 2001

of the corona virus. His name, "Tetsu (哲)", means "philosophy (哲学, tetsugaku)" in English. People who read and write philosophy books are not always philosophers.

Philosophers show humanity the light and give it the courage to live. He was a great philosopher who showed us the way while being muddy by the construction of waterways.

Stefan Nisch

Comenius University Brstislava, Slovakia
nisch1@uniba.sk

Government communication on Social Media during Coronavirus pandemic: a citizen perception analysis

Summary

During the coronavirus pandemic, one of the main communication channels used to inform citizens was social media. Social media enables people to communicate with each other by removing time and spatial constraints to share knowledge, experience, opinions and ideas. This study provides insights about how government communication through social media is perceived by the citizens during the coronavirus. To analyze this matter, 306 German citizens were asked in an online survey about how they perceived government social media communication. Key findings include the following: (1.) Citizens mainly get information about the coronavirus pandemic on social media channels, (2.) Citizens perceive social media as a communication channel during the corona pandemic between useful and essential and, (3.) Social media is mainly chosen by the citizens as a communication channel because of the possibility to interact with others. These findings will help governments develop future strategies to foster communication addressing its citizen via social media channels more efficiently.

Keywords: social media, government communication, coronavirus, pandemic communication.

1. INTRODUCTION

The World Health Organization declared on 11th of March 2020 the spate of infections caused by SARS-CoV-2 (COVID-19), a pandemic (World Health Organization, 2020). The novel coronavirus was named as SARS-CoV-2. SARS is an acronym that stands for severe acute respiratory syndrome. It has a close relationship to the SARS coronavirus, which caused an epidemic in 2002/2003. The respiratory disease that can be caused by SARS-CoV-2 has also been given the name corona virus diseases 2019, shortened as Covid-19 (German Federal Ministry of Health, 2020). The virus spreads very fast between people when they have close contact via small droplets produced by coughing, sneezing or talking. Until now,

there are no specific antiviral medications approved for COVID-19, so there are only recommended preventive measures such as hand washing, using facemasks, maintaining distance from other people, monitoring and self-isolation for people that are suspects to have the virus. (World Health Organization, 2020).

An empathetic and open style of communication that engenders the public's trust is the most effective when officials try to refrain from a harmful act or attempt to galvanize the population to take a positive action during the crisis (Reynolds & Quinn, 2008). An article at the Journal HORIZONT discusses the communication on social media during the coronavirus pandemic from the Austrian government and politicians. In total, in March there were in March about 2000 posts on social media with 1.7 million interactions regarding information and explanation about the current situation and the measures taken (Fiala, 2020). The reason for this tremendous amount of posts and interactions on social media channels according to Austin, Liu, & Jin (2012) is because audiences seek unfiltered, unique up-to-date crisis information that they cannot get elsewhere. Additionally, audiences also choose social media for emotional support and recovery from these crises.

Social media has not only reached popularity in the world of business; it is also used by governments and municipalities. With the rapid growth of social media, it is not surprising that governments are following this trend by reaching out their citizens with this new communication channel (Bonsón, Royo, & Ratkai, 2016). Social media is changing political communication radically because they are instruments that can be used to mobilize and inform users in different ways. One of them is by engaging political activities by connecting directly to politicians and their parties (Bossetta, 2018).

This study will analyze the citizen perception of the communication from the government through social media during the coronavirus pandemic. The findings of this study provide a significant contribution to our understanding of if and how government communication can reach its citizen and how it was perceived during the corona pandemic. Specifically, this research provides insight into 'if and why' citizens chose social media to receive their information about the coronavirus pandemic. Furthermore, the results presented will be able to explain if communication through social media about coronavirus pandemic helped them during this crisis. Governments, and especially the administrators of their social media profiles, can make use of the conclusions drawn in this study to develop future strategies to foster communication addressing its citizen via social media channels.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Social Media

Social media can be seen as digital instruments or applications that foster and facilitate interactive communication with content exchange among audiences and organizations (Wright & Hinson, 2009). Social media platforms continue to grow day by day, Facebook reported currently more than 2 billion users (Facebook, 2020), while Instagram, a social media platform that primary focuses on pictures, currently has over 1 billion users (Instagram, 2020), while Twitter, a short text messenger, has

about 330 million users (Twitter, 2019). There are around 3.8 billion active social media users worldwide, with a growth of 9% over the past year, which means that half of the population has now somehow access to social media platforms (Forbes, 2020). As a result of these staggering users, these platforms also allow politicians and citizens to participate in political discussions. Furthermore, it is important for politicians and their parties to actively join social media based on the reach of political communications on social media (Wattal, Schuff, Mandviwalla, & Williams, 2010).

Comparing different authors leads to the conclusion that there is not a common definition of social media in government. In other words, social media can be defined as a set of technologies that enable public bodies to engage with citizens and other organizations using Web 2.0 technology. (Criado, Sandoval-Almazan, & Gil-Garcia, 2013). Approaches until now have highlighted this social dimension of Web 2.0 technologies through which individuals are active participants in creating, commenting, sharing, organizing and rating Web content as a social network through interacting and linking to each other (Chun, Shulman, Sandoval, & Hovy, 2010). Because of social media tools, governments are changing their landscape of public agencies around the world. (Criado, Sandoval-Almazan, & Gil-Garcia, 2013).

Bonsón et al (2012), describes that the main benefit of social media is that it enables the public sector to enhance its transparency and citizen participation. This can be reached by increasing government's visibility and accessibility using natural functionalities of social media platforms in sharing data and insights of decision-making processes or becoming more open, engaging and participatory. This opens the possibility to stakeholders everywhere at anytime to become involved in collaborative processes by commenting (Mergel & Bretschneider, 2013). Also Bertot, Jaeger, & Grimes (2010) describes social media as a platform that offers chances for crowd-sourcing solutions, coproduction, transparency and accountability, as well as real-time information updates. Furthermore, Mergel (2013) describes social media positive impact as increasing transparency through information sharing and collaboration possibilities with citizens by preparing decisions or searching for solutions to government problems that can be addressed.

One main issue that plagues the relationship between government and citizen is trust, which can mainly be gained by being transparent, engaging with stakeholders and taking effective action. Therefore, social media use for governments must be understood as a paradigmatic shift to achieve greater citizen participation and empowerment through government accountability, transparency and open collaboration (Bonsón, Royo, & Ratkai, 2016). According to Snead (2013), the government entities are adopting social media as a reaction to declining citizen trust, confidence and engagement with government activities and democratic processes in the past. Therefore, social media offers an opportunity for governments to enable direct interaction with their target audience and provides an innovative channel for participation, which integrates citizens, provides transparency and has a huge range of reach that a traditional and static website can't provide (Bonsón, Royo, & Ratkai, 2016).

However, with all of these possible positive benefits, not every technological progress or adoption is 100% positive (Farazmand, 2012; Joseph, 2012). Farazmand (2012) describes Technology as an enabler and a destroyer at the same time, a tool with

opportunities and repressions, freedom and tyranny, progress and degeneration, and democracy and despotism. Examples of these negative aspects could be the spread of fake news, which has been growing since the rise of social media, or the censorship of social media channels in different countries.

2.2. Crisis communication

With the beginning of a crisis, information holes can be created so that the government, politicians and organizations work together to fill this hole by creating and sharing information, which is often needed in real time (Liu, Fraustino, & Jin, 2015). An example could be observed after the bombings at the 2013 Boston Marathon. The Boston Globe converted its homepage temporarily to a live blog that pulled so called “tweets” from the social media platform, Twitter, which were created by government, news outlets and citizens (Gilgoff & Lee, 2013). During crises, the public increases the use of social media, because they rely more and more on these immediate interactive channels for information and emotional support (Austin, Liu, & Jin, 2012).

During a pandemic, when health risks are uncertain, people need information about what is already known and unknown, as well as guidance for citizens to help protect their health and the health of others. The coordination of messages and release of information among government and local health officials is critical to decrease confusion, which can help undermine public trust, raise fear and impede response measures (Reynolds & Quinn, 2008).

2.3. Research question

The aim of this study is to investigate the citizen perception of the government communication through social media during the coronavirus pandemic. Therefore, the following research questions have been formulated:

Research Question 1: Do citizens try to get information about the coronavirus pandemic primarily on social media channels?

Research Question 2: Does communication about the coronavirus through social media help citizens?

Research Question 3: How do citizens perceive government communication?

This article contributes to this research field by examining the relevance of government social media communication during the corona pandemic from the perspective of German. The insights of these formulated research questions will help governments to optimize their communication to be more effective and increase their citizen reach and engagement. Furthermore, this research also is related to previous researches. Gintova (2019) and Hofmann et al. (2013) writes in their article about interactions between government and citizens and mention that further researches are needed to analyze needs and expectations of the citizens. Additionally, this research gives more insights into government citizen engagement relationship through social media communication which has also been researched by Bonsón et al. (2016) and DePaula et al. (2018).

3. METHOD

For this exploratory study random people were asked to answer online “a quick academic survey about government communication during corona pandemic”. The survey consisted of 9 questions, which could be answered in about 6 minutes. Convenience sampling is common among surveys of social media and Internet use (Johnson, Kaye, Bichard, & Wong, 2007; Macafee, 2013). At the beginning of the survey the interviewed were informed about the purpose of the survey. They were also told not participate unless they use social media and are at least 18 years old. The survey included also some security features to prevent abuse. Only participants that have answered all questions could finish and send out the survey. To prevent that the participants submit a survey more than once, on purpose or on accident, a short “thank you for your participation” message appeared after they submitted their answers. Also, the online survey was protected so that the IP address of the participants were saved and didn’t allow a second execution. None of the participants received compensation. The sample includes 306 respondents who at least use social media.

At the beginning participants were asked two demographic questions. The first question was “What is your gender?” where they could choose between “male” and “female”. The second question was to “Choose your age range” there they had the options “18-29”, “30-59” and “59 or older”. These answers will help during the survey so that a demographic balance can be achieved which represents the population better.

After the demographic questions participants needed to answer “How frequently do you use social media?” and they could choose between “Several times a day”, “Once a day”, “Several times a week”, “Once a week” and “Never, I’m not active in a Social Media network”.

Furthermore, the participants were asked about “From where do you mainly get your information about the coronavirus pandemic?” and they could choose between “On Television”, “Newspaper”, “Social Media” and “Radio”.

The next question should give insights about the aspects to choose social media as information source. The question was formulated as “What are the main reasons of receiving your news regarding the coronavirus pandemic through social media?”. Interviewed citizens could multiselect one of the following options: “Receiving information faster”, “Possibility by interacting with others (likes, comments, etc....)”, “Possibility in sharing information with others”, “Information there is easier to understand” and “Other reasons”

By the question “How do you perceive communication from the government regarding the virus on social media?” citizen could choose between “Hypocritical, they use it to distinguish themselves”, “Trustworthy, they are trying to help us during this crisis”, “Caring, they are trying to protect us”, “Frightening, they want to scare us” and “They don’t reach me on social media”. The questions should give an impression of how the communication is perceived by citizens during the coronavirus pandemic.

Participants responded to the statement “How useful would you rate government communication through social media during coronavirus pandemic?” by using a scale from 1 as “Not useful”, 2 as “little bit useful”, 3 as “useful”, with 4 it is “more than useful” and with 5 as “very useful”.

For the question “Would you do what the government is demanding during the pandemic?” the respondents could choose between “Yes”, “No” and “It depends”.

In the last question the questioned were confronted with “How trustworthy are government communications on social media to you?” and could choose between “I trust information on Social Media”, “I don’t trust information on Social Media” and “It depends on the source”.

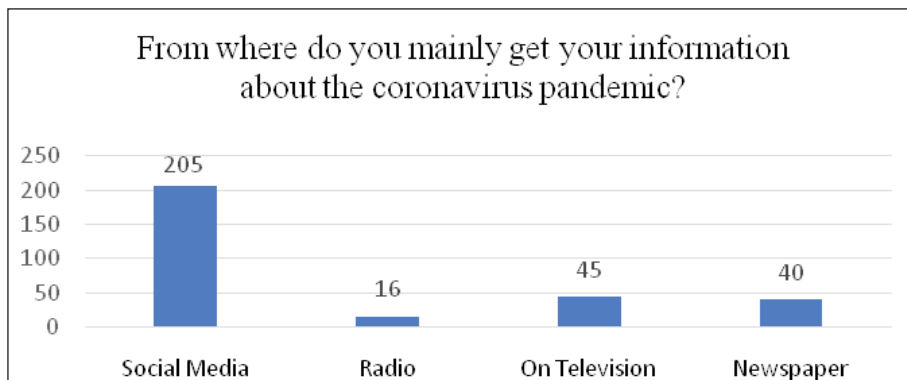
4. RESULTS

The survey was finished with 306 participants that concluded the survey. Regarding the demographic data from the respondents, 37,9% were female and 62,1% were male. The sample includes with 71.9% that were in an age range of 30–59 years old, while 28.1% was in the age range 18–29.

The respondents were using social media 48.7% multiple times a day, 47.7% once a day and 3.3% multiple times a week.

The feedback in which channel news are mainly consumed where 67% in social media, 14.7% on TV, 13.1% on Newspaper and 5.2% on Radio (Figure 1).

Figure 1. News source for coronavirus pandemic.

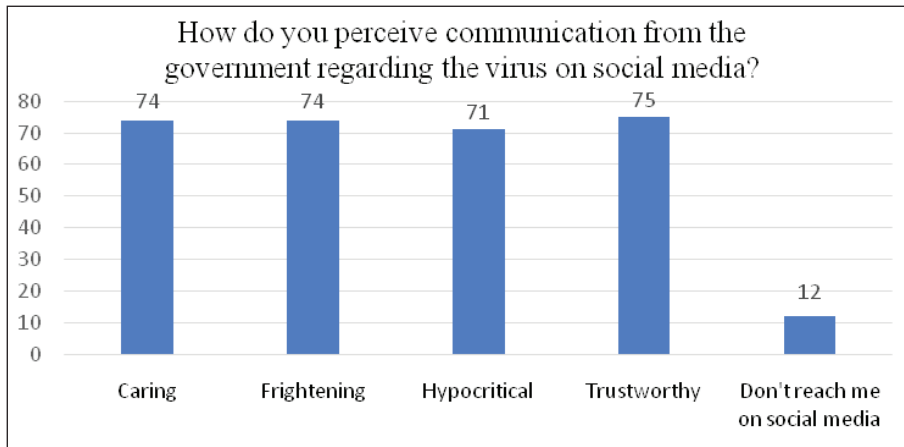

The reasons for receiving news on social media was mostly chosen by the citizens with 233 times with about 76,1% the “possibility by interacting with others”. The second most chosen was with 52.9% and 162 times “news were easier to understand”, about 50% with 153 votes was that “the news is received faster” and 42.8% with 131 votes was “possibility of sharing information with others”. Only the option “other reasons” was chosen about 16 times with 5.2% of the votes.

The examined responded to the question how they perceive government communication on social media with 24.5% as trustworthy, 24.2% as caring, 24.2%

as frightened, 23.2% as hypocritical and 3.2% think that the politicians aren't reaching them with their communication (Figure 2).

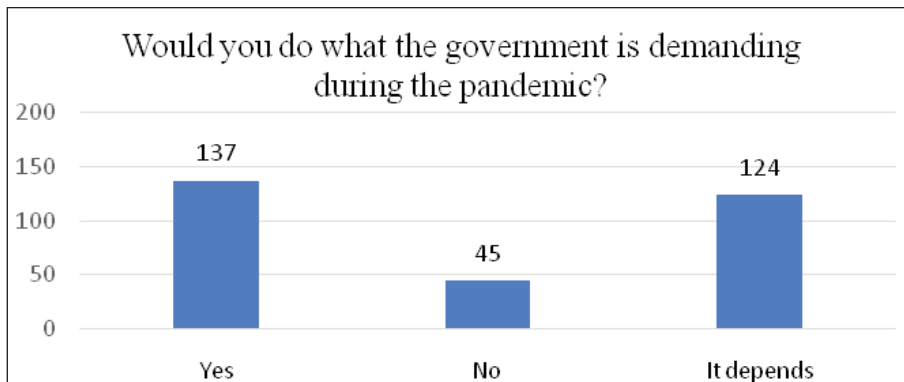
Figure 2. Perceived government communication on social media.

Within the range of usefulness of political communication through social media during corona pandemic the feedback was 8.5% it was useful, 28.1% it was more than useful and 63.4% very useful.

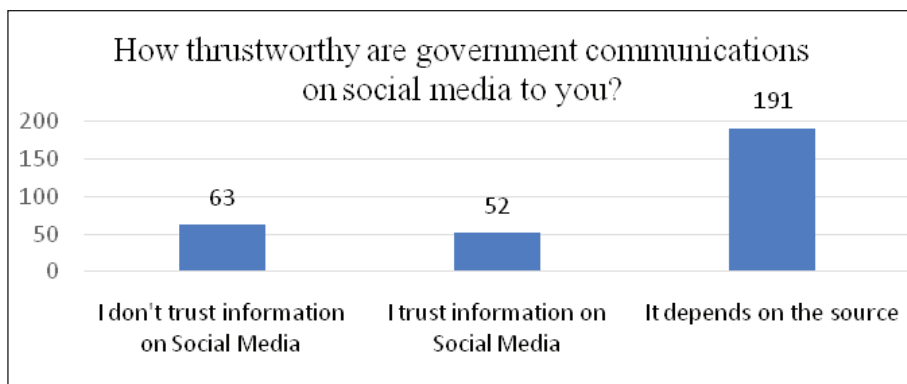
About 44.8% would do what government is demanding, 40.5% don't know if they would do that and 14.7% wouldn't follow (Figure 3).

Figure 3. Government communication effectiveness result.

The respondents reported with 62.4% that it depends on the source if they would trust government communication on social media. About 20.6% don't trust that type of communication on social media and 17% trust it (Figure 4).

Figure 4. Trustworthiness of social media communication.

As the Author Reynolds & Quinn (2008) described in their research that an open and empathetic communication which build on trust leads to galvanize the population to take positive action or even to refrain from harmful act.

5. DISCUSSION

During a pandemic, it is elementary that the government communicates and reaches out its citizens, because when health risks are uncertain, people need information about what is already known and unknown, as well as guidance on how to behave. Therefore, the formulated questions will be answered according to the revealed results of the executed survey. The research question 1 can be answered as “yes”, more than 67% of the questioned citizens get their news and information on social media. Traditional media such as radio, television or newspaper wasn’t so often used to get information regarding the coronavirus pandemic. The research question 2 about if social media helps citizen during coronavirus pandemic can also be positively answered. Since all the respondents have at least rated in the questionnaire, that social media is “useful” and was mainly higher rated as “more than useful” and about 63,4% think that it is “very useful”. The third research question can’t be answered that easily. The respondents mostly think that social media communication depends on the source of who is forwarding that information and they don’t trust social media posts blindly. Also, citizens would mainly do what governments are demanding on social media channels or think about the spelled demand. This means citizens take communication on social media serious. What couldn’t be answered is that the communication of the government was perceived as balanced between caring, frightening, hypocritical and trustworthy. Finally, the citizens chose social media as primary information channel because it had the possibility to interact with others, the news was easier to understand and because citizens report that they get the news there faster. Therefore, because of the results of this study it is recommended for governments and administrator of their social media profile to intensify during a pandemic their work on social media.

Like several other studies, this study has also limitations. One of them is that this study focuses on Germany, and only the German population was asked with this

survey. In addition, this survey was only conducted online, which typically encourages individuals with a certain affiliation to IT to participate. This might lead to bias in the results. Furthermore, this survey included a relatively small and random sample. This survey should be repeated in several countries with a larger sample size to get a representative result. There is also a need to conduct qualitative methods, such as in-depth interviews with citizens, which can clarify and enable a better understanding of how citizens would like the government address them in the best way and give additional ideas in how the communication can be better addressed.

LITERATURE

1. Austin, L., Liu, B. F., & Jin, Y. (2012). How Audiences Seek Out Crisis Information: Exploring the Social-Mediated Crisis Communication Model. *Journal of Applied Communication Research*, 40(2), pp. 188–207.
2. Bertot, J. C., Jaeger, P. T., & Grimes, J. M. (2010). Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies. *Government Information Quarterly*, 27(3), pp. 264–271.
3. Bonsón, E., Royo, S., & Ratkai, M. (2016). Facebook Practices in Western European Municipalities. *Administration & Society*, 49(3), pp. 320–347.
4. Bonsón, E., Torres, L., Royo, S., Flores, F., & Flores, F. (2012). Local E-Government 2.0: Social Media and Corporate Transparency in Municipalities. *Government Information Quarterly*, 29(2), pp. 123-132. doi:10.1016/j.giq.2011.10.001
5. Bossetta, M. (2018). The Digital Architectures of Social Media. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, pp. 471–496.
6. Chun, S. A., Shulman, S., Sandoval, R., & Hovy, E. (2010). Government 2.0: Making connections between citizens, data and government. *Information Polity*, 15(1,2), S. 1–9.
7. Criado, I. J., Sandoval-Almazan, R., & Gil-Garcia, R. J. (2013). Government innovation through social media. *Government Information Quarterly*, 30(4), pp. 319–326.
8. DePaula, N., Dincelli, E., & Harrison, T. M. (2018). Toward a typology of government social media communication: Democratic goals, symbolic acts and self-presentation. *Government Information Quarterly*, 35(1), S. 98–108.
9. Facebook. (2020). *About Facebook*. Retrieved April 08, 2020, from <https://about.fb.com/news/2020/02/two-billion-users/>
10. Farazmand, A. (2012). The future of public administration: Challenges and opportunities - A critical perspective. *Administration & Society*, 44(4), pp. 487–517.
11. Fiala, M. (2020). #COVID19: Krisenkommunikation der Regierung im Social Web. Retrieved April 05, 2020, from HORIZONT: <https://www.horizont.at/digital/news/analyse-covid19-krisenkommunikation-der-regierung-im-social-web-80705>
12. Forbes. (2020). *Why 2020 Is A Critical Global Tipping Point For Social Media*. Retrieved 04 02, 2020, from <https://www.forbes.com/sites/johnkoetsier/2020/02/18/why-2020-is-a-critical-global-tipping-point-for-social-media/>
13. German Federal Ministry of Health. (2020). *Current information on the coronavirus*. Retrieved 03 20, 2020, from <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/en/press/2020/coronavirus.html>
14. Gilgoff, D., & Lee, J. (2013). *National Geographic News*. Retrieved 03 29, 2020, from Social Media Shapes Boston Bombings Response: <https://www.national-geographic.com/news/2013/4/130415-boston-marathon-bombings-terrorism-social-media-twitter-facebook/>
15. Gintova, M. (2019). Understanding government social media users: an analysis of interactions on Immigration, Refugees and Citizenship Canada Twitter and Facebook. *Government Information Quarterly*, 36(4).

16. Hofmann, S., Beverungen, D., Räckers, M., & Becker, J. (2013). What makes local governments' online communications successful? Insights from a multi-method analysis of Facebook. *Government Information Quarterly*, 30(4), S. 387–396.
17. Instagram. (2020). *About Instagram*. Retrieved 04 06, 2020, from <https://about.instagram.com/about-us>
18. Johnson, T. J., Kaye, B. K., Bichard, S. L., & Wong, J. W. (2007). Every Blog Has Its Day: Politically interested Internet Users' Perceptions of Blog Credibility. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), pp. 100–122.
19. Joseph, R. C. (2012). E-government meets social media: Realities and risks. *IT Professional*, 14(6), pp. 9–15.
20. Liu, B. F., Fraustino, J. D., & Jin, Y. (2015). Social Media Use During Disasters: How Information Form and Source Influence Intended Behavioral Responses. *Communication Research*, 43(5), pp. 1–21.
21. Macafee, T. (2013). Some of these things are not like the others: Examining motivations and political predispositions among political Facebook activity. *Computers in Human Behavior*, 29(6), S. 2766–2775.
22. Mergel, I. (2013). Social media adoption and resulting tactics in the U.S. federal government. *Government Information Quarterly*, 30(2), pp. 123–130.
23. Mergel, I., & Bretschneider, S. (2013). A three-stage adoption process for Social Media Use in Government. *Public Administration Review*, 73(3), pp. 390–400.
24. Reynolds, B., & Quinn, S. G. (2008). Effective Communication During an Influenza Pandemic: The Value of Using a Crisis and Emergency Risk Communication Framework. *Health Promotion Practice*, 9(4), pp. 13–17.
25. Snead, J. T. (2013). Social media use in the U.S. Executive branch. *Government Information Quarterly*, 30(1), pp. 56–63.
26. Twitter. (2019). *First Quarter 2019 Earnings Press Release*. Retrieved April 03, 2020, from <https://investor.twitterinc.com/financial-information/quarterly-results/default.aspx>
27. Wattal, S., Schuff, D., Mandviwalla, M., & Williams, C. (2010). Web 2.0 and Politics: The 2008 U.S. Presidential Election and an E-Politics Research Agenda. *MIS Quarterly*, 34(4), pp. 669–688.
28. World Health Organization. (2020). *Q&A on coronaviruses (COVID-19)*. Retrieved 03 25, 2020, from <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/q-a-coronaviruses>
29. World Health Organization. (2020). *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020*. Retrieved 03 19, 2020, from <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19--11-march-2020>
30. Wright, D., & Hinson, M. (2009). An Updated Look at the Impact of Social Media on Public Relation Practice. *Public Relations Journal*, 3(2).

Katarzyna Kossowska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warsaw, Poland

Formy literackie używane w wybranych utworach Klementyny z Tańskich Hoffmanowej na przykładzie powieści *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki swojej Urszuli**** / *Literary forms of Klementyna z Tańska Hoffmanowa on the example of a novel Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki swojej Urszuli****

SUMMARY

One of the main features of 18th-century Polish literature was its didactic coverage. It was related to the great civilization, moral and cultural changes that took place in the 18th century, the contemporary situation of Polish education and – at the end of the century – the partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

A novel by Klementyna Hoffmanowa née Tańska *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki swojej Urszuli**** za panowania Augusta III pisane, achieve the didactic goals set by the author.

Keywords: enlightenment, novel, women's education.

Jednymi z najgłośniejszych powieści pisarki są niewątpliwie *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki swojej Urszuli*** za panowania Augusta III pisane* i *Dziennik Franciszki Krasieńskiej w ostatnich latach Augusta III pisany*. Powieści te ukazały się w *Rozrywkach dla dzieci* w dziale *Powieści i powiastki*. Te dwa utwory były najczęściej wznawianymi dziełami autorki. *Dziennik Franciszki Krasieńskiej...* został wznowiony w 2003 roku przez krakowskie wydawnictwo Universitas. Przez wielu zagranicznych odbiorców uznawany był za autentyczny dziennik Franciszki Krasieńskiej. Przez badaczy powieści te przyjęte zostały jako pierwsze powieści tradycyjno-obyczajowe, „o starannie odmalowanym tle, trafnie nakreślonych charakterach i dobrze zarysowanym środowisku”¹.

*Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki swojej Urszuli*** za panowania Augusta III pisane* jest to powieść epistolarna, której pierwszy list datowany jest na 8 lutego 1753 roku, a ostatni 28 grudnia 1754 roku. Po raz pierwszy została wydana w drugiej połowie 1824 roku. Po nagłówku informującym o numerze listu przy każdym znajduje się także szczegółowa data obejmująca nawet dzień tygodnia oraz miejsce, skąd był nadany (Lwów, Topolówka, Puławy, Wilanów, Warszawa, Sieniawa). W powieści autorka nie dopuszcza Urszuli do głosu ani razu. Czytelnik ma jedynie dostęp do zapisków Elżbiety, w których tytułowa bohaterka relacjonuje przyjaciółce wydarzenia ze swojego życia, ale także opisuje swoje plany, nadzieje, smutki, radości i wątpliwości. Dzieło Klementyny z Tańskich Hoffmanowej nosi wyraźne cechy powieści psychologicznej. Prawdopodobnie na jej kształt wpłynęły wspomnienia autorki, które wyniosła z lat dziecińczych i tradycja, w jakiej odebrała domowe wychowanie. Próbę wiernego oddania czasów, w których żyła bohaterka opowieści, czyli okresu panowania Augusta III, prawdopodobnie dodatkowo ułatwiły studia autorki nad czasami saskimi oraz osiemnastowieczną prasą („Kurier Polski”)².

Listy młodej szlachcianki w wierny sposób opisują „obraz trzech ośrodków życia polskiego w pierwszej połowie XVIII wieku: dworku szlacheckiego na kresach (Topolówka), klasztoru żeńskiego we Lwowie i dworu magnackiego w Puławach.”³ Najmniej miejsca autorka poświęca opisowi klasztoru we Lwowie, skąd nadchodzi pierwszy list Elżbiety. Środowisko to wypadłoby dość blado, gdyby nie opis oblóczyn Księżny Wiśniowieckiej. Opis tego wydarzenia zainspirowany był kronikarskim komentarzem zamieszczonym w „Kurjerze Polskim” z 27 lutego 1753 roku, który informował o tym zdarzeniu. Autorka, zamieszczając go swojej powieści, zaczerpnęła z artykułu opisującego wydarzenie najdrobniejsze szczegóły, starając się nie zmieniać nawet formy tego opisu. Warto podkreślić, że nawet przeorysza lwowskiego zakonu – Rzeczycka – była autentyczną postacią, przełożoną zakonu dominikanek, którego w znacznej mierze fundatorką była księżna Wiśniowiecka. O jej postaci autorka *Listów Elżbiety Rzeczyckiej...* także dowiedziała się z lektury starych roczników „Kuriera Warszawskiego”⁴.

W powieści zamieszczony jest dość szczegółowy opis szlacheckiego dworu w Topolówce. W powieści autorka opisała dość szczegółowo plan dnia domowników oraz

1 Irena Łossowska, *Tradycja i nowoczesność dydaktycznej powieści Oświecenia w Polsce*, Warszawa 2002, s. 235.

2 Dąbrowska E. Joanna, *Rzecz o Klementynie z Tańskich Hoffmanowej*, Białystok 2008, s. 50–85.

3 Ibidem.

4 Hoffmanowa K., *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki Urszuli****, Kraków 1927, s. 50.

zamieściła krótkie opisy sprzętów znajdujących się wewnątrz dworku. Klementyna z Tańskich Hoffmanowa więcej miejsca w powieści poświęciła ojcu Elżbietki, którego dziewczyna bezwzględnie słuchała i nawet po jego śmierci zastanawiała się, czy będzie się na nią gniewał, gdy zrobi coś, czego by nie pochwalał. Był przeciwnikiem edukacji kobiet i uważał, że powinny uczyć się domowych zajęć niż z uczonych ksiąg. Wyształcona przedstawicielka płci żeńskiej była dla niego „poczwarą”. Nie chciał wysłać swojej córki do klasztoru, aby pobierała tam nauki i nawet nie przekonywało go błaganie żony na kolanach, aby wyraził swą zgodę. Ugiął się dopiero pod żądania i groźbami jego starszej siostry, przeoryszy klasztoru lwowskiego. Lecz w momencie wyjazdu swej córki przestrzega ją „dziewczyno! Jeśli się poważysz otworzyć Alvara albo brewiarz ciotuleńki, to zobaczysz, co cię spotka!”⁵. Po powrocie Elżbietki do domu ogromnie się cieszy, że ta nie zna słowa po łacinie ani że nie jest mądra. Dziewczyna boi się, że ten przyłapie ją z książką w ręku i zwleka z prośbą o pozwolenie na nauczanie młodszej siostry pisania i czytania.

W opinii Elżbietki ojciec niezbyt trudni się gospodarstwem, które dostał w dzierżawę za bardzo niski czynsz. Dziewczyna zastanawia się, skąd jej rodzice biorą pieniądze na cynowe naczynia z Gdańska, nowe ubrania, meble i inne rzeczy. W liście do przyjaciółki opisuje tłumaczenie matki „naprzód to ojciec, lubo niebardzo gospodarstwem się trudni i więcej falcjami, sejmikami, niżeli zajęty, przecież na dzierżawie trochę zarabia.(...) Książę August Czartoryski (...) za niską cenę folwarki swoje szlachcie wypuszczać każe, łatwo więc wyjść na swoje.” Prawdopodobnie za wzięcie w posiadania gospodarstwa za półdarmo od wojewody ruskiego, oddawał mu swój głos na sejmikach. W tym czasie Zaporozie przeżywało ogromny urodzaj. Lata pokoju sprawiły, że ludność, która zamieszkiwała te tereny, mogła w spokoju zająć się swoimi gospodarstwami. W tym okresie rodzina Rzeczyckich korzystała z dobra, jakie dawały urodzajne ziemie, na którym zamieszkiwała i cieszyła się przychylnością protektorów. Wszystko skończyło się w momencie, gdy na gospodarstwo napadli hajdamacy. Ojciec Elżbietki, gdy otrzymał informację, że szykuje się na niego napad, nie zareagował strachem. Uważał, że on, polski szlachcic, jest w stanie sam obronić swój majątek i rodzinę, a na prośby żony, żeby ukryć się w pobliskiej Winnicy, złościł się, gdyż dla niego dyshonorem byłoby uciekać przed łotrami. W wyniku swojej lekomyślności ginie haniebną śmiercią od ciosu pałką. Opisy napadów hajdamaków autorka także odnalazła w numerach „Kuriera Polskiego” i wykorzystała je w swojej powieści. Moment napadu i jego skutki były doskonałą okazją, aby zobrazować solidarność między właścicielami majątków ziemskich – mimo że wszyscy wiedzieli o ryzyku napadu, okoliczna szlachta nie zorganizowała się na tyle dobrze, żeby obronić swojego sąsiada. Przy okazji ujawnione zostały prawdziwe powody protekcji możnych panów – z chwilą śmierci ojca i przy braku dorosłego męskiego potomka rodzina ma problem, gdyż nie ma w niej nikogo, kto by stawał po stronie magnata na sejmikach⁶. W książce zależność drobnej szlachty od magnaterii i jednoczesne wymaganie od niej, aby możni im pomagali przedstawiona została jako oczywistość, jako coś, co jest tych u drugich związane z obowiązkami wynikającymi z pełnionej roli społecznej. Świadczy o tym postawa Elżbietki – narzeka na to, że matka i siostra muszą korzystać z gościny zakonnic, a bracia przebywają w domostwach innej

5 Hoffmanowa K., *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki Urszuli*** za panowania Augusta III pisane*, Warszawa 1927, s. 5.

6 Hoffmanowa K., *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki Urszuli*** za panowania Augusta III pisane*, Warszawa 1927, s. 50.

szlachty, ale tak samo ona jak jej cała rodzina uważa za naturalne to, że Czartoryscy powinni udzielić im pomocy⁷.

Matka Elżbiety jest natomiast kobietą pracowitą. Od rana do wieczora zajmuje się domem i nie ma czasu na to, żeby przekazać swoim dzieciom to, czego nauczyła się będąc dzieckiem. Z listów dziewczyny dowiadujemy się, że miała kiedyś prywatnego nauczyciela i potrafiła pisać, ale wszystkiego już zapomniała. W przeciwieństwie do męża pragnie tego, aby jej dzieci zdobyły wykształcenie. Zdobyta przez nią w dzieciństwie wiedza wzbudziła w niej zainteresowanie książkami i nauką, i stosunek do nich przekazała dzieciom⁸. Wyposażenie przez Autorkę matki Elżbietki w taką cechę stanowiło nierzadkie w polskiej literaturze nawiązanie do kobiet, które odznaczały się szerszymi horyzontami intelektualnymi od mężczyzn⁹.

Inspiracją dla Klementyny z Tańskich Hoffmanowej do napisania powieści, w którą postanowiła wpleść wiele faktów i postaci historycznych, były jej studia nad historią czasów saskich. O wspomnianych wydarzeniach przeczytała w „Kurierze Warszawskim”, dobrze znana jej była także wydana wówczas książka Józefa Sowińskiego *O uczonych autorkach* (1821)¹⁰. Wydarzenia opisane w powieści oraz postaci w niej się znajdujące Klementyna z Tańskich Hoffmanowa połączyła historią życia ubogiej szlachcianki z kresów wschodnich, która to na skutek różnych perturbacji życiowych trafiła na dwór księżny Marii Zofii Czartoryskiej. Postać jej poznajemy za pośrednictwem listów, które pisze do swojej przyjaciółki. Pierwszy, nadany z klasztoru w Lwowie, przedstawia przyjaciółce obawy związane z powrotem po dwóch latach niebytności do domu. Już z pierwszego listu można się dowiedzieć o jej szczególnym zainteresowaniu wiedzą i książkami. Dziewczyna wymienia w nim swoich ulubionych polskich autorów – Piotra Skargę, Łukasza Górnickiego, Jana Kochanowskiego, Aleksandra Fredrę oraz wyraża żal, że nie może zrozumieć tego, co napisane jest w księgach pisanych po łacinie. Najważniejszy jednak list Elżbiety odnosi się do obłóczyn księżny Wiśniowieckiej, który jest szczegółową relacją tego wydarzenia. Ukazana ona została przez nią jako osoba prawdziwie wierząca, posiadająca ogromną mądrość i pokorę, czyli niejako wzór do naśladowania. Opis obłóczyn księżny został praktycznie w całości skopiowany przez autorkę z „Kuriera Polskiego”. Ponadto wraz z księżną Wiśniowiecką suknię zakonną przywdziały także inne wybitne kobiety – pisarki pierwszej połowy osiemnastego wieku – Antonina Niemiryczowa oraz Elżbieta Drużbacka, do których opisu autorka posłużyła się informacjami zawartymi w dziele Józefa Sowińskiego. Przywołanie postaci tych kobiet miało za zadanie przybliżyć młodym czytelnikom sylwetki polskich pisarek oraz zaciekawić ich dorobkiem intelektualnym. Listy Elżbiety z Topolówki – jej rodzinnej miejscowości, przedstawiają dość szczegółowy obraz życia toczącego się w polskich dworach na kresach wschodnich. Autorka *Listów Elżbiety Rzeczyckiej...* opisuje tam zwykły dzień domowników, wizyty gości oraz przygotowanie do świąt Wielkanocy. Elżbieta, mimo że co dzień zajęta jest pomaganiem matce w gospodarstwie, nie zaniedbuje książek i pisania i mimo, iż ojciec czasem ją na tym przyłapuje, wbrew wcześniejszym groźbom nie gniewa się za to. Wieczorami razem z matką i prądkami ze wsi

7 Chmielowski P., *Klementyna z Tańskich Hoffmanowa. Zarys biograficzno-pedagogiczny*, Petersburg 1898, s. 20.

8 Hoffmanowa K., *Listy Elżbiety Rzeczyckiej...*, op. cit., s. 45.

9 Dąbrowska E. Joanna, *Rzecz o Klementynie z Tańskich Hoffmanowej*, Białystok 2008, s. 128–129.

10 Tańska K., *Listy Elżbiety Rzeczyckiej ...*, op. cit., s. 50.

spędzają czas w izbie czeladnej i przy przędzeniu opowiadają sobie różne opowieści o „dawnych ludziach”. Przyrzeka opowiedzieć przyjaciółce historię o kozaku Mazepie (żył on w latach 1639–1709, walczył o niepodległość Ukrainy oraz zasłynął swoim talentem dyplomatycznym i bardzo dobrym wykształceniem)¹¹. Elżbietka spisuje także tekst dumki, którą często śpiewa razem z matką i siostrą. Tekst jednej z nich (autorstwa Lacha Szyrmy) mówi o kozaku Morozie, był on autentyczną postacią historyczną, nazywał się Morozewicz i służył Chmielnickiemu podczas jego powstań. Elżbietka nie żałuje smutnego losu Morozza (karą za bunt było wyrwanie żywcem serca, które zostało posiekane i rozrzucone po świecie), w liście do Urszulki pisze „lecz wcale mi nie żal Morozy, po co się zbuntował przeciw Polakom?”¹². Przywołanie tych postaci w pismach Elżbietki do przyjaciółki oraz ukazanie, w jakich sposób dowiedziała się o istnieniu Morozewicza i Mazepy, można skojarzyć z tym, że dawniej wiedza historyczna istniała jedynie w przekazie ustnym. Sama дума jako gatunek używana w pierwszej połowie XVIII wieku służyła między innymi jako przekaz aktualnie dziejących się wydarzeń oraz komentarz do różnych spraw politycznych. Były to utwory tworzone przez niższe warstwy społeczeństwa i rozpowszechniane ustnie. Z racji tego, że ich konstrukcja słowna była bardzo rytmiczna, chętnie były odśpiewywane zarówno w dworach drobnej szlachty, jaki i w pałacach magnatów¹³. W szlacheckim dworze w Topolówce większość kobiet nie potrafiła czytać ani pisać, więc nic dziwnego, że o różnych dziejach historycznych dowiadywały się podczas wieczorów spędzanych przy wspólnej robocie, za pośrednictwem opowiadań i piosenek¹⁴. Przekaz ten był może czasem bardziej zrozumiały od prowadzonych przez szlachtę kronik, które często przepełnione były łacińskimi, niezrozumiałymi wyrazami. Elżbieta prawdopodobnie jako jedyna w rodzinie potrafiła biegle czytać i pisać, jednak nie uważała, że z tego powodu jest lepsza od innych. Gdy jej chrzestna chwaliła ją za to, żenie wywyższa się nad osoby mniej bądź wcale nie edukowane, mimo iż posiada dużą wiedzę i umiejętności, Elżbieta w liście do przyjaciółki komentuje to tak „a jażbym się z czego chełpić miała? Uczyli mnie i umiem, wielka rzecz! moich sąsiadek nikt nie uczył, i nie umieją; a cóż one niebogiemu winny?”¹⁵. W ten sposób odbiorczynie dzieła otrzymują od Klementyny z Tańskich Hoffmanowej jasną informację dotyczącą wykształcenia. Młoda dziewczyna nie dzięki wysokiej edukacji może zapewnić sobie szczęśliwe życie, lecz przez odpowiednią postawę wobec życia i ludzi, których ją otaczają.

Życie młodej szlachcianki zupełnie się zmieniło po napadzie hajdamaków. Rodzina Rzeczyckich straciła głowę domu i ograbiona została ze wszystkiego, co miała. Matka Elżbiety wraz z dziećmi musiała opuścić dworek w Topolówce, gdyż okazało się, że jej mąż zalegał z czynszem za dzierżawę, co w efekcie sprawiło, że razem z córkami musiała szukać schronienia w lwowskim klasztorze, a synów pozostawić u krewnych. Mimo radości przeorowskiej Rzeczyckiej dziewczyna nie pozostała tam zbyt długo, gdyż brat jej matki (szatny na dworze Czartoryskich) na jej prośbę wyrobił dziewczynie miejsce w fraucymerze na dworze magnatów. Wysłanie tam

11 encyklopedia.pwn.pl, stan z dnia 18.06.2016 r.

12 Hoffmanowa K., *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki Urszuli*** za panowania Augusta III pisane*, Warszawa 1927, s. 15.

13 *Słownik polskiego Oświecenia*, pod. red. T. Kostkiewiczowej, Wrocław 1977, s. 459, hasło: powieść.

14 Ibidem.

15 Hoffmanowa K., *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki Urszuli*** za panowania Augusta III pisane*, Warszawa 1927 r., s. 15.

Elżbiety było szansą na odmienienie losu rodziny, gdyż będąc tam mogła przedstawić księżnej Czartoryskiej problemy, z jakimi borykała się jej rodzina i przez to doprowadzić do ich rozwiązania. Wiele listów dziewczyny opisuje barwne życie dworskie, w jakim brała udział. Pochodzi z nich wiele opisów pałaców (Puławy, Warszawa) oraz zdarzeń i postaci historycznych (spotkanie z Stanisławem Konarskim). Dodatkowo opisy te wzbogacane były opisem ludzi znajdujących się u dworu (wuj Elżbiety) oraz życia panien z fraucymeru¹⁶.

Dziewczyna od początku wiedziała, że z trudnością przyjdzie się jej odnaleźć w tym miejscu. Już pierwsze chwile, gdy przekroczyła próg izby zajmowanej przez panny dworskie, były dla niej przykrym wydarzeniem. Dziewczęta na jej widok zaczęły szeptać i śmiać się nie dbając nawet o to, że Elżbieta może to widzieć. Nie potrafiła także żadnej zaufać. Do swojej przyjaciółki pisze „W domu wierzyłam wszystkim – w klasztorze niektórym – tutaj nikomu”¹⁷. Jednak mimo wszystko dziewczyna jest zadowolona z tego, że może zobaczyć i usłyszeć wiele ciekawych rzeczy, które wzbogacają ją na tyle, iż czuje się jeszcze bardziej wartościowa niż wcześniej. Gdy udaje się jej wkupić w łaski księżnej, w swoich listach do przyjaciółki opisuje wydarzenia i problemy polityczne kraju. Wiedzę tę zyskuje dzięki temu, że może na głos czytać jej „Kurier Polski”, ponadto ma okazję przysłuchiwać się rozmowom wielu myślicieli epoki (Stanisław Konarski). W listach wydaje własne (dosyć naiwne) sądy dotyczące niektórych problemów, z jakimi aktualnie boryka się społeczeństwo. Autorka dzieła ukazuje zarówno intelektualny jak i mentalny rozwój Elżbiety. Mimo, iż do końca zachowała pewnego rodzaju naiwność, to wiedza, którą zdobyła na dworze księżnej, wzbudziła w niej większą ciekawość świata i odwagę do dalszego pogłębiania wiedzy¹⁸.

Osiemnastowieczna powieść oświeceniowa charakteryzowała się przede wszystkim szeroko pojętym dydaktyzmem, który miał szczególnie oddziaływać na odbiorców poprzez odwołanie do aktualnie dziejących się zdarzeń (dopiero później zabieg ten traktowano jako klucz do zrozumienia ich właściwego przekazu)¹⁹. Przedstawione czytelnikowi w powieści fakty miały być dla niego zrozumiałe i możliwe do weryfikacji, a postaci w nich przedstawiane – charakteryzować się cechami określonej grupy społecznej. Wydarzenia, w których czytelnik brał w ten sposób udział, miały wpływać na jego przekonania i poszerzać wiedzę o stosunkach międzyludzkich i o świecie. Narrator – konkretna osoba – miał sprawić na czytelniku wrażenie, że utwór nie jest fikcją literacką. W celu jeszcze większego utwierdzenia czytelnika w tym, że opowieść może stanowić realne wydarzenia, nierzadko posługiwano się takimi formami jak pamiętniki, listy, a utwory te poprzedzano wstępem. Pierwszą spośród powieści oświeceniowych są jak wiadomo *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki* autorstwa Ignacego Krasickiego²⁰.

Listy Elżbiety Rzeczyckiej... są osiemnastowieczną powieścią zawartą w listach. Forma, w jakiej została ona ujęta, miała przekonać jej odbiorców do tego, że czytają autentyczne listy młodej szlachcianki do przyjaciółki (był to jeden z istotniejszych

16 Ibidem s. 20.

17 Hoffmanowa K., *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki Urszuli*** za panowania Augusta III pisane*, Warszawa 1927, s. 77.

18 Ibidem s. 26.

19 *Słownik polskiego Oświecenia*, pod. red. T. Kostkiewiczowej, Wrocław 1977 r., s. 455, hasło: powieść.

20 Ibidem s. 256, hasło: klasycyzm.

wyznaczników poetyki powieści oświeceniowej)²¹. Jej celem było szerokie oddziaływanie na odbiorców, w szczególności na ich postawę życiową i przekonania moralne. Klementyna z Tańskich Hoffmanowa zamieściła w nich (co można połączyć z kolejnością rozkładu materiału w *Rozrywkach dla dzieci*) historie sławnych rodów i opis sylwetek historycznych postaci. W opisach Elżbieta umieszcza między innymi informacje o rodzie Czartoryskich, opisuje postać Stanisława Konarskiego, Grzegorza Piramowicza, Onufrego Kopczyńskiego. Ponadto w *Listach Elżbiety Rzeczyckiej...* zamieszczono dosyć szczegółową charakterystykę życia polskiej rodziny szlacheckiej z kresów wschodnich oraz dworu Czartoryskich. Hoffmanowa skupiła się głównie na stosunkach międzyludzkich panujących w tych środowiskach i opisy te mają w dziele największą wartość poznawczą²². Przedstawienie tych dwóch środowisk ukazuje także zależności panujące między drobną szlachtą i magnaterią (szczególnie uzależnienie tych pierwszych od drugich). Autorka dzieła chce przedstawić powody upadku Rzeczypospolitej i w wypowiedziach Elżbiety do przyjaciółki wytyka wady zarówno szlachty (zacofanie, niechęć do pracy, szukanie protekcji) jak i magnatów (chciwość, brak dbałości o sprawy polskie, brak szacunku i zainteresowania polską kulturą)²³. Refleksje zamieszczone w listach, mimo że znacznie wybiegają poza wiedzę i świadomość szlachcianki z pierwszej połowy XVIII wieku, niewątpliwie świadczą o patriotyzmie autorki dzieła. Miłość i zainteresowanie sprawami kraju pragnie przekazać ona odbiorcom swego dzieła. Bardzo ważny jest sposób, w jaki autorka to robi. Wypowiedzi prozatorskie zamieszczone w zapiskach młodej szlachcianki były zabiegiem dosyć częstym w osiemnastowiecznych powieściach. Język w powieści nie jest skażony łaciną i francuszczyzną, a niektóre wyrazy padające w obcej mowie stanowiły raczej przykład bezsensowności ich stosowania. Tego typu zabiegi często były stosowane w osiemnastowiecznych powieściach. Celem ich głównie było szerokie oddziaływanie dydaktyczne, co zapewnić miały dwa warunki – prawdopodobieństw wydarzeń i przedstawienie wzoru do naśladowania, do których to zastosowała się Klementyna z Tańskich Hoffmanowa pisząc *Listy Elżbiety Rzeczyckiej...*²⁴. Jedną z ważniejszych spraw podejmowanych w fabule powieści było osobiste doświadczenie pisarki²⁵. Można w pewien sposób życie bohaterki powieści odnieść do kolei jej życia. Rodzina Klementyny z Tańskich Hoffmanowej na skutek przemian politycznych w kraju także utraciła majątek i pomocy musiała szukać u Czartoryskich. Pisarka została oddana na wychowanie bogatym krewnym, a pozostali jej członkowie zamieszkali w Puławach, gdzie służyli rodowi magnatów. Wydarzenia toczące się w powieści, która została wydana w 1824 roku, wprawdzie nie odnosiły się już do spraw aktualnych, jednak nie były tak odległe, aby czytelnik nie mógł ich zrozumieć bez szerszego przygotowania z zakresu historii dziejów Rzeczypospolitej²⁶.

Ciąg przedstawionych tam wydarzeń połączony był postacią Elżbiety – narratorki i reprezentantki żeńskiej części polskiej drobnej szlachty pierwszej połowy XVIII w., dziewczyny szczerej, pracowitej, uległej, żywiącej zainteresowanie do nauki, jednak

21 *Słownik polskiego Oświecenia*, pod. red. T. Kostkiewiczowej, Wrocław 1977, s. 256, hasło: klasycyzm.

22 Chmielowski P., *Klementyna z Tańskich Hoffmanowa. Zarys biograficzno-pedagogiczny*, Petersburg 1898, s. 77.

23 Ibidem.

24 *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, op. cit., s. 453, hasło: powieść.

25 Ibidem s. 453, hasło: powieść.

26 *Słownik polskiego Oświecenia*, pod. red. T. Kostkiewiczowej, Wrocław 1977, s. 256, hasło: klasycyzm.

o niezbyt szerokich horyzontach myślowych. Mimo, iż dziewczyna w powieści ma okazję uczestniczyć w wielu sytuacjach i rozumie, że zupełną inną wartość ma jej relacja życia domowników dworku w Topolówce, a inną opis rozmów Stanisława Konarskiego z księżną Czartoryską, to trudno stwierdzić, czy sytuacje te w jakiś głębszy sposób wpłynęły na jej poglądy. W jednym z listów do przyjaciółki tak opisuje wartość informacji, które nabyła, mogąc przysłuchiwać się rozmowom uczonych ludzi: „byłam daleko swobodniejsza, kiedy o tem wszystkim nie wiedząc, Bogu duszę byłam winna; a przecież zapomnieć tego wszystkiego już bym nie chciała, bo mi się wydaje, że dwa razy tyle warta jestem teraz.”²⁷. Wiadomo, że intencją autorki było ukazanie rozwoju sposobu myślenia dziewczyny, a jednak sztywność zasad, którymi się kierowała, może sprawić, że czytelnik co do tej kwestii będzie miał wątpliwości²⁸. Jednak bez względu na to, czy zabieg ten autorce się udał, czy nie, można jednoznacznie stwierdzić, że Autorka ukazała, jak wydarzenia rozgrywane się w powieści mają określony wpływ na jej poglądy i wzbogacają wiadomości. Właśnie dzięki temu, że Klementyna z Tańskich Hoffmanowa podjęła się opisanego rozwoju, można jasno stwierdzić, że jej utwór był jedną z pierwszych prób stworzenia powieści psychologicznej w piśmiennictwie polskim²⁹.

Listy Elżbiety Rzeczyckiej... zaliczają się do oświeceniowej powieści obyczajowej. Nie można określić wspólnych tematów i schematów konstrukcyjnych tego gatunku. Jedyną ich cechą wspólną jest to, że za pomocą różnych środków przekazywały czytelnikom obyczaje czasów współczesnych lub niedawno minionych³⁰. Autorka *Listów Elżbiety Rzeczyckiej...* zawarła w dziele elementy powieści historycznej (opis społeczeństwa czasów saskich), psychologicznej (przemiana wewnętrzna bohaterki), jak i sentymentalnej (ukazanie jej wewnętrznych przeżyć). Jedną z najbardziej znanych powieści tego rodzaju jest *Malwina, czyli Domyślność serca* Marii Wirtemberskiej, jednak za najbliższą utworowi Klementyny z Tańskich Hoffmanowej można uznać powieść *Dwaj panowie Sieciechowie* Juliana Ursyna Niemcewicza, która przedstawia „konfrontację obyczajowości i mentalności sarmacko-saskiej z postępowo-oświeceniową oraz próbie przedstawienia zmian światopoglądowych i obyczajowych zachodzącej w ciągu wieku w jednej warstwie społecznej”³¹. Treść dzieła Juliana Ursyna Niemcewicza zawarta jest w trzech dziennikach. Zarówno *Listy Elżbiety Rzeczyckiej...*, jak i *Dwaj panowie Sieciechowie* zaliczają się do gatunku osiemnastowiecznej powieści obyczajowej.

BIBLIOGRAFIA

1. Chmielowski P., Klementyna z Tańskich Hoffmanowa. Zarys biograficzno-pedagogiczny, Petersburg 1898.
2. Dąbrowska J. E., *Klementyna Rzecz o Klementynie z Tańskich Hoffmanowej*, Białystok 2008.
3. Gawlik S., *Dziedzictwo pedagogiczne Klementyny z Tańskich Hoffmanowej*, Opole 1995r.

27 Hoffmanowa K., *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki Urszuli*** za panowania Augusta III pisane*, Warszawa 1927 r., s. 93.

28 Ibidem s. 41.

29 Ibidem s. 41 – 42.

30 *Słownik polskiego Oświecenia*, op. cit., s. 459, hasło: powieść.

31 *Słownik polskiego Oświecenia*, pod. red. T. Kostkiewiczowej, Wrocław 1977 r., s. 459, hasło: powieść.

4. Hoffmanowa K., *Dziennik Franciszki Krasińskiej w ostatnich latach panowania Augusta III pisany oprac. Kotowa Ida*, Kraków 1929 r.
5. Jerlicz E., *Klementyna z Tańskich Hoffmanowa. Zarys literacki*, „Biblioteka Warszawska”, 1898, t. IV.
6. Kruchowicz Z., *Wzmianki niepospolitych niewiast staropolskich XVI – XVIII wieku*, Łódź 1974 r.
7. Libera Z., *Oświecenie*. Warszawa 1991 r.
8. Łossowska I., *Tradycja i nowoczesność dydaktycznej powieści oświecenia w Polsce: studia i szkice*, Warszawa 2002 r.
9. *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Wrocław 1977 r.

Stefan Rezepa

Comenius University Bratislava, Slovakia
rezepa@gmx.de

Jan Pekar

Comenius University Bratislava, Slovakia

Veränderung der Gesundheitsversorgung mit und durch Industrie 4.0

Summary

In this context, eHealth refers to those applications and terminal devices that support the possibility of caring for and treating patients through information and communication technologies. The use of data analytics, for example, makes it possible to gain valuable new insights from digital health data. This enables healthcare providers to maintain the health status of patients in their entirety. Even the use of digital platforms, as already known from the consumer sector, can finally make it possible to retrieve and exchange this information about the health status of a patient between different stakeholders (e.g. family doctor, specialist, health insurance companies, pharmacies).

Keywords: digitization, online pharmacy, eHealth, IoT solution, healthcare.

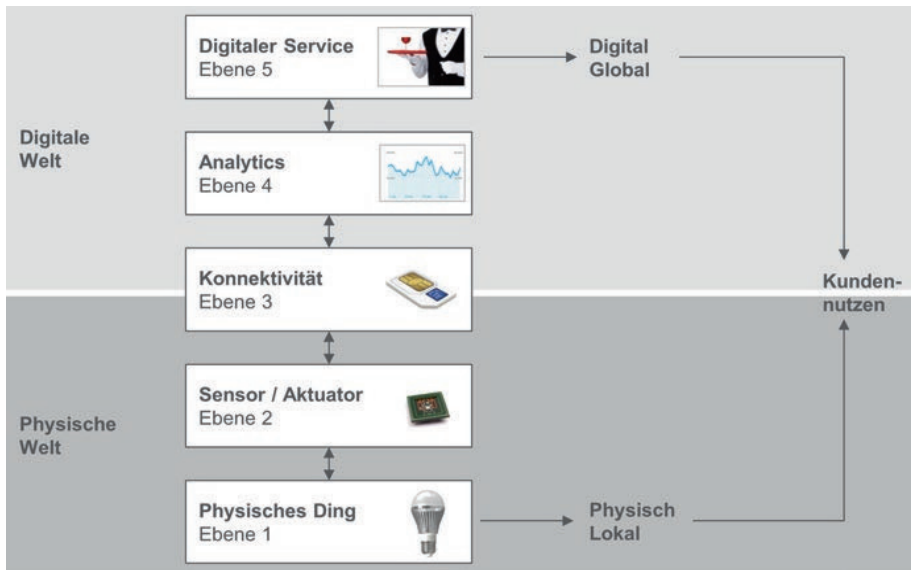
Companies that today primarily operate in non-digital industries need theoretically and practically sound support in the development and implementation of business models. The separation of physical and digital industries is finally over. Each new Internet wave has so far led to new digital business model patterns. IT enables companies to increasingly integrate their customers into the value chain. In other words: IT enables companies to delegate tasks to their customers.¹ After-sales customer relations can also be maintained and used by means of IT-based services.

The digital field can be divided into Big Data, Internet of Things and Smart Medical Devices. In the following, the main focus is on the Internet of Things (IoT).

¹ Vgl. E. Fleisch et. al. S.4.

On a very abstract level, the logic of business models in the Internet of Things (IoT) can be reduced to a simple formula.

Figure 1. Value creation stages of an application in IoT

It states that the value of an IoT solution on the manufacturer's side consists of the combination of a classic product, not linked to the Internet in the past, which is improved with IT, more precisely with levels 2 to 4 from the above model.²

Digitization in the pharmaceutical industry can be divided into three areas of competence.³

- ◆ eHealth
- ◆ mHealth
- ◆ Telemedicine

In this context, eHealth refers to those applications and terminal devices that support the possibility of caring for and treating patients through information and communication technologies. It is important to distinguish mHealth from this. mHealth is about electronically supported health care through mobile devices. Telemedicine, on the other hand, is patient care by means of audiovisual communication channels.⁴

In the course of digitization, these three fields of competence must be filled out with business models by pharmaceutical companies and other players in the health care sector in order to meet the digital change and to keep up with the changing times.

² Ebenda

³ Gigarenzer (2016) S. 10.

⁴ Bundesgesundheitsministerium

CHANGES DUE TO DIGITIZATION COMPARED TO OTHER INDUSTRIES

Up to now, pharmaceutical companies have been able to rely on so-called ‘blockbuster’ drugs, i.e. those that generated billions in sales due to patent protection, and secure their market position. However, Industry 4.0 has heralded a new technological era and has not only fundamentally changed the service industry, but also the manufacturing industry.⁵ The digital transformation has already significantly changed numerous branches of industry, for example the transport industry, retail trade or the automotive industry. Although the healthcare industry claims enormous prestige and size for itself, the potential of digitisation has not yet been sufficiently exploited to create value.⁶ The use of data analytics makes it possible, for example, to gain valuable new insights from digital health data. This enables healthcare providers to maintain the health status of patients in their entirety. Even the use of digital platforms, as already known from the consumer sector, can finally enable this information about the health status of a patient to be retrieved and exchanged between different stakeholders (e.g. family doctor, specialist, health insurance companies, pharmacies, etc.).

The digital transformation requires collective, networked structures and shared knowledge and not separate expertise. Health care providers of all kinds (doctors, pharmacies, health insurance companies, etc.) must therefore rethink their value proposition and design their own individual business models to set themselves apart from local and international competitors.⁷

Digital health platforms provide the appropriate infrastructure to better connect health experiences and network the entire health ecosystem.⁸ Consequently, in the digital future, only suppliers who manage to convert the enormous amount of data into supply-relevant knowledge will be successful. In particular, the ruling of the European Court of Justice in October 2016 had a lasting impact on the pharmacy market.⁹ According to this, the price maintenance in Germany for prescription drugs was considered an infringement of the free movement of goods in the EU zone. Since then, mail-order pharmacies with a foreign EU seat have been allowed to offer lower prices for prescription drugs, although pharmacies with a domestic seat must continue to comply with the law. This has strengthened the market for online pharmacies and many providers have opened up to the German pharmacy market. In 2017, online pharmacies were able to generate 1.7 billion euros in sales on the German market, representing 13% of the total market.¹⁰ This new market situation means that, without warning, the traditional stationary pharmacies are exposed to the free market conditions. Online pharmacies have now reached a dimension that severely impairs stationary trade and contributes to the closure of pharmacies.

5 Spath et al. 2013

6 Deloitte Center for Health Solutions (2015) S. 5.

7 Roland Berger (2016) S. 7.

8 Accenture (2016a)

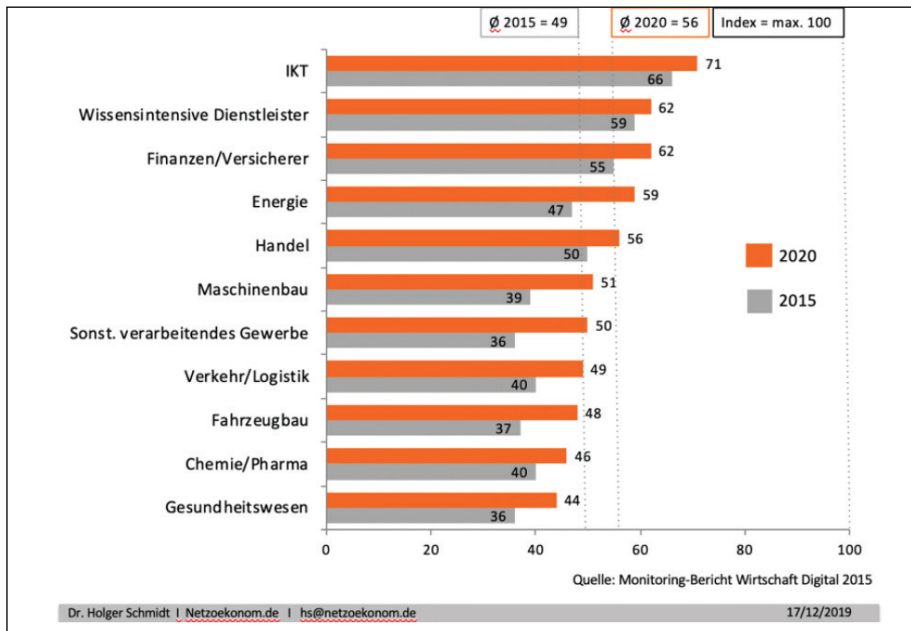
9 EuGH, Urteil vom 19.10.2016. Az. C-148/15

10 Telgheder 2018

A distinction must be made between mail-order pharmacies and online pharmacies. A mail-order pharmacy is a stationary pharmacy that has an official licence to deliver medicines by mail order directly to a patient who places an order in advance by post or telephone. In contrast, online pharmacies only work with the Internet. For example, the patient orders a drug via the website of the online pharmacy and is then sent it.

POTENTIAL OF DIGITAL HEALTH CARE

Figure 2. Degree of digitization of the industries in Germany

A glance at the chart shows that the digitization process in the healthcare industry, including the pharmaceutical industry, is not yet complete. Enormous innovations and development processes are imminent for healthcare providers if they are not to lose touch with the new reality of the digital world.

Even in the largest health economy in the world, the United States of America, approximately 765 billion dollars are wasted every year because processes that could be optimized in the course of digitization are not integrated or insufficiently integrated.¹¹ The reasons range from uncoordinated treatment to inefficient workflows and excessive administrative costs.¹² As other industries have already shown, comprehensive digitization offers the prospect of a significant reduction in these costs.

The health care industry is at a point where the entire industry will change in a very short time – driven by digitalization. Digitalization gives healthcare providers a great opportunity to improve the quality of medical care while reducing costs. In

¹¹ Institute of Medicine 2013. P. 13.

¹² ebenda.

particular, online pharmacies will enable players in the pharmacy market to offer customers simplified purchase procedures and present a wider range of products. This, in turn, offers the opportunity to tap into new target groups. In addition, it must also be seen that the storage costs of mail-order and online pharmacies are lower than in the case of stationary pharmacies, which have to rent business premises, which are much higher.

In addition, pharmaceutical companies will be more encouraged to get in direct contact with patients.

Furthermore, the productivity of R & D in drug development in the pharmaceutical industry has been declining for years, and yet the industry is failing to creatively and innovatively create added value for the healthcare system and patients. Although pharmaceutical companies have the necessary knowledge, the field of current innovations is left to companies outside the industry.

BARRIERS TO HEALTH CARE

But the enormous speed of digital progress requires not only the development of digital technologies, but also people who understand the digital world and know how to use it. Due to the lack of education or training of people working in the health care system, digital achievements can hardly find their way into the everyday life of the health care industry. This is aggravated by the fact that service providers themselves do not consider digital solutions to be efficient and significant.¹³

Data protection is also an enormously important issue in the health care system. There is a growing concern on the part of both patients and service providers that the increasing networking of medical devices and computer networks will give unauthorized persons access to sensitive patient data. It is therefore the responsibility of health care providers to be able to offer appropriate digital protection during the digitization process. However, it is precisely this responsibility that hampers the industry's digitization process, due to a lack of knowledge about the innovations in the digital world. As a result, we find ourselves in a cycle that is holding back the innovation push that the industry needs and is not able to keep up with the digital time change.

Taking the pharmacy market as an example, it can be argued that stationary pharmacies regard online pharmacy trade too much as competition. Instead, they should see this as an opportunity to be available online for their regular customers. An initial consultation may still prefer to be held personally in a branch pharmacy, but if certain drugs are taken regularly, the advisory function is no longer elementary. This is exactly where stationary pharmacies can pick up their customers and expand their service. Digitalisation initially presents obstacles, but it also opens up further doors.

¹³ M. Lauterbach/ K. Hörner, S. 129.

LITERATURE

1. E. Fleisch et. al. In *Industrie 4.0- Herausforderungen, Konzepte und Praxisbeispiele* Stefan Reinheimer (hrsg.).
2. Gigarenzer G, Schlegel-Matthies K, Wagner GG (2016) <http://www.svr-verbraucherfragen.de/wp-content/uploads/Digitale-Welt-und-Gesundheit.pdf> Zugriff am: 17.11.2019.
3. <https://www.who.int/topics/ehealth/en/> Zugriff am: 16.11.2019.
4. <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffe-von-a-z/t/telemedizin.html>.
5. Zugriff am 16.11.2019.
6. Spath, D. (Hrsg.), O. Ganschar, S. Gerlach, M. Hämmerle, T. Krause und S. Schlund (2013), „Produktions-arbeit der Zukunft – Industrie 4.0“, Fraunhofer- Institut für Arbeitswirtschaft und Organisation IAO. Fraunhofer, Stuttgart.
7. Deloitte Center for Health Solutions (2015) *Connected health – how Digital technology is transforming health and social care.*
8. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/life-sciences-health-care/deloitte-uk-connected-health.pdf> Zugriff am: 16.11.2019.
9. Roland Berger (Hrsg) (2016) *Digital and disrupted: all change for healthcare – how can pharma companies flourish in a digitized healthcare world?* <https://www.rolandberger.com/de/Publications/Digital-and-disrupted-All-change-for-healthcare.html> Zugriff am: 16.11.2019.
10. Accenture (2016) *Digital health technology vision 2016 – top 5 digital trends show the power of people.*
11. https://www.accenture.com/t20160517t131211__w__/_us-en/_acnmedia/pdf-16/accenture-digital-health-technology-vision-2016-infographic.pdf Zugriff am: 17.11.2019.
12. M. Lauterbach/ K. Hörner *Erfolgsfaktoren in der Digitalisierung der Gesundheitsversorgung* in: R. Haring: *Gesundheit digital.*
13. *Angriff der virtuellen Apotheken* von Maïke Telgheder, Handelsblatt, 23. Juni 2017.

Walter Späth

Comenius University Bratislava, Slovakia
dr.walter.spaeth@web.de

Blockchain, Kryptowährungen, ICO's: Risiken für Investoren und Verbraucher */ Block chain, crypto currencies, ICO's: Risks for investors and consumers*

Summary

A goal of the following contribution is it to point out dangers for investors with the new possibilities, which result within the range of the plant in crypto currencies and with so-called ICO's, and, how investors can protect themselves against a participation, in addition, which legal possibilities investors have, in order to set themselves after a failed investment to the defense.

Keywords: Blockchain, crypto currencies, Initial Coin Offering (ICO), risks for investors and consumers.

I. EINLEITUNG

Auf der Blockchain basierende Kryptowährungen wie z.B. der „Bitcoin“, aber auch auf der Blockchain basierende Finanzierungsmodelle wie Initial Coin Offerings (sog. ICO's) haben und hatten seit einiger Zeit „Hochkonjunktur“. Dabei zeigt sich inzwischen, dass Anleger mit Kryptowährungen, Kryptowährungsbörsen oder, indem sie sich an einem sog. Initial Coin Offering beteiligt hatten, oftmals hohe Verluste erlitten haben.

Beispiele, bei denen Anleger hohe Verluste erleiden konnten, sollen dargestellt werden, die Gründe für die Verluste beleuchtet werden (z.B. Betrug), weiterhin soll im Folgenden gezeigt werden, was Anleger und Verbraucher vor einer Investition in Kryptowährungen/Kryptowährungsbörsen, unternehmen können, um Verluste

zu verhindern oder welche rechtlichen Möglichkeiten sie im Anschluss an eine verlustreiche Investition haben, um ihre Verluste zu kompensieren.

1. Die Blockchain- oder Distributed Ledger Technologie

Die Blockchain ist gerade dabei, die Welt zu verändern:

Bereits das World Economic Forum (WEF) hatte die Blockchain-Technologie vor einiger Zeit als Megatrend beschrieben, der die Welt nachhaltig verändern wird.¹

Es geht dabei um Software-Programme, deren Kernstück eine kontinuierlich erweiterbare Liste von Datensätzen (Blöcken) ist, die durch kryptographische Verfahren miteinander verkettet sind. Diese Liste oder Kette von Datensätzen nennt man Blockchain. Auf dieser Blockchain können im Prinzip beliebige Informationen gespeichert werden. Ganz im Fokus steht jedoch bei den meisten Blockchains, in dieser Datenbank über Transaktionen mit digitalen Einheiten Buch zu führen, den sog. Coins oder Tokens.²

Jedem Inhaber wird dabei ein „Public Key“ zugewiesen, den man mit einer Kontonummer vergleichen kann. Zu jedem Public Key gehört ein Private Key, der wie ein Passwort dazu dient, Transaktionen zu autorisieren.

Weiteres wesentliches Merkmal von Blockchains ist ihre Dezentralität. Es gibt außer bei sog. Permissioned Blockchains, keine zentrale Stelle, die die Datenbank führt. Stattdessen führen sämtliche Netzwerkteilnehmer das Programm auf ihren Rechnern aus und haben dort die gesamte Blockchain gespeichert. Man spricht daher auch von der „Distributed-Ledger-Technologie“ (DLT).³

2. Bitcoin und andere Kryptowährungen

Im Finanzsektor fand die Blockchain-Technologie mit der Kryptowährung Bitcoin ihren ersten Anwendungsfall, die wohl bekannteste Kryptowährung.

Aus der „Taufe gehoben“ wurde sie 2007/2008 von einer unbekanntenen Person oder Personengruppe namens Satoshi Nakamoto.⁴ Wer dahinter steckt, ist nicht klar.

Neben dem Bitcoin sind inzwischen auch andere Kryptowährungen erfunden worden, insgesamt gibt es gegenwärtig ca. 3.000 Kryptowährungen.⁵

1 World Economic Forum, siehe: <https://www.weforum.org/platforms/shaping-the-future-of-technology-governance-blockchain-and-distributed-ledger-technologies>, Abruf am 28.06.2019;

2 Koch: Die „Tokenisierung“ von Rechtspositionen als digitale Verbriefung, S. 2, ZBB 2018, 359;

3 Koch: Die „Tokenisierung von Rechtspositionen als digitale Verbriefung, S. 2, ZBB 2018, 359;

4 Handelsblatt, Online-Ausgabe, abrufbar unter: <https://www.handelsblatt.com/finanzen/maerkte/devisen-rohstoffe/die-geschichte-des-bitcoin-1-akt-der-mythos-des-satoshi-nakamoto/20104424-2.html>, Abruf am 28.02.2020;

5 Siehe z.B.: <https://www.baloise.ch/de/privatkunden/magazin/zahlen-sparen/bitcoin-und-co-kryptowaehrung-einfach-erklaert.html>, Abruf am 29.12.2019

Kryptowährungen sind dabei Geld in Form digitaler Zahlungsmittel, sie werden anders als normales Geld nicht von Zentralbanken oder Notenbanken hergestellt.

Dabei ist charakteristisch für die digitalen Kryptowährungen, dass sie ein verschlüsseltes, nicht zentral gesteuertes Zahlungssystem darstellen sollen und somit z. B. auch eine echte Alternative zum staatlich geschaffenen Zentralbankgeld darstellen sollen.

Der Bitcoin hatte in den letzten Jahren einen großen Kursanstieg vorgenommen auf einen Höchst-Kurs von über 15.000 Euro pro Bitcoin im Oktober 2017, Anleger, die seit dem ersten „Mining“ des Bitcoin im Jahr 2011 eingestiegen sind, konnten viel Geld verdienen. Allerdings erfolgte im Jahr 2018 eine deutliche Konsolidierung, ein regelrechter Bitcoin-„Crash“, der Bitcoin stürzte jäh ab auf Kurse von unter 3.000 € pro Bitcoin Ende 2018, um sich im Jahr 2019 wieder auf über 11.00 € pro Bitcoin zu erholen, gegenwärtig (Stand Ende Februar 2020) notiert der Bitcoin bei ca. 7.887 €/Bitcoin.⁶

Die Kursentwicklung von Kryptowährungen wie dem Bitcoin ist somit sehr volatil also mit hohen Schwankungen sowohl nach oben als auch nach unten verbunden.

Auch Experten sind sich dabei nicht einig, wie es mit Kryptowährungen wie dem Bitcoin weiter geht, Befürworter und Gegner von Kryptowährungen wie Bitcoin vertreten dabei teilweise völlig gegensätzliche Meinungen:

Während diverse Marktteilnehmer und auch Ökonomen vor einer spekulativen Blase wie z. B. am „Neuen Markt“ und drohenden Totalverlusten warnen, sehen andere in ihnen das Zahlungsmittel der Zukunft mit erheblichem Potenzial nach oben.

So hatte z.B. der legendäre Investor und einst reichste Mann der Welt, Warren Buffet, im Jahr 2018 den Bitcoin mit den Worten „*Wahrscheinlich Rattengift zum Quadrat*“ bezeichnet⁷ und somit seine Meinung kundgetan, dass es sich beim Bitcoin seiner Meinung nach um eine Spekulationsblase handelt, wohingegen andere Experten wie der Kryptowährungs-Experte Julian Hosp erwarten, dass der Bitcoin-Kurs im Jahr 2020 deutlich ansteigen und langfristig auf 100.000 US-Dollar oder gar 300.000 US-Dollar ansteigen könnte.⁸

Während diverse Marktbeobachter Kryptowährungen wie dem Bitcoin also einen Crash und ein baldiges Ende prophezeien, rechnen andere Marktbeobachter also damit, dass Kryptowährungen das Finanz- und Zahlungssystem nachhaltig verändern werden.

Auch diverse Staaten wie Venezuela, Estland oder sogar Russland sollen Medienberichten zufolge über eine eigene Kryptowährung nachdenken oder haben diese bereits etabliert, wie z.B. Venezuela mit seiner eigenen Kryptowährung Petro.⁹

6 Wertentwicklung des Bitcoin, siehe z.B.: <https://www.finanzen.net/devisen/bitcoin-euro-kurs>, Abruf am 29.12.2019;

7 Buffet, abrufbar z.B. unter: <https://www.n-tv.de/wirtschaft/US-Investor-Buffett-wettet-gegen-Bitcoin-article20422477.html>, Abruf am 29.12.2019;

8 Hosp, abrufbar z.B. unter: <https://coin-hero.de/news/bitcoin/julian-hosp-bitcoin-preis-sollte-2020-bei-bis-zu-100-000-usd-liegen/>, Abruf am 29.12.2019;

9 Greger: Venezuela: Kleine Geschichte des Petro, <https://amerika21.de/analyse/237173/kleine-geschichte-des-petro> vom 24.02.2020, Abruf am 28.02.2020;

Somit könnten Kryptowährungen in Zukunft eine immer größere Rolle spielen und sie bieten somit auch große wirtschaftliche Chancen, allerdings auch erhebliche Risiken, nicht nur hinsichtlich der Regulierung, sondern auch für den Anleger- und Verbraucherschutz.

Gerade für Anleger haben sich durch Kryptowährungen und Kryptowährungsbörsen erhebliche negative Auswirkungen und Gefahren bis hin zum Totalverlustrisiko ergeben.

3. Initial Coin Offerings

Auch auf der Blockchain basierende Finanzierungsmodelle wie z.B. ICO's- Initial Coin Offerings, konnten sich in letzter Zeit immer mehr als neues Instrument zur Unternehmensfinanzierung durchsetzen und Anlegergelder in großem Umfang von in der Regel kleineren „Start-up“-Unternehmen, „eingesammelt“ werden.

Bei einem sog. ICO „Initial Coin Offering“ bietet/bot ein Unternehmen (anders als beim Börsengang namens IPO – Initial Public Offering) Käufern sog. „Tokens“ zum Kauf an. Im Endeffekt werden somit im Rahmen eines Initial Coin Offering zur Realisierung der Geschäftsidee durch ein Unternehmen finanzielle Mittel eingeworben. Für diese finanziellen Mittel erhalten Anleger dann „Krypto-Token“. Als Krypto-Token bezeichnet man eine digitalisierte, auf einer Blockchain dezentral gespeicherte Abbildung von Vermögenswerten. Ihnen wird dabei eine bestimmte Funktion oder ein bestimmter Wert zugesprochen. Diese Werte können unterschiedliche Eigenschaften, Funktionalitäten oder Rechte darstellen. Die Werte können den Krypto-Token selbst inne wohnen oder die Werthaltigkeit wird den Krypto-Token von den beteiligten Verkehrskreisen zugesprochen.

Mit einem ICO konnte/kann ein junges Start-up-Unternehmen oftmals schnell und unbürokratisch auf demokratischem Wege über Landesgrenzen hinweg viel Geld einsammeln. Oftmals konnten durch einen ICO durchaus hohe Beträge „eingesammelt“ werden zwischen 10 und 50 Mio. €, so wurden z.B. im Jahr 2014 für den ICO zur Entwicklung des Blockchain-Projektes Ethereum 18 Millionen Dollar eingesammelt.¹⁰

Ein umfangreicher Verkaufsprospekt ist bzw. war bei einem ICO oftmals nicht erforderlich.

Vorgestellt wird/wurde das Geschäftsmodell für den ICO stattdessen in einem „Whitepaper“, in der Regel eine kleinere Broschüre. In diesem „White Paper“ werden/wurden dann in der Regel beispielsweise Informationen zum geplanten Geschäftszweck, zu den handelnden Personen und der technischen Ausgestaltung der Token bereit gestellt.

Im Optimalfall ist ein „White-Paper“ somit ein Dokument, das folgende Aspekte enthalten sollte:

- Einführung

¹⁰ Jasch in: „Warum ICOs nicht die Zukunft der Startup-Finanzierung sind“, <https://www.companisto.com/blog>, Abruf am 30.06.2019;

- Haftungsausschluss
- Inhaltsverzeichnis
- Beschreibung des Marktes und des Problems
- Beschreibung des Produktes und wie es das beschriebene Problem lösen will
- Token: Wie viele, warum, wie, wann, etc.
- Wie das gesammelte Kapital verwendet wird ¹¹

Diese White Paper sind jedoch nicht reguliert und in ihrer Form und in ihrem Inhalt beliebig gestaltbar.

Anschließend werden bzw. wurden dann im Rahmen die sog. „Token“, also virtuelles Geld, ausgegeben, das die Anleger bei einem ICO erhalten.

Fazit:

Mit einem sog. ICO stand/steht Unternehmen wie Start-ups eine interessante neue Finanzierungsmöglichkeit zur Verfügung, mit der sie schnell viele Anleger ansprechen konnten/können und schnell, ohne hohe Kosten und ohne starke Regulierung hohe Geldbeträge zur Unternehmensfinanzierung „einsammeln“ können/konnten und zwar oftmals deutlich leichter als mit anderen Finanzierungsmöglichkeiten wie z. B. mit einem Börsengang (IPO) oder durch Venture Capital.

Dies machten sich viele vor allem kleinere Unternehmen zu Nutze, weshalb die Anzahl der durchgeführten ICO's stark anstieg: Nachdem das Jahr 2016 eher verhalten begonnen hatte, stieg in den Jahren 2017 und 2018 die Anzahl der ICO's steil an und Unternehmen sammelten mit ICOs schon Milliardenbeträge ein, mehr als mit anderen Finanzierungsmöglichkeiten.

Die Kapitalaufnahme im Jahr 2018 übertraf sogar die des Jahres 2017: Einem ICO-Report von Ernst & Young zufolge lag das ICO-Investmentvolumen bereits im ersten Halbjahr 2018 höher als das Gesamtvolumen im gesamten Jahr 2017.¹² Laut dem Branchendienst Coinschedule hatten Start-ups mit ICOs 2018 21,4 Mrd. Dollar eingesammelt.¹³

Es zeigt sich somit, dass eine regelrechte ICO-„Welle“ ausgelöst wurde, und somit auch viele Möglichkeiten für Anleger bestanden, sich an einem ICO zu beteiligen.

Die Vorteile eines ICO's aus Anlegersicht können dabei wie folgt zusammen gefasst werden:

- Bei einem ICO gibt/gab es geringe Zugangsmöglichkeiten für Käufer, Investoren und Emittenten
- Ein erfolgreicher ICO erforderte oftmals keinen Wertpapierprospekt, sondern oftmals nur eine gut aufgemachte digitale Kampagne

¹¹ Siehe <https://de.cointelegraph.com/ico-101/what-is-a-white-paper-and-how-to-write-it>, Abruf am 30.06.2019;

¹² Siehe [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-study-ico-research/\\$FILE/ey-study-ico-research.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-study-ico-research/$FILE/ey-study-ico-research.pdf), Abruf am 30.06.2019;

¹³ Siehe <https://www.coinschedule.com/stats>, Abruf am 30.06.2019;

- Die Beteiligung an neuen, innovativen Geschäftsmodellen war mit geringem Aufwand möglich.

II. NEGATIVBEISPIELE BEI KRYPTOWÄHRUNGEN/ KRYPTOWÄHRUNGSBÖRSEN UND ICO'S

Inzwischen zeigen sich jedoch leider die negativen Seiten von Kryptowährungen, Kryptowährungsbörsen und ICO's:

So waren des Öfteren Handelsplattformen „gehackt“ worden und diverse Tokens wurden gestohlen.¹⁴

Bei dem südkoreanischen Wallet-Betreiber Plus Token handelte es sich im Bereich der Kryptowährungen um ein Zahlungssystem, das als Multiwallet mit QR-Code-Zahlungssystem für unterschiedliche Kryptowährungen beschrieben wird.

Außerdem verfügt dieses Zahlungssystem über einen dezentralen Exchanger und eine sog. Arbitragefunktion. So wurden den Anlegern hohe Gewinne mit monatlichen Zinsen von 6 bis 18 % versprochen. Diese Gewinne sollten durch Investitionen und durch den Handel mit Kryptowährungen erzielt werden.¹⁵

So sollte z.B. mit der sog. Plus Token App Gewinne von 0,33 % pro Tag erzielt werden können, was unter anderem durch die Teilnahme an einem automatischen Arbitrage-Handel möglich sein sollte.

In der letzten Zeit häuften sich aber die negativen Nachrichten:

So hatten seit dem 27. Juni 2019 diverse Plus-Token-Nutzer davon berichtet (auch dem Verfasser dieses Beitrages), dass sie ihre Kryptowährungen nicht mehr aus ihrer Wallet verschieben können und somit nicht mehr an ihre angelegten Gelder kommen.

Schlimmer noch: Im Internet gibt es inzwischen Gerüchte, dass Plus Token einen sog. „Exit-Scam“ durchgeführt haben soll.

Bei einem sog. „Exit Scam“ sammeln die Initiatoren von z.B. Kryptowährungen/ Kryptowährungsbörsen oder ICO's Anlegergelder ein und verschwinden dann mit dem Anlegergeldern einfach.

Bei Plus Token gibt es inzwischen Gerüchte, dass die Betreiber der Wallet mit ca. 3 Mrd. US-Dollar an Kundengeldern verschwunden sein sollen.¹⁶

Gerüchten zufolge sollen inzwischen sechs „Krypto-Gangster“ die mit dem Plus-Token-Scam in Verbindung stehen sollen, auf dem Inselstaat Vanuatu im Südpazifik verhaftet worden sein und an das Festland ausgeliefert worden sein.¹⁷

¹⁴ So z.B. beim ICO von „KICKICO“, bei dem ca. 7,7 Mio. Dollar „gehackt“ wurden, siehe <https://www.ccn.com/another-ico-hacked-kickico-loses-8-million-after-smart-contract-breach/>

¹⁵ Wagner, in: <https://akom360.de/author/moritz-wagner/>, Abruf am 30.06.2019;

¹⁶ Siehe <https://coin-ratgeber.de/der-plus-token-scam/>, Abruf am 30.06.2019;

¹⁷ Siehe <https://kryptozene.de/sechs-krypto-gangster-im-urlaubsparadies-verhaftet/>, Abruf am 30.06.2019;

Auch zahlreiche deutsche Anleger sind bei dem Fall betroffen, wie der Verfasser bestätigen kann.

Mittlerweile zeigt sich, dass es auch bei vielen ICO's zu einem regelrechten „Desaster“ für die Anleger und Käufer gekommen ist, die Unternehmen für einen ICO ihr Geld gegeben hatten:

Der Anlegerschutz blieb allzu oft „auf der Strecke“, denn in vielen Fällen bekamen Anleger bei einem ICO nicht das, was sie sich davon versprechen, in diversen Fällen blieben die Gewinne komplett hinter den Erwartungen zurück, in zahlreichen Fällen stehen und standen Anleger vor dem Totalverlust.

Teilweise wurden hier von unseriösen Gründern mit einfachen White Papers Millionenbeträge von Anlegern, institutionellen bis hin zu Kleinanlegern, „eingesammelt“, die dann anschließend „weg“ waren, weil entweder die Gründer unerfahren oder unkompetent waren oder von vorneherein auf Betrug im Spiel war.

Es stellte sich heraus, dass in dem Bereich der ICOs viele Geschäftsmodelle komplett unausgereift waren, in diversen Fällen war kein erfahrenes und qualifiziertes Gründerteam vorhanden, oder auch kein ausreichendes Whitepaper mit Darstellung des Geschäftsmodells mit genauer Darstellung der Tokens.

Teilweise waren die Geschäftsmodelle völlig unbrauchbar oder von vorneherein zum Scheitern verurteilt.

In vielen Fällen ließ auch die Qualifikation der verantwortlichen Gründer eindeutig zu wünschen übrig.

Manchmal wurden die Geschäftsmodelle einfach zu „aufschneiderisch“ vermarktet, hatten also lange nicht das Potenzial, das ihnen im „Whitepaper“ eingeräumt wird.

Informationen in White Paper waren oftmals nicht hinreichend umfassend und präzise und in diversen Fällen wurden die Inhalte der White Paper auch während der ICO-Laufzeit einfach geändert. Diese White Paper sind und waren, wie sich inzwischen heraus stellt, keine mit Wertpapier- und Vermögensanlageprospekten bzw. gesetzlich vorgeschriebenen Informationsblättern vergleichbare Informations- und Haftungsdokumente.

Teilweise liegt und lag auch schlicht und ergreifend Betrug vor.

Oftmals hatten es die Unternehmensverantwortlichen leider nur darauf abgesehen, schnell Geld einzusammeln und sich damit „aus dem Staub“ zu machen, es tummelten sich zahlreiche schwarze Schafe in dem Markt und Anleger, die Unternehmen Geld für einen ICO bereit gestellt hatten, haben in vielen Fällen ihr Geld teilweise oder komplett verloren.

Die Gründe für das schlechte Abschneiden sind vielfältig:

In diversen Fällen kam es zu Hackerattacken und von vorneherein verschwanden bis zu 30 % der Token in dubiosen Kanälen.

Bei The DAO z.B. erleichterten Hacker 2016 den 150 Mio. Dollar schweren Blockchain-Fonds um ein Drittel seines Vermögens.¹⁸

So kam eine Untersuchung des Boston College bereits im Juli 2018 zu dem Ergebnis, dass mehr als die Hälfte der Start-ups, die mithilfe von ICO's Geld einsammelten, bereits vier Monate später „am Ende“ waren.¹⁹

Über 50 % der durchgeführten ICO's waren somit nicht erfolgreich und Anleger, die hier ihr Geld investiert hatten, hatten hohe Verluste bis hin zum Totalverlust zu verschmerzen.

III. RECHTLICHE MÖGLICHKEITEN VON ANLEGERN UND VERBRAUCHERN BEI DER INVESTITION IN KRYPTOWÄHRUNGEN UND ICO'S

1. Vorsichtsmassnahmen vor der Investition in Kryptowährungen und ICO's

Die obigen Beispiele im Bereich von Kryptowährungsbörsen und gescheiterten ICO's verdeutlichen, dass für Anleger im diesem Bereich erhebliche Gefahren drohen, und Anleger diverse Maßnahmen ergreifen sollten, um sich vor Betrug zu schützen.

Vorsicht ist generell angebracht, wenn Anlegern bei ICO's oder mit Kryptowährungen hohe Gewinne versprochen werden. In diversen Fällen wurden, wie sich gezeigt hat, Anlegern sogar 5-10 % Rendite im Monat versprochen.

In vielen derartigen Fällen dürften unseriöse oder gar betrügerische Angebote vorliegen, denn so ist anerkannt, dass das Risiko des Investments umso höher ist, je höher die versprochene Rendite ist.

Sehr ungünstig kann es für Anleger dann auch sein, wenn sich der Firmensitz und unter Umständen auch der Wohn- oder Unternehmenssitz der verantwortlichen Personen im Ausland befindet, denn zahlreiche ICO's werden vom Ausland aus wie der Schweiz, Malta, Gibraltar oder anderen Ländern durchgeführt.

Anleger sollten sich daher immer vergewissern, ob der Anbieter über eine Erlaubnis in Deutschland verfügt. Falls das nicht der Fall sein sollte, sollten Anleger Abstand nehmen, bei diesem Anbieter zu investieren.

Es gab in der Vergangenheit Fälle, in denen Anbieter eine Website unterhielten, die kein Impressum enthielt. Auch in diesen Fällen ist höchste Vorsicht angebracht, ebenso, wenn der Anbieter im entfernten Ausland sitzt oder es sich gar nur um ein „Briefkastenunternehmen“ handelt.

¹⁸ Siehe <https://www.companisto.com/de/academy/recht-steuern-und-hilfsthemen/ico-funding-wenn-crowdfunding-auf-die-blockchain-trifft>, Abruf am 30.06.2019;

¹⁹ Untersuchung des Boston College, siehe <https://www.chepicap.com/en/news/2010/boston-college-research-on-ico-suggests-to-sell-on-the-first-day.html>, Abruf am 30.06.2019;

Anleger sollten ihr Geld nur kurze Zeit in der Wallet des Initiators belassen und dann umgehend abheben, um der Gefahr des Kapitalverlustes z.B. durch sog. „Exit-Scams“ vorzubeugen.

2. Juristische Möglichkeiten der Anleger nach der Investition

Anleger, die Geld verloren haben, können juristisch gegen die Initiatoren sowie Berater und Vermittler vorgehen.

Sollte ein Anbieter z.B. ohne die erforderliche Erlaubnis nach § 32 KWG gehandelt haben, so können Anleger Ansprüche aus unerlaubter Handlung gem. § 826 BGB gegen die Verantwortlichen selber haben.

Allerdings ist bei Anbietern aus dem Ausland höchste Vorsicht angebracht und die Rechtsverfolgung dürfte besonders schwierig werden.

Für die Anleger wird es schon schwierig sein, überhaupt den Sachverhalt genau aufzuklären oder wer mit seinen Vorwürfen nun recht hat und ggf., falls die Anleger ggf. im Ausland oder gegen welche Verantwortlichen auch immer klagen müssten, ihr Geld vollständig zurück zu erhalten.

Positive Angaben von Beratern, Vermittlern und Verkäufern sollten daher immer kritisch hinterfragt werden, da diese oftmals ein eigenes starkes Interesse hatten, Anleger gegen Provision für ein Investment zu vermitteln.

Sollten Anleger von dem Berater/Vermittler falsch beraten worden sein, so können Sie Ansprüche aus § 280 BGB geltend machen.

In diversen Fällen hat sich jedoch gezeigt, dass Werbung übers sog. „Multi-Level-Marketing“ gemacht wurde, d.h., dass Berater für Kryptowährungen/ die Kryptowährungsbörse Anleger geworben haben.

Teilweise, wie sich inzwischen in der Beratungspraxis des Autors heraus gestellt hatte, erfolgte die Anwerbung des Anlegers dabei nur mündlich, also ohne schriftliche Unterlagen wie z.B. ein Beratungsprotokoll.

In diesen Fällen wird es dem Anleger sehr schwer fallen, eine Falschberatung nachzuweisen, geschweige denn, nachzuweisen, dass ihm der jeweilige Berater/Vermittler die Anlage überhaupt vermittelt hatte.

Anleger können, sofern sie bei einem ICO Geld verloren haben, auch Ansprüche aus Prospekthaftung geltend machen.

Da die wertpapierrechtliche Prospekthaftung mangels Einstufung als Wertpapier eventuell nicht zum Tragen kommen könnte (gerichtliche Entscheidungen hierzu sind noch nicht in großem Umfang verfügbar), verbleibt Anlegern immer noch die Möglichkeit, Ansprüche aus bürgerlich-rechtlicher Prospekthaftung geltend zu machen.

Sollten sich die Vorwürfe bestätigen, so hätten Anleger auch Ansprüche aus unerlaubter Handlung, z. B. § 826 BGB und §§ 823 II BGB i. V. m. § 263 StGB, gegen die Verantwortlichen.

Das gilt im Übrigen auch für Anbieter, die sich vom Ausland aus deutsche Anleger wenden oder in der Vergangenheit gewandt hatten.

Diverse Anbieter von ICO's hatten ihren ICO z.B. von der Schweiz aus aufgezogen.

Speziell die schweizerische Stadt Zug hatte sich hier als ICO-freundlich etabliert und einen Ruf als sog. „Krypto-Valley“ erworben.

Jedoch können Anleger auch bei einem ICO, der aus dem Ausland heraus durchgeführt wurde, Rechte geltend machen. Entscheidend ist und war, ob sich der Anbieter auch an deutsche Anleger wandte, denn hierbei kommen dem Verbraucher oftmals die Verbraucherschützenden Vorschriften der Art. 11 – 18 EuGVO neuer Form zu Gute, wonach der Verbraucher auch gegen einen Emittenten oder Verantwortliche, der/die sich im Ausland befindet/en, von seinem Wohnsitzgerichtsstand aus klagen kann.

3. Fazit: Negative Bilanz für den Anlegerschutz bei Kryptowährungen, Kryptowährungsbörsen und ICO's

Als Ergebnis zeigt sich, wie oben beschrieben, dass in diversen Fällen inzwischen Anleger bei der Investition in Kryptowährungen/Kryptowährungsbörsen und ICO's zu Schaden gekommen sind oder gar einen Totalverlust zu verzeichnen haben.

Die Gründe sind vielfältig:

- Hohe Volatilität (Schwankungsfreudigkeit) und Manipulation des Krypto-Marktes
- Oftmals nur geringe Liquidität
- Unsicherheit, ob das Projekt wie im Whitepaper beschrieben fertig gestellt wird
- Oftmals unerfahrenes Management-Team mit geringer Kompetenz
- ICO's fanden oftmals in einem unregulierten Rahmen statt mit vielen Manipulationsmöglichkeiten
- Oftmals von vorneherein auf Betrug angelegte Emission

Das Vertrauen der Anleger in einen ICO hatte somit aufgrund der negativen Beispiele oftmals sehr gelitten, womit es Emittenten inzwischen oftmals sehr viel schwerer fällt, Anleger für einen ICO zu begeistern und Anleger vor der Investition prüfen sollten, ob hier Gefahr für ihr angelegtes Geld besteht und nach der Investition prüfen sollten, welche Schadensersatzmöglichkeiten ihnen zur Verfügung stehen, um ihren Schaden zu kompensieren.

Gerade beim Thema ICO sollten sich Anleger generell darüber im Klaren sein, dass es besonders schwer ist, die Spreu vom Weizen zu trennen und seriöse von unseriösen Anbietern zu unterscheiden.

IV. ZUSAMMENFASSUNG

Die neuen technischen Möglichkeiten wie Blockchain und darauf basierende Krypto-Währungen und Finanzierungsmodelle wie Initial Coin Offerings bieten nicht nur zahlreiche neue Möglichkeiten für Anleger und Verbraucher, sondern auch zahlreiche Gefahren.

Ziel dieses Beitrages war es, die Gefahren und Verlustmöglichkeiten, die sich in diesem Zusammenhang für Anleger und Verbraucher ergeben können, aufzuzeigen, weiter darzustellen, welche Maßnahmen Anleger und Verbraucher vor einer Investition ergreifen können, um sich vor diesen Gefahren und Risiken zu schützen sowie, welche rechtlichen Schritte Anleger und Verbraucher nach einer gescheiterten Investition tätigen können, um ihre Verluste zu kompensieren.

Das Thema ist nach wie vor aktuell und es müssen auch, wie anhand des Beitrages hoffentlich dargestellt werden konnte, von Seiten der Politik und der Aufsichtsbehörden weitere Maßnahmen ergriffen werden, um Anleger in Zukunft wirksam vor den Gefahren, die sich durch schlechte Anlagen und Betrug in diesem Sektor ergeben, zu schützen.

Letztendlich hat aber, wie hoffentlich aufgezeigt werden konnte, auch die Anlegerin/der Anleger selber ausreichende Möglichkeiten, um sich vor Verlusten zu schützen.

Dr. Walter Späth, Volljurist (2. Staatsexamen 2002), Rechtsanwalt, Promotion (2008), Fachanwalt für Bank- und Kapitalmarktrecht (2012), E-Mail: kanzlei@dr-spaeth.com

(Der Verfasser dieses Beitrags führt zur Zeit noch ein phd-Programm in Management an der Comenius-Universität in Bratislava, Faculty of Management, durch, Betreuer/Co-Autor Prof. Thomas Peracek, Ph.D., E-Mail: Tomas.Peracek@fm.uniba.sk)

The author has been an independent lawyer in Berlin since 2002 and works as a specialist lawyer for banking and capital market law (the author has been a specialist lawyer for banking and capital market law since 2012), focusing on cases from banking and capital market law. The author has represented and continues to represent injured investors who have lost money in failed capital investments, e.g. with certificates (keyword Lehman certificates, so-called „scrap“ real estate, SME bonds, closed-end funds such as real estate, media and ship funds, etc.).

Several thousand investors could be represented by the author's office since then out of court and in court against intermediaries, initiators etc.

Here the author had stated in the meantime that in particular with new participation and financing possibilities, which are based on the Blockchain, like with crypto currencies and Initial Coin Offerings, lately numerous investors lost their money.

BIBLIOGRAPHIE

1. Koch: Die „Tokenisierung“ von Rechtspositionen als digitale Verbriefung, ZBB 2018, 359.
2. World Economic Forum, siehe: <https://www.weforum.org/platforms/shaping-the-future-of-technology-governance-blockchain-and-distributed-ledger-technologies>, Abruf am 28.06.2019.
3. Handelsblatt, Online-Ausgabe, abrufbar unter: <https://www.handelsblatt.com/finanzen/maerkte/devisen-rohstoffe/die-geschichte-des-bitcoin-1-akt-der-mythos-des-satoshi-nakamoto/20104424-2.html>, Abruf am 28.02.2020.
4. Siehe z.B.: <https://www.baloise.ch/de/privatkunden/magazin/zahlen-sparen/bitcoin-und-co-kryptowaehrung-einfach-erklaert.html>, Abruf am 29.12.2019.
5. Wertentwicklung des Bitcoin, siehe z.B.: <https://www.finanzen.net/devisen/bitcoin-euro-kurs>, Abruf am 29.12.2019.
6. Buffet, abrufbar z.B. unter: <https://www.n-tv.de/wirtschaft/US-Investor-Buffet-wettert-gegen-Bitcoin-article20422477.html>, Abruf am 29.12.2019.
7. Hosp, abrufbar z.B. unter: <https://coin-hero.de/news/bitcoin/julian-hosp-bitcoin-preis-sollte-2020-bei-bis-zu-100-000-usd-liegen/>, Abruf am 29.12.2019.
8. Greger: Venezuela: Kleine Geschichte des Petro, abrufbar unter <https://amerika21.de/analyse/237173/kleine-geschichte-des-petro> vom 24.02.2020, Abruf am 28.02.2020.
9. Jasch in: „Warum ICOs nicht die Zukunft der Startup-Finanzierung sind“, <https://www.companisto.com/blog>, Abruf am 30.06.2019.
10. Siehe <https://de.cointelegraph.com/ico-101/what-is-a-white-paper-and-how-to-write-it>, Abruf am 30.06.2019.
11. siehe [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-study-ico-research/\\$FILE/ey-study-ico-research.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-study-ico-research/$FILE/ey-study-ico-research.pdf), Abruf am 30.06.2019.
12. Siehe <https://www.coinschedule.com/stats>, Abruf am 30.06.2019.
13. So z.B. beim ICO von „KICKICO“, bei dem ca. 7,7 Mio. Dollar „gehackt“ wurden, siehe <https://www.ccn.com/another-ico-hacked-kickico-loses-8-million-after-smart-contract-breach/>
14. Wagner, in: <https://akom360.de/author/moritz-wagner/>, Abruf am 30.06.2019.
15. Siehe <https://coin-ratgeber.de/der-plus-token-scam/>, Abruf am 30.06.2019.
16. Siehe <https://kryptoszene.de/sechs-krypto-gangster-im-urlaubsparadies-verhaftet/>, Abruf am 30.06.2019.
17. Siehe <https://www.companisto.com/de/academy/recht-steuern-und-hilfsthemen/ico-funding-wenn-crowdfunding-auf-die-blockchain-trifft>, Abruf am 30.06.2019.
18. Untersuchung des Boston College, siehe <https://www.chepicap.com/en/news/2010/boston-college-research-on-ico-suggests-to-sell-on-the-first-day.html>, Abruf am 30.06.2019.

Wolfgang Storck

University of Saints Cyril and Methodius, Trnava, Slovakia
wrc.storck@t-online.de

Back to old business?! Should indefinite sentencing be reintroduced into juvenile criminal law?

Summary

German criminal law is currently facing a situation in which politicians are increasingly advocating harsher punishment of juveniles, a trend that is also fuelled by strong media coverage of very prominent crimes. The public is very uncertain as a result and is also demanding faster and stronger punishment, which in turn puts pressure on politicians and has ultimately led to more stringent legislation. But Germany has had a set of instruments that can help to ease the situation. We are talking here about the juvenile sentence of indefinite duration, which was abolished in 1990, but which can be helpful by reintroducing it at many levels. In this article we discuss what this form of punishment meant legally, why it was abolished and whether or which points speak in favour of reintroduction.

Keywords: Juvenile criminal law – Juvenile sentence of indefinite duration – Reform in the JGG.

SITUATION IN THE GERMAN DISCUSSION ON JUVENILE CRIMINAL LAW

The form of German juvenile criminal law has changed only very slowly since the end of the Second World War and has now adopted a tendency towards pure penalisation rather than towards the resocialisation that the legislature had taken up with its reforms and reform plans. The reason for this tendency lies in the deeds of young people, which are very strongly presented in the media, who showed a completely excessive readiness to use violence and apparently did not seem to have thought about the consequences. In the public and political debate, this includes right-wing and left-wing radicals, but also crimes committed by foreigners. But it must be clarified in an objective consideration whether this is a general trend

among young people and whether crime in the area of capital crimes and violent crimes has increased so much in this social group that more punishment in the form of arrest and prison sentences is justified. This is also determined by another factor that has so far been neglected in terms of strengthening resocialisation. The staffing levels in the areas have not been significantly expanded, so that there are simply often no personnel resources available to follow the path that the legislature had originally envisaged. However, it is very regrettable when measures fail because of such a thing and young people thus lose their chances of consciously reintegrating themselves into society from a criminal career.

At the same time, it must also be questioned whether, with the lengthy process of legislative changes and reforms, developments that deal with new, different forms of juvenile delinquency are missing out. Here, it must be seriously questioned whether the legal and legislative situation still corresponds to the current generation and whether the necessary reforms have simply been waited too long!

WHAT IS THE INDEFINITE PENALTY?

The juvenile sentence of indefinite duration was included in the legal canon of the juvenile justice system in 1941 and has since been seen as an alternative sanction to the specific sentence. This had become necessary because one did not want to/could not condemn children and juveniles with equal rights, but needed an alternative which on the one hand represented a clear sanction, but on the other hand also held out the prospect of an improvement, which, however, ultimately depended on the delinquent and his rehabilitative possibilities.

Therefore, paragraph 1 (1) of the Reich Law was formulated as follows:

„If a prison sentence of at least nine months is required to punish a juvenile offence and, because of the harmful tendencies of the juvenile which have become apparent therein, it is not possible to foresee the length of the sentence required to reintegrate him into the national community through education in the penal system, the judge shall impose a prison sentence of indefinite duration.“¹

This clearly shows the intention of this legislation to give the courts and the acting judges a margin of manoeuvre that allows them to agree to either extend or reduce the sentence depending on the offender's behaviour and development. It therefore also gives the delinquent a certain right, necessity and possibility of participation, in that his behaviour and his willingness to repent determine the degree to which he is able to do so. Its application has thus also been dependent on the fact that the individual cases and the judgments arising from them have undergone a development which co-determines the empirical values and the fair handling of this form of sanction.² At the same time, however, the specific conviction also remained an integral part of the sentencing instruments, but could be used as a substitute for the indefinite conviction depending on the case situation, which kept the case law considerably flexible.³ It should be noted that the introduction of the law took place

1 RGB 1, 1941, S. 567ff.

2 Vgl. Würtenberger, 1942, S. 24ff. und 62ff.

3 Vgl. Dahlström, 1948, S. 62.

at a time which, particularly in the legal field, was rather dubious, since the courts were also associated with the dictatorship and the absurd and contemptible thinking of National Socialism. However, the basic idea of indefinite sentencing was already discussed and developed at the time of the Weimar Republic, but it was not until 1941, in the course of the chaos of war and the associated neglect and criminalisation of large sections of youth in the conurbations.⁴

After the war, the 1955 JGG guidelines specified the provision on indefinite sentencing in more detail and suspended this form of punishment if the act could be considered an act of conflict or opportunity. The same also applies if the act is of particular gravity, which is then punished according to the rules of the particular conviction.⁵ In the other forms of crime, the indefinite sentence could be used, which always positively attributed to the perpetrator that he could still be educated or resocialised.⁶ Education is therefore strongly in the foreground here and separates itself from pure punishment according to a fixed measure and only a subsequent formation of chances. This form of alternative sanctioning option to a specific conviction was then used in this form until 1990.

WHY WAS IT ABOLISHED IN GERMANY?

In 1990, the legislator decided to remove the juvenile sentence of indefinite duration from the law and to leave only those of definite duration as the applicable law. This form of sanctioning was already criticised in the 1960s and 1970s, but it was legally defended and retained in the law. The discussion about the abolition was related to the use of the form of punishment, which had been used less and less since the 1970s and was almost non-existent in the 1980s.⁷ When the official abolition was now brought about, however, the majority of German judges did not agree with this political stance. Ultimately, however, abolition from a legal point of view could not be prevented, as the legislature had voted by a clear majority against youth imprisonment of indefinite duration.

In the then vehement discussion about the retention or abolition of the youth penalty of indefinite duration, the proponents of its abolition saw a main reason in the fact that this form of punishment caused a reduced willingness of the juvenile offender to improve. This was contradicted above all by the judges, who were of the opinion that it was precisely the flexibility of this sanctioning instrument that increased willingness, since on the one hand the juvenile offender was given opportunities which, if he made sincere use of them, would lead to a reduction in the sentence. If, however, there is no such insight or it is perceived as sincere, then the sanction in the form of the sentence would go further and could even be extended to an absolute maximum, which is already a factor in deterrence. The punishments of the certain duration, i.e. the duration of an arrest or a suspended sentence as defined in the judgement, are too rigid and would not take into account changes in behaviour or genuine remorse and would only allow the continuation of the sentence on probation. However, the character of juvenile justice as an opportunity is hardly given, since resocialisation

4 Vgl. Sack, 1978, S. 239.

5 Vgl. Heinz, 2008 (b), S. 6.

6 Vgl. Dahlström, 1948, S. 63f.

7 Vgl. Schöch, 1994, S. 183.

is usually only begun after the sentence has been served. The actual basic idea here may lie in a harsher form of punishment, but it was definitely not taken into account whether there would be an improvement and a deeply felt, honest feeling of remorse of the delinquent in a foreseeable time. This assessment task was passed on by the legislator to the judge, who, however, was rarely in a position to foresee developments of the delinquent at the time the sentence was imposed. The juvenile sentence of a certain duration allowed only less leeway here than it had previously with the indefinite sentence. As a result, the idea of education has been pushed more into the background in favour of pure punishment.

This also or although some outpatient measures were introduced with the 1st law amending the JGG. Thus, the offender-victim compensation, training measures for juvenile offenders, new care instructions and the 2-year suspended sentences were created. However, in the area of medium and serious forms of crime, more emphasis was placed on the principle of full punishment of a certain duration. Further reforms and changes were already foreseen in the then draft, but hardly any implementation took place and the reform basically stopped with the one-off approach of 1990. The objectives set at that time proved to be largely null and void and were not consistently applied in practice.⁸ It was not until 2006 that the second law amending the JGG was passed, but especially in legal circles this extended reform must be seen as a step backwards, as it aggravated the pure and harsher form of punishment by arrest and imprisonment for juveniles and further abandoned the idea of education.⁹ This includes the so-called ‚warning shot detention‘ introduced here, which was warmly welcomed by the legislature but which has met with widespread opposition within the judiciary and executive, because it turns away even more from the possibility of changing the juvenile offenders and instead puts punishment as the only option even more to the fore. This was also clarified and justified by the Federal Constitutional Court:

„The objection based on this that the warning shot detention is contrary to the system because the areas of application of juvenile detention and juvenile punishment are mutually exclusive is countered by the argument that the legislator could change the system. But the current system is based on a separation between the sanction of a warning shot and a resocialising sanction, which is justified by the theory of punishment. If this separation is abandoned, then no system of legal consequences of the JGG is recognizable any more; the door is open to the arbitrariness of the „cocktails of sanctions“.“¹⁰

It is questionable whether this leads to a lower criminal attitude among the convicted. Rather, it is assumed that the recidivism rate will rather increase.¹¹ This has also been scientifically proven in long-term studies, especially in the USA.¹² And in 2012, despite resistance, the warning shot detention was officially introduced and the sentence for adolescents for capital crimes with full criminal liability was raised from ten to

8 Vgl. hierzu ausführlich Heinz, 2012.

9 Vgl. Heinz, 2008, S. 22.

10 Vgl. BVerfG, 2004; in: Heinz, 2008, S. 17.

11 Vgl. Heinz, 2008, S. 16./Heinz, 2012, S. 20/Heinz, 2016, S. 34.

12 Vgl. hierzu ausführlich Heinz, 2016, S. 44ff.

15 years.¹³ Hönyck and Ernst rightly say: „The reform of the JGG of 1990, the further development of which was expressly planned, had pointed in a different direction.“¹⁴

Thus, especially in criminal law, a form of legal jurisprudence was attained which was not aimed at changing the situation of juvenile offenders, but increasingly followed the idea of preventing further offences, which is diametrically opposed to the educational idea and the actual moral responsibility of the legislator and the courts towards the young generation.¹⁵

And in the meantime, this idea has become even more manifest in that, through media beacons, offences committed by young people are increasingly penetrating the consciousness of public recipients, without coming up with appropriate backgrounds as to whether this corresponds to the attitude of an entire generation.¹⁶

At the same time, there needs to be more public debate among the current generation as to whether the developments of the last 30 years are not leading to other behavioural characteristics that are reflected in the practice of criminal activities. Is it an exuberant propensity to violence without mercy, but with more weapons? Is it a lowering of the threshold to criminal preparedness? Has a different type of crime developed with technical development, which the legislator must take into account even more (e.g. hacking, cyber mobbing, illegal downloads etc.)? And has the legislator deprived the courts of the necessary room for manoeuvre that would enable juvenile delinquents to be reintegrated from the detention cell back into normal life more quickly and effectively and give young people the opportunity to serve a sentence that has a more social character than - to put it bluntly - just locking them away? Such an attitude would be a diametrical use of criminal law in relation to the actual intention of resocialisation. Studies have shown that particularly in the area of juvenile delinquency, the recidivism rate among juveniles sentenced to prison or arrest is over 60%.¹⁷ And a broad media presence for certain cases, which can definitely be classified as highly violent, contributes to an inner concern, if not fear, in the population, which then immediately calls for more and harsher punishment.¹⁸ And as a logical consequence, politics follows this call, which is more like election-oriented actionism than a prudent assessment of the overall situation of juvenile delinquency in Germany. Even after the second reform, which emphasised the punitive nature of the crime, the political demands were very clearly directed towards more frequent and harsher punishment, faster remand in custody and a reduction of the age of criminal responsibility to twelve years.¹⁹ However, it is striking that particularly serious offences had fallen by more than half by 2005 from a peak registered in 1994.²⁰ This declining trend of criminal behaviour among young people and adolescents was also generally decreasing (by about 7% from 1996 to 2005), which does not justify the call for more, harder and longer punishment.²¹ The parallel increase in the number of suspects, but not of convicts, is also due to the

¹³ Vgl. ausführlich hierzu DAV, 2012

¹⁴ Hönyck/Ernst, 2014, S. 249.

¹⁵ Vgl. Heinz, 2012, S. 13.

¹⁶ Vgl. Frech, 2003, S. 3.

¹⁷ Vgl. Bundesrat, 2011, S. 5.

¹⁸ Vgl. Heinz, 2016, S. 16.

¹⁹ Vgl. Albrecht, 2007, S. 32./Heinz, 2008, S. 5.

²⁰ Vgl. Heinz, 2016, S. 19.

²¹ Vgl. Albrecht, 2007, S. 34f./Heinz, 2008, S. 5.

tendency for citizens to increasingly report any kind of crime²², which also shows that the public no longer feels as secure as decades before.

WHY SHOULD IT BE REINTRODUCED?

Since the 1st Amendment to the JGG 1990, a certain disillusionment has arisen regarding the implementation and it is often said in professional circles that the opposite path has been taken.²³ A reform without reform. Why then should one not consider making a previously existing set of instruments usable again, in order to satisfy the demands of a genuine reform and at the same time to strengthen the educational idea in the sense of punishment with an improvement factor and the possibility of efficient resocialisation.

If one starts from the initial situation, then a certain degree of advantages can be generated with the reintroduction, which offers both the criminal justice system as a form of punishment and the judges in Germany great assistance and more flexibility, which does not always seem guaranteed.²⁴

It is not a verified fact, but behind closed doors German judicial law is often perceived as very „mild“ due to its low penalties.²⁵ Hence also the discussion about the increase in penalties mentioned above. However, it must also be seen that German criminal law can pronounce crimes just as draconian with the given possibilities.

But when you talk about young people, you have to be a bit more sensitive to the situation. It is not a question of treating juvenile offenders with kid gloves, but we must also keep an eye on the future of this generation. That is why punishments must always be based on their severity, the situation of the offender and his or her past history. This is especially true for medium and minor offences, which on the one hand definitely require a sanction, but should not destroy the life of the young person. In the case of very serious offences up to capital crimes, the punishment is certainly not to be modified in this way, but here too it is important to keep a sense of proportion.²⁶

With the juvenile sentence of indefinite duration, there are very good possibilities here to pronounce sentences and at the same time to observe the will to change and the - intention of a criminal within the current sentence. Depending upon development then in the current time window the continuation, the limitation or however the maximum punishment can be determined by the court.²⁷ At the same time, however, a change must be made within the penalty period, which, especially in the case of minor offences, requires the delinquents to earn merit in society through meaningful care by experts in the sense of resocialisation. In addition, accompanying training, further training and further education should be offered, which facilitate placement with employers and should not be based solely on the prison sentence with possible work assignments within the prison. Juvenile offenders who, in addition to the prison

22 Vgl. Heinz, 2008, S. 10.

23 Vgl. Heinz, 2008 (b), S. 10f.

24 Vgl. Dollinger, 2012, S. 3.

25 Vgl. Heinz, 2008, S. 14.

26 Vgl. Heinz, 2008, S. 14f.

27 Vgl. Freisler, 1941, S. 981.

milieu, are also in contact with the outside world can be much better motivated by feedback on a service rendered to turn away from crime and make use of the opportunities offered by the welfare state for complete resocialisation. A very tightly knit prison sentence with few opportunities to see things differently is more likely to result in young people no longer being able to reintegrate and write themselves off and remain criminals. Instead, critical parties argue against additional punishment, arguing that political investment should be made not in the cases as such, but more in prevention and youth promotion measures.²⁸

A look at the workhouses introduced in Holland in the middle of the 16th century shows that such an effort is worthwhile. There, juvenile delinquents were integrated into families as part of their sentence. They were taught to read and write and learned a profession as part of their training. This led to much lower relapse rates and to the fact that they were sought after as fully trained specialists.²⁹

A further and very important reason, because it is so topical, is the overload of the courts in Germany, which can hardly cope with the large number of proceedings with the manpower available.³⁰ Juvenile justice of indefinite duration is an effective tool for shortening juvenile justice procedures. Since the law allows a certain minimum level of punishment to be imposed for a committed offence, suspending the sentence for an indefinite period of time with a fixed maximum level means that the proceedings can be brought to a conclusion more quickly and indirectly appeals to the juvenile offender to allow him or her to have a say in whether he or she can be released quickly or whether the sentence is extended further to a final maximum level. In this way, not only the judges are confronted with a decision, but also in the field of social work and psychological analysis the decisions are taken and only the judge can adapt them to professional expertise.³¹ This presupposes, however, that investments are also made in these personnel areas and that the offender rethinks his situation by receiving appropriate care and social rehabilitation.³² As a result, a large proportion of these special procedures can be shortened many times over without reducing the legal quality. The same can of course also be introduced in adult criminal law.

Certainly, especially in Germany, the procedure of the accompanying administration is to be seen as an obstacle in the acceleration of procedures, but also extended and more flexible sanctioning measures could provide for a shortening and relief.

A big problem in Germany is the complexity in the form of the differences between the countries³³, which, with simultaneous major differences at European level, leads to a lack of uniformity, which should be tackled particularly at European level, as European directives would then also determine the German legal provisions and a uniform jurisdiction for the area of juvenile delinquency would be established at EU level. Discussions and negotiations in this direction have been going on since the end of the 1980s, but to date no uniform directives have been created in the area of the uniform determination of measures to be sanctioned.³⁴ It is striking that in the newer

28 Vgl. Paritätischer Wohlfahrtsverband NRW, 2008, S. 2/Dollinger, 2012, S. 5.

29 Vgl. Wimmer, 1826, S. 155ff.

30 Koerth, 2019. Quelle: www.spiegel.de/karriere/arbeitsueberlastung-im-gericht-warum-die-justiz-alt-aussieht-a-1265194-amp-htr

31 Vgl. Dollinger, 2012, S. 12.

32 Vgl. Heinz, 2008, S. 22.

33 Vgl. Heinz, 2012, S. 16.

34 Vgl. Bundesrat, 2011, S. 6.

EU member states, the majority of which are from Central and Eastern European countries, there is a tendency to use moderate and outpatient sanctions in order to get away from the old system of harsh sanctions, i.e. temporary imprisonment or detention, and to take the Western members as a model. These, however, are now turning their backs on it and are relying more on the character of more draconian punishment as a deterrent.³⁵ Nevertheless, in all EU countries, the path of binding direction is not fully determined and there are always softening or hardening. A uniform directive would resolve many internal discussions at national level if a solution could be found among 26 member states (Great Britain already excluded). The differences are already apparent in the age-related areas of application, which could actually be harmonised most easily.³⁶ As in the economy, it is important here to act according to the principle of benchmarking, i.e. orientation towards the best, and to exchange experience, which only takes place at the professional level.

SUMMARY

More severe punishments, more sentencing according to adult law and more fixing instead of educational possibilities are the current political wishful thinking and partly it becomes a reality in juvenile criminal law in laws. In addition, there are overburdened courts, fewer specialists in the field of child and youth care for 'criminal children and adolescents' and an angry public that no longer feels safe in its own four walls. A scenario that turns away from what is actually the task of a society towards its children. Condemning young generations and exposing them to total general suspicion and stigmatising them with stereotypes cannot be the way to severely punish missteps. Rather, in all these areas, consideration should be given to what measures can be considered effective in terms of promotion and socialisation, so that a future generation can be led to where they would like to be. Generally fixed, harsh punishments cannot provide a solution, as they encourage rather than prevent relapse. Therefore, it was considered whether one should not fall back on an old set of instruments in order to be able to do justice to all sides. The indefinite sentence creates more flexibility for the courts and judges and more appropriateness to the gravity of the offence and the possibilities of repentance and resocialisation of the offender. Furthermore, no further costs arise from new convictions and accommodation in prisons. By reintegrating the offenders into society, they become 'active' members of society again and the state does not incur any further costs, but benefits from the tax revenues of the people who are back in work.

It can also speed up proceedings, as convictions can be found more quickly and the further process of development can be placed in the hands of professionals who are not only prison staff, but who work in the fields of pedagogy, sociology and psychology and who can show that real help is available. If there is a lack of understanding on the part of the young person, the punishment can still be extended and made harsher in line with the current mainstream. First of all, however, the focus should always be on the attempt to improve and this can be guaranteed more with a return to indefinite sentencing. With regard to the jurisdiction in Germany against the background of the tightening, Heinz emphasises: "Rational criminal policy must

³⁵ Vgl. Dünkel, 2017, S. 276.

³⁶ Vgl. Dünkel, 2017, S. 279.

always create the conditions for its foundations - both normative and empirical - to be known, accepted and implemented. Those who propagate populist harshness raise unfulfillable expectations and become the gravediggers of a criminal law based on the rule of law.³⁷

REFERENCES

1. Albrecht, Hans-Jörg: „Jugendstrafrecht“. Geschichte – Jugendstrafrecht – Verfahren – Sanktionen – Institutionen. Freiburg: Juristische Fakultät Universität Freiburg, 2007.
2. Bundesrat der Bundesrepublik Deutschland: „Grünbuch der Kommission: Stärkung des gegenseitigen Vertrauens im europäischen Rechtsraum - Grünbuch zur Anwendung der EU-Strafrechtsvorschriften im Bereich des Freizeitsentzugs“. Empfehlungen der Ausschüsse. Drucksache 366/1/11. Köln: Bundesanzeiger Verlagsgesellschaft, 2011.
3. Dahlström, Axel: „Zur Praxis der unbestimmten Verurteilung im Jugendstrafrecht“. Dissertation der Universität Hamburg, Fachbereich Jura. Hamburg: Freisler, 1948.
4. Deutscher Anwaltsverein (DAV): „Stellungnahme des Deutschen Anwaltvereins durch den Strafrechtsausschuss zum Entwurf eines Gesetzes zur Erweiterung der jugendgerichtlichen Handlungsmöglichkeiten“. (Gesetzentwurf der Fraktionen der CDU/CSU und FDP, Drucksache 17/9389 vom 24.04.2012). Berlin: DAV, 2012.
5. Dollinger, Bernd: „Professionelles Handeln im Kontext des Jugendstrafrechts“. Konzeptionelle Bestimmungen und empirische Hinweise. In: „Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform“. 95. Jahrgang. S. 1–17.
6. Dünkel, Frieder: „100 Jahre DVJJ im Kontext internationaler Entwicklung“. In: „Neue Kriminalpolitik“. Forum für Kriminalwissenschaften, Recht und Praxis. 29. Jahrgang, Heft 3. Baden-Baden: Nomos, 2017. S. 273–295.
7. Frech, Siegfried: „Kriminalität“. In: „Der Bürger im Staat“. 53. Jahrgang, Heft 1. „Sicherheit und Kriminalität“. Herausgegeben durch die Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, 2007. S. 3.
8. Freisler, Roland: „Gedanken über das Gesetz zur Änderung des Reichsstrafgesetzbuches“. Deutscher Juristenbund. München: Beck, 1941.
9. Heinz, Wolfgang: „Verschärfung des Jugendstrafrechts“. Kriminalpolitische Forderungen im Spannungsfeld zu wissenschaftlichen Erkenntnissen. Münster: Deutsche Hochschule der Polizei, 2008.
10. Heinz, Wolfgang: „Das deutsche Jugendstrafrecht“. Ziel, Handhabungen, Wirkungen. Sapporo: Hokkai-Gauken-Universität, 2008 (b).
11. Heinz, Wolfgang: „Jugendstrafrecht: Aktuelle Sanktionierungspraxis und Punitivität“. Bad Boll: Evangelische Akademie, 2012.
12. Heinz, Wolfgang: „Die Ethik des Strafens“. Beiträge der Hochschule Pforzheim, Nr. 161. Pforzheim: Hochschule Pforzheim, 2016.
13. Höynck, Theresia/Ernst, Stephanie: „Jugendstrafrecht: Ein Vierteljahrhundert schlechte Zeiten für rationale Kriminalpolitik“. In: „Kritische Justiz“. Vierteljahresschrift für Recht und Politik. 47. Jahrgang, Heft 3. Baden-Baden: Nomos, 2014, S. 249 – 260.
14. Kaiser, Günther: „Arbeitslosenfall“. In: „Kriminologie, Jugendstrafrecht, Strafvollzug“. 4., völlig überarbeitete und verbesserte Auflage. Herausgegeben durch Günther Kaiser und Heinz Schöch. München: Beck, 1994. S. 170–180.
15. Ostendorf, Heribert: „Die Entwicklungsgeschichte des deutschen Jugendstrafrechts“. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. In: „Erziehen und Bestrafen, Bessern und Bewahren“. Entwicklungen und Diskussionen im Jugendrecht im 20. Jahrhundert. Reihe der „Göttinger Juristische Schriften“, Band 20. Herausgegeben durch Eva Schuhmann und Friederike Walper. Göttingen: Universitätsverlag, 2017. S. 49–60.

37 Heinz, 2016, S. 49.

16. Paritätischer Wohlfahrtsverband Nordrhein-Westfalen: „Stellungnahme zur aktuellen Diskussion um eine Verschärfung des Jugendstrafrechts“. Für eine differenzierte Betrachtung – gegen eine Ethnisierung vorhandener Probleme. Wuppertal: PWV, 2008.
17. Sack, Fritz: „Probleme der Kriminalsoziologie“. In: „Handbuch der empirischen Sozialforschung“. Herausgegeben durch R. König. Band 12. Stuttgart: Enke, 1978.
18. Schöch, Heinz: „Straßenbahnfall“. In: „Kriminologie, Jugendstrafrecht, Strafvollzug“. 4., völlig überarbeitete und verbesserte Auflage. Herausgegeben durch Günther Kaiser und Heinz Schöch. München: Beck, 1994. S. 181–196.
19. Wimmer, C. W.: „Beschreibung einer Reise durch das Königreich Niederlande“. Band 1. Regensburg: Pustet, 1826.
20. Würtenberger, Thomas: „Zur Einführung der unbestimmten Verurteilung im deutschen Jugendstrafrecht“. In: „Die Erziehung“. Band 17. Hamburg: Freisler, 1942. S. 24–30.

Evgenij Strauss

St. Elisabeth University Bratislava, Slovakia
zahnarzt-strauss@gmx.de

Möglichkeiten der Kooperation von Schulmedizin und Naturheilkunde */ Opportunities of the coworking of Scientific western Medicine and Naturopathy*

Summary

Gesundheitsausgaben steigen in allen Ländern deutlich an. Das Gesundheitssystem wird expansiver, fachspezifischer, ist gleichermaßen stark auf Gerätemedizin und Operationen ausgerichtet. Weniger ist bisher die Ganzheitlichkeit der Betrachtung des Menschen und die Stärkung seiner eigenen Heilkraft im Blick.

Keywords: Scientific Medicine, Naturopathy, Measuring, Coworking.

1. VORBEMERKUNGEN

Gesundheitsausgaben steigen in allen Ländern deutlich an. Das Gesundheitssystem wird expansiver, fachspezifischer, ist gleichermaßen stark auf Gerätemedizin und Operationen ausgerichtet.¹ Weniger ist bisher die Ganzheitlichkeit der Betrachtung des Menschen und die Stärkung seiner eigenen Heilkraft im Blick.²

Das Grundverständnis und die intellektuelle Grundlage der sogenannten wissenschaftlichen konventionellen Medizin der Neuzeit basiert auf den Prinzipien des wissenschaftlichen Denkens. Als ein Ausgangspunkt kann René Descartes (1596–1650) genannt werden. Das Ergebnis seiner Überlegungen ist, dass es eines sicheren Fundamentes bedarf, auf dem alle Erkenntnis aufbauen kann. Sein *rationalistisches Denken* wird auch Cartesianismus genannt. Von ihm stammt das

¹ Holzkämper 2018:23

² Haubrock 2019

berühmte Dictum „*cogito ergo sum*“ („ich denke, also bin ich“), welches die Grundlage seiner Philosophie <http://de.wikipedia.org/wiki/Metaphysik> bildet.³

Eine seiner Leitideen war: Messe alles, was messbar ist, und versuche alles messbar zu machen, was noch nicht messbar ist. In der Folge versuchte auch die Medizin, Krankheitsvorgänge zu quantifizieren, in Skalen einzuordnen, Mittel- und Grenzwerte festzulegen.

Aber wenn betrachtet wird, was Messbarkeit bedeutet, wird deutlich, dass es um Vergleichen geht. Am Ende geht es in allen medizinischen diagnostischen Fragen um eine vergleichende Übereinkunft. Und das ist natürlich weder gut noch schlecht, das Ergebnis des Vergleichens kann auch sehr nützlich sein und praktikabel in der Anwendung. Deutlich wird, dass es in der wissenschaftlichen Medizin (oder Schulmedizin) keine absoluten Wahrheiten gibt, sondern Vergleiche als Modelle der Wahrheit. Aber ein Vergleich ist nichts anderes als eine Übereinkunft, philosophisch gesehen eine Metapher oder ein Symbol. Ein Symbol ist aber immer vieldeutig, nie mathematisch eineindeutig. Es kann unterschiedlich interpretiert werden, je nach Wissen und Erfahrung des handelnden Individuums.

Hinzu kommt, dass der Mensch nur einen kleinen Ausschnitt der Welt um sich herum wahrnehmen kann. Und auf diese Weise sind die Aufnahmemöglichkeiten der Sinne des einzelnen Menschen sehr limitiert – im Unterschied etwa zu bestimmten Tierarten. Der Nobelpreisträger und Psychologe Elias Kahnemann (2011) bringt das Problem der eingeschränkten Messbarkeit auf den Punkt: „Wir können gegenüber dem Offensichtlichen sehr blind sein, und wir sind darüber hinaus blind für unsere Blindheit.“⁴

Zusätzlich spielt unser Bewusstsein eine problematische Rolle dabei, was der einzelne Mensch wahrnimmt und verarbeiten kann. Die Sinne sind grundsätzlich die Basis für Wahrnehmung, Verarbeitung und Beurteilung unserer Umwelt, für Messergebnisse und Vergleiche. Das gilt auch für die moderne Medizin. Insofern ist die wissenschaftliche Analyse mit einer entsprechenden Methodik notwendig, um unsere „Blindheit“ zu reduzieren.

2. DIAGNOSTIK IN DER MODERNEN MEDIZIN

In der modernen Medizin werden zur Diagnose beispielsweise die folgenden Werte vorrangig benutzt (vgl. Tab. 1).

Tab. 1. Hauptsächliche Messwerte in der gegenwärtigen Humanmedizin (eigene Darstellung in Anlehnung an ICD 10⁵)

Körperteil	Vorrangige medizinische Messwerte
Head	◆ Brain waves are measured: EEG, electroencephalography◆ CT: computed tomography◆ MRI: magnetic resonance imaging◆ X-ray

3 René Descartes' philosophische Werke. Abteilung 1, Berlin 1870, S. 19.

4 Kahnemann 2011, S. 37.

5 International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems.

Körperteil	Vorrangige medizinische Messwerte
Eyes	frequency response, from approximately 16 Hz to a maximum of 60 Hz
Ears	frequency response from 16 Hz to about 21 Hz and 16 kHz to 19 kHz
Voice	125 Hz for men, 250 Hz for women, small children 440 Hz Voice range: with overtones about 80 Hz to 12 kHz
Thyroid Gland	thyroxin, triiodothyronine, calcitonin
Lungs	lung function, capacity
Heart	Heartbeat, heart rate variability (as a measure of general adaptability), heart size, stroke volume etc. ECG (electrocardiogram)
Muscles	EMG (electromyogram)
Pancreas	blood sugar, enzymes
Liver	in addition to the size of the organ, particularly the blood parameters, such as gamma-GT, GPT, GOT, LDH
Kidney	in addition to the size, parameters of function, such as creatinine, urea, clearance, catecholamine, also electrolytes such as potassium, calcium, sodium or hormones like cortisone (adrenal gland)
Bladder	capacity, pressure, residual urine
Testicles	The number of sperm, number of healthy sperm, as many are non-viable or crippled, defective There are approximately 50-60 million spermatozoa per milliliter of a man's seminal fluid. A man ejaculates approximately 7 milliliters of seminal fluid per ejaculation, i.e. approximately 350 million spermatozoa
Ovary	The number of ovocytes stored in the ovaries at sexual maturity is 300,000 to 400,000, at the end approximately 1000
Universal Dates	Teeth, Head circumference, neck circumference, chest circumference, abdominal circumference, thigh circumference, shin circumference, height, weight, shoe size etc.

Die Tabelle 1 veranschaulicht die wesentlichen Messwerte, auf denen die medizinische Wissenschaft aufbaut. Es ist sinnfällig, dass derartige Messungen jederzeit notwendig sind, um eine konstante Vergleichbarkeit und eine Identifizierung von krankhaften Abweichungen von der Norm zu erkennen.

Es sollte aber gleichzeitig deutlich werden, dass nicht alles gemessen werden kann und die Messwerte somit nicht die einzige Beurteilungsbasis im Zusammenhang mit gesundheitlichen Fragen und Problemen sein können. Zu erfragen und zu messen, was der Patient oder der Arzt sieht, hört, schmeckt oder fühlt, ist eine notwendige Ausgangsdiagnose, eine Orientierung oder Klassifikation, also ein Vergleich mit Normen. Das gilt für ontologische genauso wie für phylogenetische Prozesse.

Weiterhin zu bedenken ist, dass präzises wissenschaftliches medizinisches Messen an Apparate und Messgeräte gebunden ist, die im Laufe der Zeit immer präziser, aber auch immer teurer geworden sind. Die schulmedizinische Diagnostik basiert zu einem großen Teil auf den folgenden Messwerten:

- ◆ Blutwerte
- ◆ Röntgen
- ◆ Darmspiegelung
- ◆ Herz-Katheter-Untersuchungen
- ◆ Vorgeburtliche Untersuchungen

Diese Werte bilden die statistische Basis der schulmedizinischen Diagnostik. Es zeigt sich, dass damit wesentliche diagnostische Bereiche eher unterbewertet sein können, die in der Naturheilkunde eine wichtige Rolle spielen.

3. THERAPIE IN DER WISSENSCHAFTLICHEN SCHULMEDIZIN

Allein schon in Paracelsus' berühmtem Satz „Alle Dinge sind Gift und nichts ist ohne Gift, allein die Dosis macht, dass ein Ding kein Gift sei“ liegt die große Weisheit seiner Medizin verborgen.

Der große Unterschied zwischen früher und heute ist: Früher wurde nicht alles definiert und gemessen. Heute dagegen wird alles definiert, mengenmäßig oder mittels eleganterer medizinischer Kriterien. Die Therapie der Schulmedizin orientiert sich stark an den aktuellen medizinisch-technischen Messungen und ignoriert mitunter ihre natürlichen Wurzeln und Ursachen. Die Krankheit wird praktisch „von außen“ bekämpft, als Folgeerscheinung der Pathogenese. Gefragt wird weniger, worauf die Symptome einer Krankheit zielen. Die Behandlung besteht in Entfernung der Krankheit (Operation), medikamentöse Gegensteuerung (Medikamente) oder Ersatz der kranken Organe (Prothetik).

Die Naturheilkunde versucht nun, eine Brücke zwischen früher und heute zu schlagen. Sie versucht, ein neues Gleichgewicht zu finden. Das soll im Folgenden näher belegt werden.

4. DIAGNOSTIK UND THERAPIE IN DER NATURHEILKUNDE

Unter Naturheilkunde versteht man die Verwendung natürlicher Mittel und Maßnahmen, um die inneren Heilkräfte des Körpers zu mobilisieren, wie z. B. Licht, Luft, Wasser, Ruhe und Bewegung, Wärme und Kälte, Ernährung und Atmung. Dieser Heilungsansatz unter Verwendung natürlicher oder naturnaher Mittel ist älter als die moderne Medizin. Im antiken Verständnis wurde die Natur als Lebenskraft und als Heilkraft aufgefasst. Die Gesundung des Patienten wurde durch die Natur bewirkt, der Arzt war nur Behandler: Es galt als unumstößliche Erkenntnis: „*Medicus curat, natura sanat*“⁶.

Bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts war die Naturheilkunde von der damaligen wissenschaftlichen Medizin nicht zu trennen. Natürliche Heilweisen waren Grundbestand ärztlicher Erfahrung und Grundgerüst jeder Therapie. Die wissenschaftlich begründete „Gerätemedizin“ mit ihrer Präferenz des Messens und Vergleichens ist also erst 160 Jahre alt.

6 „Der Arzt behandelt. Die Natur heilt.“

- ◆ Grundformen der Naturheilkunde sind
- ◆ Wasseranwendungen,
- ◆ Bewegungstherapien,
- ◆ Heilpflanzen,
- ◆ Diätetik,
- ◆ Natürliche Lebensführung (Ordnungstherapie),
- ◆ Manuelle Techniken (Massagen),
- ◆ Ausleitende Verfahren (Heilfasten) usw.

Auch heute, wie in den Zeiten vor der Schulmedizin, ist die Naturheilkunde in Deutschland sehr verbreitet. Vor allem in der niedergelassenen Ärzteschaft und in der Rehabilitationsmedizin sind naturheilkundliche Verfahren durchaus zeitgemäß. In Deutschland sind rund 14.000 Ärzte in ärztlichen Fachgesellschaften für Naturheilverfahren organisiert. Zum Vergleich sind es 28.000 bei der Akupunktur, 8.000 in der Manuelle Medizin, 6.000 in der Homöopathie und mehr als 5.000 in sonstigen Verfahren der Alternativmedizin. Naturheilverfahren sind beliebt; 73 Prozent der Bevölkerung wünschen, damit behandelt zu werden. Die meisten Heilpraktiker arbeiten auch mit Naturheilverfahren. „Die Integrative Medizin fragt in erster Linie nicht nach Krankheitserregern, sondern nach den Selbstheilungskräften des Patienten, die es zu stärken gilt.“⁷ Es geht also vorrangig darum, die Kräfte der Selbstheilung zu aktivieren, Lebensweise und Einstellungen zu ändern, den Menschen als individuelles Ganzes zu sehen. „Wissenschaftlich nachgewiesen ist (neben dem Johanniskraut als Antidepressivum, d. V.) die Heilwirkung von Baldrian bei Schlafstörungen, Weißdorn bei Herzschwäche, Sägepalme bei Prostatabeschwerden, Pestwurz zur Vorbeugung von Migräne, Preiselbeeren bei Harnwegsinfekten, Flohsamen bei Colitis ulcerosa und Ginkgo bilboa bei Demenz.“⁸

Einen Überblick über Fundamente, Bestandteile, diagnostische und therapeutische Ansätze liefert die folgende Tabelle 2.

Tab. 2. Traditionelle Europäische Naturheilkunde (Eigene Darstellung in Anlehnung an Raimann et al. 2012, S. 15)

Fundamente	Bestandteile	Diagnostik	Therapie
Geschichte der Medizin Naturphilosophie (z. B. Galenetik, Hermetik, Diätetik)	Humoralmedizin Lebenskraft Reizlehre Signaturenlehre Ordnungslehre Elementenlehre Temperamentenlehre Konstitutionslehre usw.	Anamnese Irisdiagnostik Somatologie Reflexzonen Zungendiagnostik Antlitzdiagnostik Harnschau Pulsdiagnostik Gesamtschau	Arzneitherapie Ausleitungsverfahren Ernährung Manuelle Therapien Physikalische Therapien Atemtherapie Lebensstil-veränderungen

7 Eichelbeck 2014, S. 24.

8 Eichelbeck 2014, S. 30.

Einzelne Grundtherapien sind:⁹

1. **Bewegungstherapie.** Bewegungsmangel ist für den menschlichen Körper Stress. Die Bewegungstherapie umfasst alle aktiven und passiven Möglichkeiten, die dazu dienen, Bewegung als Therapie einzusetzen. Ziel ist die Entwicklung oder Verbesserung von motorischen Grundeigenschaften, wie Ausdauer, Beweglichkeit, Kraft und Koordination sowie Schmerzlinderung. Wenn es gelingt, das im Menschen ursprünglich vorhandene Bedürfnis nach Bewegung wieder zu wecken, dann ist die Ursache fast aller chronischen Erkrankungen behoben. Die Bewegungstherapie umfasst u.a. Sporttherapie, Heil- und Krankengymnastik, incl. Koordinationsübungen, Gelenkfunktionstraining, statische Haltefunktionsübungen, Gleichgewichtstraining, Rhythmusgefühlstraining, Muskelaufbautraining, Muskelfunktionsübungen, Dehnungsübungen, Atemtherapie, Terralkuren und Bewegungsbäder.
2. **Ordnungstherapie.** Sie steht für eine ganzheitliche Betrachtungsweise und Denkweise. Es geht darum, den ganzen Menschen einzuschätzen und diesbezüglich diagnostische und therapeutische Maßnahmen zu steuern. Gleichberechtigt nebeneinander kommen schulmedizinische und naturmedizinische Verfahren zum Einsatz, zum Beispiel wenn es um die zeitgerechte Gabe von Arzneimittel oder Naturheilverfahren geht. Auch psychotherapeutische Betrachtungen nehmen einen sehr wesentlichen Stellenwert ein. Ziel der Ordnungstherapie ist die Wiederherstellung des menschlichen Lebensrhythmus mit ausreichenden geistigen und körperlichen Regenerationspausen und die Förderung des Verständnisses der Begriffe Krankheit und Gesundheit. Der Patient wird aktiv in die Therapie einbezogen unter besonderer Beachtung, dass diese für den Patienten logisch und nachvollziehbar ist. Nur so kann eine gute Zusammenarbeit von Arzt und Patient erfolgen. Der Weg der Ordnungstherapie ist das Offenlegen der Ursachen von Erkrankungen und deren Signalcharakter etwas zu ändern um damit den Patienten wieder zu gesunden Menschenverstand zurückzuführen.
3. **Ernährungstherapie.** Fehlernährung ist für den menschlichen Körper Stress und häufig Krankheitsursache für zahlreiche Zivilisationserkrankungen. Ernährungstherapie richtet sich sowohl auf die Genesung als auch auf die Gesunderhaltung des Organismus mit natürlichen Lebensmitteln in einer vollwertigen Grunddiät. Nahrung soll von hoher Qualität mit höchstmöglicher Dichte an naturgegebenen Inhaltsstoffen pro Energieeinheit sein. Dazu werden weitgehend naturbelassene, gering verarbeitete und frische Lebensmittel verwendet. Nahrungsmittel mit Zusatzstoffen, z.B. Konservierungsstoffen, Geschmacksverstärker, bestrahlte oder genmanipulierte Produkte werden abgelehnt. Heilfasten, Trinkkuren oder vegetabile Vollkost werden typischerweise vorangestellt oder zwischengeschaltet.
4. **Hydrotherapie.** Im 19. Jahrhundert wurde die Wasserheilkunde durch Sebastian Kneipp populär. Über 100 Anwendungen wurden von ihm beschrieben, sind wissenschaftlich fundiert und haben einen festen Platz in der naturheilkundlichen Behandlung eingenommen. Ziel der Hydrotherapie ist es,

⁹ Vgl. http://www.naturmedizin-leipzig.de/medicinae_universalis.html

das körperliche und geistig-seelische Gleichgewicht wiederherzustellen oder zu festigen, um damit die gesamte Regulationsfähigkeit, die Selbstheilung und die Abwehrkraft zu stärken. Das Wasser dient dabei als Vermittler von Temperatur-, mechanischen, chemischen oder elektrischen Reizen, die in unterschiedlichen Reizstärken, individuell angepasst und schematisch dosiert werden. Für die Reizstärke gilt die Regel: Kleine Reize entfachen die Lebensfunktion, mittlere Reize kräftigen den Organismus und übergroße Reize schaden demselben. Diese Reiztherapie induziert eine Kaskade von Gegenreaktionen und wird häufig auch als „Stoß ins System“ bezeichnet. In der Folge kommt es nach Hoff zu einer vegetativen Gesamtumschaltung. Deshalb eignet sich die Hydrotherapie hervorragend zur Behandlung von vegetativen oder funktionellen Störungen für die oft ein organisches Korrelat nicht gefunden werden kann und ist damit konventionellen Therapieformen überlegen.

5. **Phytotherapie.** Diese Therapieform ist eine der an den weitesten verbreiteten und ältesten Möglichkeiten zur Behandlung und zur Vorbeugung von Erkrankungen und Befindlichkeitsstörungen. Zur Anwendung kommen Heilpflanzen oder deren Teile in einfachen naturbelassenen Zubereitungen. Arzneimittel, die in der Phytotherapie angewendet werden, heißen Phytopharmaka. Isolierte Wirkstoffe oder synthetische Präparate gelten nicht als Phytopharmaka. Diese müssen die Anforderungen des Arzneimittelgesetzes hinsichtlich Qualität, Wirksamkeit und Unbedenklichkeit erfüllen. Sie sind meist nebenwirkungsärmer als synthetische Produkte. Sie schließen therapeutische Lücken bei der Behandlung akuter und chronischer Erkrankungen.

„Die Heilkunst nach den Gesetzen und mit den Mitteln der Natur ist das „bruchstückhafte Strandgut einer Jahrtausende alten Tradition“¹⁰ Ihre Stärke ist die gesamtheitliche Sicht und das tiefe Verständnis von Gesundheit und Krankheit mit allen Zwischenstufen und Facetten.

Eine weitere Stärke ist die dauerhafte Verwurzelung in weltanschaulichen Auffassungen und Lehren, die über viele Jahrhunderte das Natur- und Medizinverständnis geprägt haben. „Erst durch die wissenschaftliche Revolution des 18./ 19. Jahrhunderts wird diese verdrängt, um einer modernen Schulmedizin Platz zu machen.“¹¹ Diese konnte sich auf der Basis immer besserer und genauerer Mess- und Vergleichsmöglichkeiten innerhalb kurzer Zeit durchsetzen und die Naturheilkunde vor allem in vielen Bereichen der Diagnostik verdrängen.

Diese Verdrängung wurde auch durch die Bruchstückhaftigkeit der Naturheillehren gefördert. Vieles von altem Wissen und Weisheit ging wieder verloren, wurde zu wenig systematisiert und evidenzbasiert. Insofern ist eine weitere Analyse der naturphilosophischen Grundlagen wichtig, wie sie pars pro toto in Hermetik und Diätetik vorliegen. Insofern sollen im Folgenden einige philosophische Grundlagen der Naturheilkunde erörtert werden.

10 Raimann et al. 2012, S. 14.

11 Raimann et al. 2012, S. 16.

5. ZUSAMMENFASSUNG

Es ist nicht das Thema dieses Artikels, die Grundlagen und Ansätze im Einzelnen zu erörtern, vielmehr soll deutlich werden, dass die Wurzeln der Naturheilkunde sehr vielfältig und evident sind. Zusammenfassend gilt: Die Naturheilkunde bietet neue Lösungsansätze für die sozio-ökonomischen Probleme des Gesundheitswesens an:

1. Der ganzheitliche Mensch ist wichtiger als der Erreger. Kein Erreger kann sich in einem wirklich gesunden Körper ausbreiten. Der Erreger ist nicht die Ursache der Erkrankung, sondern eine notwendige Folge der Entgleisung.
2. Medizin hat die Aufgabe, den Menschen zu schützen und Schaden von ihm abzuwenden. Da sich die meisten Behandlungen positiv auf die Psyche des Patienten auswirken, sind die Behandlung und die damit verbundene Zuwendung wichtiger als die Diagnose.
3. Die drei Säulen der Medizin sind Entgiftung, Entsäuerung und Unterstützung. Da der Körper des Menschen ein Regelwerk ist, sollten Blockaden, Hemmungen, Substitutionen und Gift (z. B. Chemotherapie) wo immer möglich vermieden werden.

Eine stärkere Integration der Naturheilkunde in die Gesundheitsversorgung der Bevölkerung würde sowohl die ökonomisch-finanziellen Belastungen des Gesundheitssystems verringern als auch die Selbstheilungskompetenz der Patienten steigern. Sie würde somit ein wichtiger Lösungsansatz für die ernstesten Probleme der weiteren Entwicklung des Systems sein. Je mehr Anteile von naturheilkundlicher Kompetenz bei dem Gesundheitsverhalten, desto effektiver und effizienter wird das gesamte Gesundheitssystem und desto sozial gerechter kann es weiterentwickelt werden.

Bisher bieten die Bekämpfung chronischer Krankheiten sowie die aktive Stressbekämpfung keine befriedigenden Lösungen im Rahmen der wissenschaftlichen Schulmedizin an. Auch wird das Gesundheitssystem immer teurer. Der Beitrag diskutiert Lösungsansätze aus der Krise.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Ackerknecht, Erwin H.: Therapie von den Primitiven bis zum 20. Jahrhundert, Stuttgart 1970.
2. Brinkmann, R. (2014). Angewandte Gesundheitspsychologie. Pearson-Lehrbuch. Pearson, Hallbergmoos 2014. ISBN: 978-3-86894-165-4.
3. Dobros, G. (2014): Chronische Krankheiten natürlich behandeln. Zabert Sandmann ISBN: 978-3-89883-326-4.
4. Eichelbeck, R. (2014): Die verblüffenden Erfolge der Integrativen Medizin. Bio-magazin Nr. 1/ 2014, S. 24–32.
5. Gigerenzer, Gerd; Muir Gray, J A (Hrsg.): Bessere Ärzte, bessere Patienten, bessere Medizin. Aufbruch in ein transparentes Gesundheitswesen. Medizinisch Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft Berlin 2013.
6. Haubrock, M. (2019): Gesundheitsökonomie und Gesundheitspolitik: Lehrbuch für Führungskräfte in der Gesundheitswirtschaft. Bern: Hogreve.
7. Henrichmann, S. (2014): Gesundheitswirtschaft. Contra Heilung. Shaker Media Aachen. ISBN: 978-3-95631-131-4

8. Holzkämper, H. (2018): Kompendium Gesundheitsökonomie: Strukturen, Institutionen, Finanzierung. Herne: Kiehl.
9. Raimann, Ch. (2012): Grundlagen der Traditionellen Europäischen Naturheilkunde (TEN). BACOPA-Verlag Schiedlberg/ Austria
10. Raimann, Chr; Ganz, Chr.; Garvelmann, F.; Bertschi-Stahl, H.; Fehr-Streule, R. (2012). Grundlagen der Traditionellen Europäischen Naturheilkunde. BACOPA-Verlag Schiedlberg/ Austria. ISBN: 978-3-902735-21-8.
11. Riecke, Jörg (2007): Mittelalterlicher deutscher Wortschatz der Heilkunde. In: Meyer, Andreas und Jürgen Schulz-Grobert (Hrsg.): Gesund und krank im Mittelalter. Eudora-Verlag Leipzig 2007.
12. Schipperges, Heinrich (2003): Gesundheit und Gesellschaft. Ein historisch-kritisches Panorama. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
13. Von Weizsäcker, Viktor: Pathosophie, (GS 10), Frankfurt / M. 2005. Unveränderter Nachdruck 2011. Grenoble: J. Millon.

Ismail Tahir

Comenius University Bratislava, Slovakia
ahmadtahir1987@gmail.com

Olga Gyarfasova

Comenius University Bratislava, Slovakia

Is social media an important cornerstone in the political environment and does this approach also create a real participation of citizens in public discussion and especially in elections?

Summary

Politicians have discovered social media here for themselves and their interests, as have business or other stakeholders in the public sector. Here, social media takes on a different form of communication and is much more instrumentalized, although one is on a level that is very much on a private level. Language is different here, for example, than it would be if people from different social classes, professions, etc. were to meet live.

Keywords: social media, politics, democracy, digitization, population.

The political sciences need more research into the intentions of politicians in order to enable users to be better positioned in terms of content and participation.

Social media has become so commonplace that it has become an integral part of consumer and creative behavior without users and recipients worrying about the consequences and risks of this type of communication. However, this becomes particularly interesting and important when communication rises to a level that goes beyond everyday communication. This is especially true for the areas of media use of

social media in the political sphere, when the topics involved lead to a differentiation of views and opinion formations, thus initiating real communication or even discussion of these relevant issues and contents.

Politicians have discovered social media here for themselves and their interests, as have business or other stakeholders in the public sector. Here, social media takes on a different form of communication and is much more instrumentalized, although one is on a level that is very much on a private level. Language is different here, for example, than it would be if people from different social classes, professions, etc. were to meet live. There is often a lack of etiquette or an expected norm-compliant interaction with one another, as social media very quickly invite people to be on the same level. After all, social media in its original meaning is nothing more than facilitating social contact between people who cannot meet directly at any time and is not aimed at emphasizing social class or certain differences.

For this reason, it is important that research not only counts numbers of appearances or participation in conversations in certain blogs, forums, etc., but also deals much more intensively with the intentions behind them. This is especially true when politicians position themselves here and give their opinions, publish statements or present entire political contents. Likewise, the group of recipients and discussion participants who take part in these topics and thus enter into a dialogue in which opinion-oriented content is exchanged must also be considered. Ultimately, the question must simply be asked as to whether this is really a communication or even a dialogue, because the conditions of classical communication differ in some points from those that take place on the Net, and here especially with the Social Web.

Social media and social web as places of communication, presentation and your own positioning

Social media is in its definition the totality of the characteristics and functionalities of the services which only allow an exchange between people, organisations etc. In contrast, the Social Web is the sum of all providers and their content, regardless of their affiliation or membership as individuals in organizations or just as individuals.¹ This differentiation is often omitted in public presentation and discussion, which actually leads to a technical misinterpretation if the terms are exchanged arbitrarily. Nevertheless, this supposed confusion seems to have become so established that it is no longer perceived as a mistake. In this paper, however, the terms are understood in the same form as they have their correct notation and connotation in the technical terminology.

The technical possibilities of social media have given the Internet a new functional level, which put the previous consumers or recipients in the position of self-creators and let the previously passive participants on the Internet become active members of a global technology-based community.²

Whoever can, wants to and uses the corresponding technological offers, can always and everywhere short-circuit with other people without much loss of time – mostly even in real time - or talk about things, comment etc..³

1 Vgl. Alt/Reinhold, 2016, S. 3.

2 Vgl. Böker et al., 2013, S. 7.

3 Vgl. Alt/Reinhold, 2016, S. 4f.

It is important that the social media offers, which are in the hands of private companies with high distribution and frequency rates, are accepted. The best known are ‚Facebook‘ and ‚Twitter‘.

These are used by millions of people scattered around the globe and therefore also offer a broad audience for the distribution of specific content that has a certain effect or simply needs to be seen and registered. The Social Web is a data and information giant, with approximately 41,000 exabytes (1 exabyte equals 1 trillion bytes!) of content created and distributed annually.

It is important that the social media offers, which are in the hands of private companies with high distribution and frequency rates, are accepted. The best known are ‚Facebook‘ and ‚Twitter‘. These are used by millions of people scattered around the globe and therefore also offer a broad audience for the distribution of specific content that has a certain effect or simply needs to be seen and registered. The Social Web is a data and information giant, with approximately 41,000 exabytes (1 exabyte equals 1 trillion bytes!) of content created and distributed annually⁴, which has quickly awakened the desire of organizations, companies, politicians and political parties for a worldwide presentation and is now also extensively used for its own purposes. Whether it be elections, votes or political self-positioning, politics is now involved in the entire range of all organs on the Social Web and uses social media. In its first consideration, this is a very good approach to the grass-roots democratic use of the Net and optimal participation of all citizens in politics, at least according to the positive presentation of the Net optimists. On the other hand, however, critics see this development as the exact opposite, making it difficult to decide whether the net is democracy or ‚keeping the bear on a long leash‘.

Is Social Web the realization of the perfect democracy?

Within the scientific community, there are two diametrically opposed approaches to whether the Internet, and in particular the possibilities offered by social media on the Web, promotes democracy and offers citizens more participation in political discourse, or whether the Internet only presents itself as a new platform of equal inequalities.⁵ On the one hand, there is the view that the Internet, with its possibilities, has given citizens much greater participation and also tools for policy-making.⁶ In the opinion of the proponents, the social media offer the best possibility for this, as there is a broad basis that has the same access to information and the same opportunities to express an opinion, and therefore also raises all participants to an egalitarian level of knowledge.⁷

The other side of the experts, on the other hand, is of the opinion that basically nothing has changed as a result of the Internet and its technical possibilities of social media, but that the previous distribution of competence, knowledge and the handling of knowledge has only redistributed itself to another level. Thus, the same asymmetries prevail as they existed in the pre-Internet era.⁸ The sheer amount of available information, data and positions plays a very important role here, as a large

4 Vgl. Alt/Reinhold, 2016, S. 7.

5 Vgl. Jungherr, 2017, S. 263.

6 Vgl. Anastasiades et al., 2018, S. 183f.

7 Vgl. Busch, 2017, S. 53.

8 Vgl. Anastasiades et al., 2018, S. 184.

proportion of users seem unable to sort the information in such a way that it has the greatest possible background, ergo also truthfulness and thus usefulness. Busch speaks here of 'information inflation', since not only the quantity is decisive, but also the value of information is diluted the more it is used or misused in different contexts and user groups.⁹

At the same time, it must also be emphasized that politicians - especially the high-ranking ones - do not participate in a public discussion with Social Web contributions out of pure personal desire. Here, clear rules of marketing apply in the political arena and then we also talk about targeted calculation of one's own contributions and participation. Political marketing follows very strict rules and clearly defined structures, which actually leave no room for spontaneity.

As a result, no basis at eye level is created here, but the participating user as citizen/voter is again in the role of the recipient who has to wait for an action of the politician. And also the question of dialogue or any other form of communication is completely new. Numerous examples show how spontaneity can have an effect in such a constellation of politician and user, when politicians deviate from the 'roadmap' and really act spontaneously.

What has been researched so far mainly in the area of the use of social media by political organizations or individual politicians?

When investigating citizens' involvement and participation in policy-making or not, the focus is almost exclusively on two social media applications. Facebook and also Twitter are social platforms and real market leaders in this segment, as they combine the absolute majority of users and therefore offer the best conditions within empirical research.¹⁰

Most research in the years 2003 to 2013 dealt with the quantitative structure of political participation in the network. First, the websites of political parties and politicians were determined and later, with the increased use of technical possibilities of social media, the participation in these with Social Web contributions.¹¹

In an extended consideration, scientists tried to identify and explain links that represent a connection between internet presence and election results. However, in retrospect it could be clearly seen that hardly any usable results could be derived, which very quickly led to the entire field being left out of consideration.¹²

Further research findings during the same period related to the extent to which political groups, parties and politicians used their appearances to gain financial and personnel resources for campaigns. In another direction, research was conducted to find out whether politicians and/or parties really engage in a dialogue with citizens/voters or whether this is a static supply function that is then used by users within an active communication and discussion exchange.¹³

9 Vgl. Busch, 2017, S. 55.

10 Vgl. Anastasiades et al., 2018, S. 183.

11 Vgl. Jungherr, 2017, S. 10.

12 Vgl. Jungherr, 2017, S. 10f.

13 Vgl. Jungherr, 2017, S. 11.

The use of so-called ‚social bots‘, which are used by politicians, parties and politically related organisations to initiate or disrupt discussions on the Internet through automated statements and to change the direction of opinion, has been criticised.¹⁴ In a study from 2019, Muhle et al. found that the proportion of social bots is low, but that the response to such automated contributions is very high, which makes their influence appear not inconsiderable.¹⁵ This undermines the character of increased participation and broad-based involvement and yet considerably weakens democracy in the network.¹⁶

Nevertheless, the digital participation of politicians and political parties has a legitimate share in ensuring that the network feels politically addressed in the private sector and makes its opinion known. If one disregards the social bots as a negative example, then the net certainly has a highly beneficial function for the politicians and parties on the social media platforms. Here it is possible to quickly and openly identify patterns of opinion, willingness to support and resistance to something that can increase the ability of politicians to react. At the same time, however, many citizens not only want to consume politically, but also want to have an active part, which in Social Web activities is also aimed directly at the politicians and parties.¹⁷

What should be brought more into focus within research to make the digital presence of politics more transparent?

Since the absolute part of the research on political participation has taken place on the number-based quantitative level, it should be considered to now highlight the patterns of justification for one’s own activity and the reasons for participating in political discussion on the Social Web. Jungherr rightly emphasizes: “In general, breaking out of the cyber-corner of scientific discourse is the greatest challenge for scientists interested in the role of the Internet in politics. For this, it is not enough to examine mainly purely digital phenomena or to describe the use of digital tools. Instead of this digital ethnography, the conceptual linkage of work on the Internet and its political effects with central discourses and research frameworks of the social sciences seems much more promising. This is currently still happening far too little.”¹⁸

The still very underrepresented qualitative research in this area can, in addition to completely new approaches to further research in this complex field, first of all identify patterns of justification and intention that drive both politics on the one hand and network users on the other hand, in order to deal with current situations, situations and content-related demands and options in social media usage possibilities. In order to be able to understand this in a differentiated way, the protagonists must also be allowed to have their say and opinions on action must be determined and evaluated within qualitative survey methods.

In this context, an approach can also be found to find out how much media competence the users actually have in order to understand the intentions of politics

14 Vgl. Muhle et al., 2019, S. 1.

15 Vgl. Muhle et al., 2019, S. 9f.

16 Vgl. Hegelich, 2017, S. 3.

17 Vgl. Kersting, 2019, S. 110f.

18 Jungherr, 2017, S. 23.

with participation in the Social Web. Such an approach has not been pursued so far, as it may seem too provocative, but the discussion about media competence is far from being concluded and finds new approaches in a very elementary area.

Important within qualitative research on such a complex topic is the question of representation. Researchers who are critical of qualitative research always see this as the most important approach to avoid such methods. The number of test persons is too small and the representative participation of all relevant strata, groups, peer groups etc. is never required. But if, for example, a discipline such as political science only moves on one level, namely that of numbers, then it will not gain any new insights and will only move on a commonplace.¹⁹

However, this would not justify the discussion about the function of the Internet or, more specifically, the functions and possibilities of the Social Web within a political discourse capacity of all participants. Ergo, the research direction is to be differentiated from the horizontal structure into the vertical one. The pure numerical findings do not reveal any motivations of the participants and thus prevent one from being able to assess the patterns of participation and the capabilities of this participation and thus from being able to recognize the supposed dangers that are associated with this type of communication.

Proposal for a research approach

In order to have an efficient approach to researching this complex topic, it definitely seems to make sense to define the platform providers to be investigated in advance, since the most frequently used providers Facebook and Twitter differ considerably in their offer and thus also their usage structure. Facebook is considered to be 'more private' in its group dynamics, as social groups come together here that have to 'invite' each other in order to be able to enter into direct contact as 'friends'.²⁰ It is often criticized here that only the same interests come together in these groups, which only allow real discussion or critical expression of opinion to a very limited extent.

Better communication structures and dialogue patterns can already be found on Twitter, as there is only a very limited framework for messages and content and therefore opinions tend to be structured in its sender-receiver structure.

But in both formats there are clear intentions behind the presence and the content that is being sold and these need to be examined not only in terms of content but now also intentionally, which can only be really analyzed with a qualitative empirical approach from the political side.

Criticism of such an approach could be that everyone knows why the content is draped and presented in such a way, but it is precisely this that needs to be ascertained from the users. Therefore, a targeted mix of qualitative methods with the help of interviews and a downstream quantitative method is to be regarded as effective in the information that can be obtained from the users. The second approach is to use the results of the qualitative study as a content element within the quantitative study in

¹⁹ Vgl. Jungherr, 2017, S. 24.

²⁰ Vgl. Hegelich, 2017, S. 11.

order to show how users perceive and evaluate the offered communication possibility. Do they see themselves as part of the political discourse and thus participate or view these forms critically and with what arguments do they substantiate this.

Ultimately, an expansion of research methods and a new depth of research must reveal whether ‚digital politics‘ as part of democracy has a firm place or whether it is increasingly losing access to the citizen/voter like the classical methods. This is also important for politics, which likes to postulate the idea of democracy on the Net, but can use such research approaches to find out whether and how digitisation is really cementing itself in the political consciousness of a population.

References

1. Alt, Rainer/Reinhold, Olaf: „Social Customer Relationship Management“. Grundlagen, Anwendungen und Technologien. Berlin: Springer Gabler, 2016.
2. Anastasiades, Mario et al.: „Vereinfachung oder Verflachung? Politische Kommunikation auf und mit Twitter aus Sicht politisch interessierter Nutzerinnen und Nutzer“. In: „Neue Komplexitäten für Kommunikationsforschung und Medienanalyse: Analytische Zugänge und empirische Studien“. Herausgegeben durch Christian Katzenbach et al. Berlin: DCR, 2018. S. 183–204.
3. Böker, Karl-Hermann et al.: „Social Media – soziale Medien?“. Neue Handlungsfelder für Interessenvertretungen. Veröffentlicht durch die Hans-Böckler-Stiftung, Editions-Nummer 281. Düsseldorf: Setzkasten, 2013.
4. Busch, Andreas: „Informationsinflation: Herausforderungen an die politische Willensbildung in der digitalen Gesellschaft“. Politische Willensbildung, elektronische Kommunikation und Partizipation. In: „Schriftenreihe Medienkompetenz“. Herausgegeben durch die Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn: BpB, 2017. S. 53–62.
5. Hegelich, Simon: „Social Media im Wahlkampf“. Die digitale Revolution der Meinungsbildung. Herausgegeben durch die Hans-Seidel-Stiftung e. V. München: Hans-Seidel-Stiftung e. V., 2017.
6. Jungherr, Andreas: „Das Internet in der politischen Kommunikation: Forschungsstand und Perspektiven“. In: „Politische Vierteljahresschriften“. Jahrgang 58, Heft 2. Konstanz: Universität Konstanz. S. 258–316.
7. Kersting, Norbert: „Online-Partizipation: Evaluation und Entwicklung – Status quo und Zukunft“. In: „Politik in der digitalen Gesellschaft“. Zentrale Problemfelder und Forschungsperspektiven. Herausgegeben durch Jeanette Hoffmann et al. Bielefeld: Transcript, 2019. S. 105–122.
8. Muhle, Florian et al.: „Automatisierte politische Kommunikation auf Twitter“. Popularität und Einfluss automatisierter Accounts in Online-Konversationen zur US-Präsidentenwahl 2016. Beitrag zur Veranstaltung „Computational Social Science und Netzwerkforschung“ der Sektion Soziologische Netzwerkforschung“. 2019.
9. Strauß, Ralf/Van de Laar, Julius: „Wahlkampf 2.0 ... Neustart erforderlich!“. Düsseldorf: Deutscher Marketingverband e. V., 2017.

Ingrida Vaňková

Prešovská univerzita v Prešove, Slovakia
ingrida.vankova@unipo.sk

Konštruovanie multilingválnej identity prekladateľa v translígválnom priestore */ Construction of the multilingual identity of the translator in the translígvál area*

Summary

The present paper falls within the field of translation studies and it investigates the concept of an interpreter's multilingual identity within transdisciplinary space applying the concepts already established in philosophy, sociology, psychology, and other behavioral sciences. The examination of the issue draws on the argument that translator faces challenges the examination of which requires the deployment of the approaches roofed under the term social constructivism. According to this perspective developed in numerous humanities and social sciences personal identity is permanently constructed and reconstructed through language practices, action and interaction. Social constructivism can provide answers to numerous questions about the position and role of the translator in the translation process as intercultural communication.

Keywords: Social Constructivism, Translator, Linguaculture, Self.

V posledných dekádach takmer všetky perspektívy v rámci humanitných a spoločenských vied o človeku inkorporujú do svojich skúmaní vymedzenie človeka ako bytia, ktoré disponuje identitou nie ako nemennou entitou, ale ako ťažiskom mnohých vnútorných pôsobení a síl človeka, ako aj vonkajších vplyvov spoločnosti a síl, ktoré vyplývajú z kultúrneho a spoločenského kontextu života konkrétneho jednotlivca. Ľudské *Ja* sa z tejto perspektívy javí ako neustále sa formujúce a komplexné vedomie seba samého, ktoré vzniká v kontinuálnej interakcii so sebou samým, kultúrou a spoločnosťou. Jednou z podstatných otázok humanitných a sociálnych vied je hľadanie podmieňujúcich prvkov, špecifických elementov prítomných v kultúre a spoločnosti, ktoré majú dominantný vplyv na ich

esenciálny charakter, a tým pádom aj na samotného človeka¹. Do diskusie o človeku sa dostáva nielen element jeho interakcie s inými ale aj tematika jeho rečovosti. Jedná sa o perspektívy zastrešované pojmom sociálny konštruktivizmus a ktoré sú definovateľné argumentom “interakcia a jazyk tvoria svet”. Ak sa rečovosť človeka, jeho pobyt v jazyku a jeho aktivita konceptualizácie významu prostredníctvom rečovosti stáva sociotvornou silou na intralingválnej úrovni, potom sa prekladateľská aktivita stáva sociotvorným pohybom v translingválnom priestore medzi dvomi lingvolkultúrami.

Na oboch úrovniach, intralingválnej i translingválnej sa sociokonštruktivistické prístupy zaoberajú sociokultúrnou konštitúciou ľudského *Ja*. Tieto konštitutívne prístupy chápu kogníciu, emócie, pamäť, identitu, osobnosť a ďalšie psychologické konštrukty ako relačné entity, ktoré sa utvárajú v interakcii s inými v sociokultúrnom kontexte. Takéto perspektívy presadzujú názor, že za konkrétnym interpersonálnym a spoločenským situovaním jednotlivca sa ukrývajú sociokultúrne konštrukcie a fenomény. Tieto perspektívyazerajú na ľudské *Ja* ako na relačne a kontextuálne podmienené reflexívne centrum človeka, ktoré neustále kreuje samo seba v jazyku. Sociálny konštruktivizmus je smer, ktorý je presadzovaný nielen vo viacerých vedách o človeku (psychológia, pedagogika, sociológia), ale ich prienik možno badať aj do translitológie.

Z pohľadu sociálneho konštruktivizmu zohráva vo vzťahu k psychologickej a sociálnej existencii jednotlivca významnú úlohu jeho spôsob výpovede vo vzťahu k svetu, iným a sebe samému, i sociálne a spoločenské vzťahy s ostatnými jednotlivcami, čím sa stávajú zdrojom poznania sveta i seba samého. V skutočnosti už v dobe vzniku psychológie ako samostatnej disciplíny viacerí vplyvní psychológovia začiatku dvadsiateho storočia presadzovali vo svojich koncepciách sociokultúrny a relačný spôsob myslenia. Medzi týchto psychológov patrí experimentálny a sociálny psychológ Wilhelm Wundt, vývinoví psychológovia James Mark Baldwin a Heinz Werner, psychiater Pierre Janet, psychológ Lev Vygotskij, sociálny psychológ George Herbert Mead, filozof John Dewey, sociológ Charles Cooley a mnohí ďalší. Rozvoj sociokultúrnych tendencií v psychológii, a teda aj sociálneho konštruktivizmu ovplyvnili aj koncepcie filozofov 20. storočia, akými sú Ludwig Wittgenstein, Hans-Georg Gadamer, a Charles Taylor; postštrukturalistickí teoretici Jacques Derrida a Michel Foucault, ale a literárny kritik Michail Bachtin.

Koncepcie utvárania identity človeka prostredníctvom internalizácie kultúrnej sociohistorickej „inakosti“ vychádzajú z teoretických zdrojov Leva Vygotského ako jedného z najvplyvnejších sociokultúrnych psychológov presadzujúcich sociálny konštruktivizmus. Vo svojej práci *Mind in Society: the Development of Higher Psychological Processes*, ktorá bola v západných krajinách publikovaná až v roku 1978, Vygostskij presadzoval koncept osoby ako sociálneho konštraktu, ktorý je výsledkom interpersonálnych a intrapersonálnych interakcií s inými. Pre Vygotského je najdôležitejším krokom v procese sociálneho utvárania identity dosiahnutie schopnosti sebaexpresie a sebareferencie². Psychologické nástroje a diskurzívne zručnosti nevyhnutné pre tieto schopnosti sa utvárajú v interakcii s inými osobami, ktoré už disponujú danými zručnosťami rozprávania a konania v relevantných

1 Poláčko, J., *Mobile: York University*, 2019, s. 129

2 Vygotskij, L. S., *Cambridge: Harvard University Press*, 1978

sociálnych kontextoch a lingvistických praktikách. Na všeobecnej úrovni odlíšil Vygotskij človeka od iných živých bytostí tým, že človek používa také nástroje, ktoré radikálne zmenili podmienky jeho existencie. Nemyslí tým len nástroje hmotné, ale najmä sociálne praxe a jazyk. Tieto nástroje sú prostredníkom medzi ich používateľmi, úlohami a cieľmi, ktoré pred nimi stoja. V tomto zmysle kultúra zahŕňa všetky artefakty a praxe, ktoré zhromaždila konkrétna sociálna skupina vo svojom historickom vývoji³.

Konstruktivistické sociokultúrne prístupy problematizujú otázky identity človeka rôznymi spôsobmi. Napríklad pre zástancov konštruktivismu, akými sú Kenneth Gergen a John Shotter, ktorí vychádzali z Wittgensteina, vedomie a *Ja* sú diskurzívne útvary, ktoré vznikajú v rámci relačného poľa vzájomného pôsobenia. Najextrémnejšiu artikuláciu ľudského *Ja* presadzuje Gergen, ktorý argumentuje, že to, čo opisujeme ako *Ja* spolu s jeho obsahom (emócie, myšlienky, motívy), získava formu len v kontexte a vo vzťahovej konfigurácii⁴. Ak teda osoba artikuluje tieto stavy, ide skôr o performatívny akt, než o expresiu hlbokjej psychickej interiority⁵. *Ja* potom nepredstavuje nejaké nemenné mentálne jadro človeka, ale neustále sa utvára v relácii k sebe samému a k iným ľuďom. Táto radikálna implikácia vyúsťuje do tvrdenia, že psychologický výskum by mal byť transformovaný na štúdium sociálnej koordinácie a kontinuálnej vzťahovej konštrukcie významu.

Podobne ako Gergen, Shotter zdôrazňuje, že používame slová na to, aby sme mohli konať. Preto sa taktiež zaoberá performatívnym aspektom ľudského prejavu, správania a konania. Taktiež upriamuje pozornosť na fakt, že keďže neexistujú dva identické relačné kontexty, potom sociálne konštruované významy utvárané v danom kontexte majú výhradne špecifický charakter. Na rozdiel od Gergena, Shotter nezatraca koncept *Ja* ako interiority⁶.

V rámci skúmania diskusie o prekladateľovi ako tvorcovi translátu a jeho multilingválnej identite existujúcej v translingválnom priestore predstavuje významný prístup k problematike osobnej identity človeka názor, podľa ktorého je identita konštituovaná prostredníctvom kultúrnych symbolov a tradícií, ako aj prostredníctvom vzťahov moci v spoločnosti. Eva Magnuson a Jeanne Marecek argumentujú, že diskurzívna konštrukcia jednotlivca zahŕňa jednak pragmatické interakcie, a zároveň epistemické inštitucionalizované symboly a narácie. Diskurz konštruuje systémy poznania, ktoré utvárajú a zároveň ohraničujú dispozície jednotlivca, aby konal určitým spôsobom⁷.

Sociálny konštruktivisti sa však nezaoberajú len tým, ako tieto štruktúry vymedzujú ľudské poznanie, ale aj spôsobmi, ako sa v diskurze utvára ľudská skúsenosť nás samých. Sociálny konštruktivismus v psychológii a sociológii presadzuje argument, že ľudská identita je spoločenským konštruktom, ktorý je utváraný v interakcii so spoločnosťou a kultúrou.

V súlade so sociálnym konštruktivismom možno vyjadriť tvrdenie, že sociokultúrna konštitúcia ľudského *Ja*, zmysel jednotlivca pre vlastnú identitu, sú utvárané

3 Vygotskij, L. S., Cambridge: Harvard University Press, 1978

4 Gergen, K., London: Sage, 2009

5 Gergen, K., London: Sage, 2009

6 Shotter, J., London: Sage, 1993

7 Magnusson, E., Marecek, J., New York: Columbia University Press, 2010

prostredníctvom celej axiosféry konkrétnej lingvokultúry, jej platných konceptov, symbolov a praxí. Frank C. Richardson, Blaine Fowers a Mark Freeman, ktorí presadzujú hermeneutické perspektívy v dialogickej psychológii, sa zaoberajú spôsobmi, akými kultúrne a historické formy ovplyvňujú a modifikujú psychologické procesy, ktoré sú všeobecne považované za originálne a jedinečné⁸. Títo autori vychádzajú z ontologickej hermeneutiky (z prác Heideggera, Gadamera, Taylora a Ricoeura), aby artikulovali koncepciu ľudskej bytosti ako tvorcu významu, sebainterpretatívneho bytia, ktorého existencia sa odohráva v neustálej interpretácii sveta i seba samého a ktorého interpretácie sa vždy vyznačujú hodnotiacou dimenziou. V rámci hermeneutickej koncepcie ľudskej sebainterpretácie vždy vychádzajú z určitého významového zdroja. Preto je konštitúcia ľudskeho *Ja* ovplyvňovaná aj zdieľanými kultúrnymi presvedčeniami, do ktorých sa jednotlivci rodí.

Sociálni konštruktivisti však zdôrazňujú aj to, že subjekt nie je utváraný len jedným kultúrnym diskurzom, alebo jedným vzťahom. V súčasnej situácii priam intímneho kontaktu odlišných kultúr a lingvokultúr istým spôsobom konfigurovaných v globalizovanom priestore je identita konkrétneho jednotlivca utváraná viacerými početnými diskurzmi pochádzajúcimi aj z rôznych societ a teda aj lingvokultúr. Absolútnym ťažiskom stretu lingvokultúr v ich inakosti je osoba prekladateľa. Netvrdíme však, že sa jedná o existenciu dvoch odlišných subsystémov jazykovej výbavy v rámci osobnej identity jedného jednotlivca. Skôr sa prikláňame k názoru, že sa jedná o identitu, ktorá je výsledkom interiorizácie oboch lingvokultúr a ktorá predstavuje jedinečnú konšteláciu oboch osvojených štruktúrovaných systémov. Práve takáto jedinečná interiorizovaná konfigurácia prvkov oboch lingvokultúr, ktorú možno prirovnať aj k Bourdieho *Habitu*, predstavuje v prípade prekladateľa nevyhnutnú podmienku pre realizovanie prekladateľskej činnosti.

Každá z lingvokultúr utvárajúcich multilingválnu identitu prekladateľa pritom predstavuje štruktúrovaný systém pozorovateľných prvkov, za ktorými sa skrývajú nepozorovateľné lingvokultúrotvorné a societotvorné fenomény. Charakterizujú prekladateľa ako "obyvateľa nejasného priestoru medzi dvomi lingvokultúrami", môžeme tvrdiť, že práve on má interiorizované obe zúčastnené lingvokultúry aj s ich konceptosférami a axiosférami. Ak teda hovoríme o lingvokultúrach ako o štruktúrovaných systémov kulturotvorných a societotvorných prvkov, potom naše skúmanie vyžaduje aj kutúrno-antropologický pohľad na tému lingvokultúry.

Z hľadiska kultúrnej antropológie, ktorej významným predstaviteľom je Claude Lévi-Strauss^{9, 10, 11} (1998, 2000a, 2000b) predstavuje každá kultúra so všetkými svojimi artefaktmi len východisko skúmania princípov jej usporiadania. Predmetom záujmu kultúrnej antropológie sú myšlienkové štruktúry kultúrnych fenoménov, ich kultúrne znaky a spoločenské pravidlá, ktorými sa riadi spoločenská organizácia. Kultúrne znaky pritom vytvárajú súbor syntagmatických a paradigmatických vzťahov a v týchto vzťahoch získavajú im vlastný význam. Autori presadzujúci štruktúrálnu antropológiu predpokladajú konečný počet štruktúrnych usporiadaní kultúr a taktiež predpokladajú existenciu všeobecných pravidiel „gramatiky“ týchto

8 Lévi Strauss, C., Bratislava: Chronos, 1999

9 Lévi Strauss, C., Bratislava: Kalligram, 2000a

10 Lévi Strauss, C., Bratislava: Kalligram, 2000b

11 Bílá, M., Kačmárová, A., Vaňková, I. *Human Affairs – a Postdisciplinary Journal for Humanities & Social Science* 25(4)

usporiadaní. Všetko dianie v rámci konkrétnej society a lingvokultúry sa pritom odohráva na základe istých zákonitostí platných pre danú societu. Základnú bázu akéhokoľvek sociálneho javu tvorí komunikácia a to na všetkých úrovniach sociálnej skutočnosti. Komunikácia v sebe totiž zahŕňa hlbší plán nevedomých noriem a štruktúr myslenia.

Cieľom kultúrnej antropológie je preniknúť za rozmanitosť jedinečných empirických faktov a odhaliť skryté, invariantné a všeobecne platné jazykové štruktúry a zákonitosti, ktorými sa riadi ľudská činnosť. Objektmi skúmania kultúrnej antropológie sú znaky, štruktúry a modely abstrahované z úrovne viditeľnej skutočnosti. Antropológ však vo svojom bádaní naráža aj na množstvo odlišností, najmä kultúrnych, ktoré sú zjavné predovšetkým v transkultúrnom a interlingválnom priestore. A tak kultúrna antropológia mení objekt svojho skúmania z univerzálnych zákonov ľudskej prirodzenosti na zákonitosti ľudskej rozličnosti. Novým hnacím motorom kultúrnej antropológie je tak snaha o nájdenie „vzorca rozmanitosti ľudstva“. Kultúrni antropológovia uvedomujú si rozličnosť človeka v rôznych lingvokultúrach však zdôrazňujú, že v rámci kultúr potom nositeľmi významu nie sú tieto odlišnosti, ale vzťahy medzi nimi. Ak význam vzniká vo vzťahu medzi odlišnými prvkami a štruktúrami dvoch lingvokultúr, potom tento vzťah predstavuje prekladateľská aktivita a keďže je v nej nesený význam, tak pre úspešnú realizáciu tohto vzťahu je nevyhnutná hermeneutická kategória porozumenia. Keďže však prekladateľ nie je len individuom rozumejúce dvom lingvokultúram, ale individuom žijúce medzi dvomi lingvokultúrami v pragmatike jazyka a aktérstva, jeho hermeneutická aktivita musí byť nutne obohatená o pragmalingvistické prvky.

Hermeneutika bez pragmalingvistiky by totiž predstavovala len vyprázdnený interpretačný akt bez prítomnosti existenciálnej skúsenosti zdrojovej i cieľovej lingvokultúry. Jazyk a kultúru ako miesto realizácie pragmatiky rečovosti i ľudského aktérstva nemožno oddeliť. Kultúra totiž predstavuje systém artefaktov a jazyk je jedným z týchto artefaktov, pričom rečovosť človeka sa vždy realizuje v konkrétnom kontexte. Ako tvrdí Kramsch¹², jazyk je nevyhnutným prostriedkom spoločenského života. Duranti¹³ tvrdí, že jazyky sú súčasťou kultúry, keďže prepájajú interioritu jednotlivca, jeho prežívanie a vnútornú reč k sebe samému s jeho správaním ako vonkajšou expresiou voči iným a svetu. Dodáva, že je vhodnejšie hovoriť o jazykoch „v“ kultúrach a nie o jazykoch a kultúrach. Bílá, Kačmárová a Vaňková¹⁴ vo svojej diskusii o multilingválnej identite sa v tomto kontexte obracajú na funkčnú lingvistiku, podľa ktorej je jazyk sociálny jav a preto funkčná lingvistika vysvetľuje súčasnú podobu jazyka ako odvodenú z potreby kultúry vyjadrovať sociálne funkcie. Bílá, Kačmárová a Vaňková¹⁵ taktiež vychádzajú z Geeho argumentu¹⁶, podľa ktorého konštrukcia identity vzniká vo vzťahu jazyka a kultúry, ktorý ju neustále formuje a ovplyvňuje.

12 Duranti, A., Cambridge: Cambridge University Press, 1997

13 Bílá, M., Kačmárová, A., Vaňková, I. *Human Affairs – a Postdisciplinary Journal for Humanities & Social Science* 25(4)

14 Holliday, A., Hyde, M., Kullman, J., London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group. 2004.

15 Bílá, M., Kačmárová, A., Vaňková, I. *Human Affairs – a Postdisciplinary Journal for Humanities & Social Science* 25(4)

16 Holliday, A., Hyde, M., Kullman, J., London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group. 2004.

Ako sa ukazuje v mnohých humanitných vedách, aj najnovšie trendy v translatológii skúmajú témy osobnosti prekladateľa v transdisciplinárnom priestore a do svojich skúmaní inkorporujú koncepty vytvorené v rámci sociológie, filozofie i psychológie. Uvedomujúc si skutočnosť, že prekladateľ je priesečníkom vždy minimálne dvoch odlišných lingvokultúr, aj v rámci diskusie o preklade ako interkultúrnej komunikácii je nutné zohľadňovať najnovšie trendy humanitných spoločenských a behaviorálnych vedách. Sociokonštruktivistické prístupy presadzujúce koncept osobnej identity človeka ako konštrukcie utvárajúcej sa v praxi rečovosti, pobytu a aktérstva jednotlivca v konkrétnej societe a lingvokultúre posúvajú výrazným spôsobom vpred aj translatologické skúmania.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BILÁ, M, KAČMÁROVÁ, A., VAŇKOVÁ I. 2015: Adopting cross-disciplinary perspectives in constructing a multilingual's identity. In: *Human Affairs – a Post-disciplinary Journal for Humanities & Social Sciences*. Vol. 25, no. 4, s. 430–442. ISSN 1210-3055.
2. DURANTI, A. 1997: *Linguistic anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. GERGEN, K. 2009. *An Invitation to Social Construction*. London: Sage, 2009. 186s. ISBN 1-141-292301-8.
4. HOLLIDAY, A., HYDE, M., & KULLMAN, J. 2004: *Intercultural communication. An advanced resource book*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
5. LÉVI-STRAUSS, C. 1998: *Totemizmus*. Bratislava: Chronos.
6. LÉVI-STRAUSS, C. 2000a: *Štrukturálna antropológia*. Bratislava: Kalligram.
7. LÉVI-STRAUSS, C. 2000b: *Štrukturálna antropológia II*. Bratislava: Kalligram.
8. MAGNUSSON E., MARECEK J. 2010. Sociocultural Means to Feminist Ends. Discursive and Constructionist Psychologies of Gender, In: Kirschner, Z., Martin, J. *The Sociocultural Turn in Psychology: The contextual Emergence of Mind and Self*. New York: Columbia University Press, 2010 s. 88- 112. ISBN: 978-0-231-14839-9.
9. POLAČKO, J. 2019. Christian culture as antagonism of relativism and byzantine singularity. In: Pribišová, E., Polačko, J. (eds.): *New dimensions in the Quality of Life. Interdisciplinary research*. Mobile: York University, 2019. s.129-140. ISBN 978-0-8353-5031-X.
10. RICHARDSON F.C., FOWERS B. J. 2010. Hermeneutics and Sociocultural Perspectives in Psychology, In: Kirschner, Z., Martin, J. *The Sociocultural Turn in Psychology: The contextual Emergence of Mind and Self*. New York: Columbia University Press, 2010 s. 113- 136. ISBN: 978-0-231-14839-9.
11. SHOTTER, J. 1993. *Conversational Realities: Constructing Life through Language*. London: Sage, 1993. 201s. ISBN 0-8039-8933-4.
12. VYGOTSKIJ, L.S. 1978. *Mind in Society: the development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press, 1978. 159s. ISBN 0-6745-7629-2.

Ingrida Vaňková

Prešovská univerzita v Prešove, Slovakia
ingrida.vankova@unipo.sk

Miesto hermeneutiky v teórii prekladu */ The place of hermeneutics in translation theory*

Summary

The present study examines the applying of hermeneutic method within translation process. The examination of the issue draws on the already established concepts of translational hermeneutics, which consider this method as a part of the initial phase of the translation activity. However, the study presents the approach according to which hermeneutic activity is present throughout whole translation process. The author thus examines deployment of Ricoeur's hermeneutic concept of interpretation and understanding on the complex translation activity. Finally, limitations of this concept are discussed and implications for further research are indicated.

Keywords: Discourse, Hermeneutics, Interpretation, Text, Translation.

ÚVOD

V rámci translatickej vedy je v súčasnosti možné identifikovať viacero diskurzov, k ktorým každý udáva diferencovaný prístup k problematike prekladu. Identifikácia základných problémov skúmaných v rámci translatickej vedy, ako sú témy ekvivalencie, transferu významu a formy, funkcie translátu a jeho kultúrnej primeranosti podnietili rozvoj početných prístupov, z ktorých najznámejšie sú tradičné prístupy presadzujúce koncept ekvivalencie, ale aj funkcionalistické prístupy, ktorých zástupcom je teória *Skopos*. Translatický výskum však v ostatných desaťročiach a najmä v posledných dvoch dekádach dospel do bodu, kedy do svojich skúmaní potrebuje nutne inkorporovať ďalšie spoločenské a humanitné vedy, keďže fokusom všetkých skúmaní sa stáva osoba prekladateľa. Prekladateľ sa stáva ťažiskom celého translatického procesu a keďže vo svojej činnosti sa stáva obyvateľom „nejasného priestoru medzi dvomi lingvokultúrami“, predmetná problematika si tak vyžaduje humanitno-vedný a filozofický exkurz do danej problematiky. Ústrednými témami translatickej vedy sú tak skúmané v kontexte kultúrnej

a jazykovej ukotvenosti osoby prekladateľa v dvoch odlišných lingvokultúrach a problematiky hermeneutického porozumenia ako základného nástroja prekladu ako interkultúrnej komunikácie. Pre objasnenie problematiky funkcie hermeneutického porozumenia tak translatológia siaha do súčasnej filozofie, ktorá je charakterizovaná prioritizáciou problematik rečovosti človeka a spôsobu jeho uchopenia okolitého sveta a i vlastnej lingvokultúrnej a individuálnej reality.

HERMENEUTIKA V TRANSLATOLÓGII

Aj keď sa myšlienka využitia hermeneutickej metódy v translatológii objavila už pred časom, jej plné aplikovanie na prekladateľskú aktivitu ešte nie je v rámci tohto oboru plne reflektované. Stolze (2008) označuje hermeneutické porozumenie za jednu zo základných priorít prekladateľskej činnosti. Odvolávajú sa na Snell-Hornbyho (1992) a Tytlera, ktorí za základné princípy prekladu považujú brilantné ovládanie zdrojového aj cieľového jazyka, znalosť prekladaného materiálu, ľahkosť štýlu a porozumenie obsahu a formy zdrojového textu, tvrdí, že práve tieto princípy nevyhnutne vedú k potrebe použitia hermeneutickej metódy v preklade.

Moderné hermeneutické teórie stavajú na konceptoch osobnej identity človeka ako sociálnej konštrukcie neustále sa vytvárajúcej v jeho rečovosti a interakcii s inými participantmi, či už na úrovni komunity, konkrétnej society, širšej kultúry, celej lingvokultúry, alebo aj v interkultúrnych a transkultúrnych vzťahoch. Významnú konceptuálnu bázu v kontexte skúmania porozumenia ako prístupu človeka a k spoločenskej realite a svetu vytvoril vo svojej koncepcii Paul Ricoeur (1974, 1976, 1978, 1989, 1991a, 1991b, 2000), ktorý danej problematike venoval takmer celú svoju tvorbu. Svoju hermeneutickú teóriu, ktorá je v súčasnosti využívaná v rámci interpretačných disciplín, v literárnej teórii, je široko využiteľná aj v rámci výskumu prekladu.

Ako už bolo spomenuté, svoju teóriu stavia na vymedzení človeka ako toho bytia, ktoré sa od zvierat líši na úrovni jazyka (Ricoeur, 1989). Osobná identita človeka je tak konceptualizovaná a štruktúrovaná v jazyku, a to na nejasnom rozhraní sémantiky a pragmatiky (1989). Na úrovni sémantiky je osobná identita utváraná tým, že niekto vysloví slovo *Ja*, ktoré je spojené s konkrétnym menom vyjadrujúcim a vzťahujúcim sa na konkrétneho jednotlivca patriaceho do tohto sveta, čím je *Ja* zaznamenané do spoločenskej mapy. Osoba je potom určená ako niekto, kto reálne existuje vo svete a prepojenie medzi subjektom hovoriacim a konajúcim sa deje na hranici medzi sémantikou a pragmatikou. Na úrovni pragmatiky sa význam slova *Ja* stáva kontextuálne závislým na diskurze, v rámci ktorého sa neustále utvára. Až na pomedzí sémantiky a pragmatiky sa človek stáva *reflexívnym Ja* schopným hermeneutickej aktivity porozumenia, prostredníctvom ktorej je schopné seba samo formovať v jazyku. Týmto Ricoeur potvrdzuje aj Taylorovo (1985) vymedzenie človeka ako toho bytia, ktoré disponuje jazykom, keďže v ňom dokáže zdieľať význam s inými.

Ricoeur vymedzuje koncept jazyka ako objektivizovaný systém, resp. kód a zároveň diskurz. Taktiež argumentuje, že jazyk ako kód má kolektívny charakter, pretože existuje ako súbor súbežných pravidiel (synchronický systém) a je anonymný v tom zmysle, že nie je výsledkom akejkoľvek intencie. Má nevedomý charakter, nie v zmysle

Freudovského nevedomia, ale v zmysle štruktúrneho alebo kultúrneho nevedomia (Ricoeur, 1976). Diskurz zároveň predstavuje temporálnu udalosť v jazyku a tým aj realizáciu jazyka. Jazyk podľa Ricoeura nemá subjekt, ale diskurz je vždy nositeľom intencií autora a taktiež je vždy niekomu adresovaný. V súlade s Ricoeurovou koncepciou možno taktiež tvrdiť, že jazyk nemá svet, ale diskurz je vždy o niečom. Jazyk je síce podmienkou pre uskutočnenie komunikácie, ale „až v diskurze sme schopní zdieľať význam s inými, a teda má mediačnú funkciu vo vzťahu medzi významom a diskurzom ako udalosťou“ (Ricoeur, 1976, 88).

Diskurz ako udalosť má niekoľko charakteristík. (1) Diskurz sa vždy uskutočňuje v konkrétnom čase, v prítomnosti. Jazyk je objekt umiestnený mimo čas. (2) Diskurz je samo-referenčný, t.j. diskurz odkazuje na toho, kto prehovorí prostredníctvom niekoľkých ukazovateľov, medzi ktoré je možné zaradiť napríklad osobné zámená. (3) Diskurz sa vždy vzťahuje na niečo. Jazyk, naopak, odkazuje k znakom, ktoré sú umiestnené v rámci rovnakého systému. Diskurz odkazuje k svetu, ktorý môže byť opísaný. Tu dochádza k prelínaniu jazyka a diskurzu, lebo diskurz slúži jazyku na to, aby mohol byť prostredníctvom neho aktualizovaný. (4) Súčasťou diskurzu je aj účastník prehovoru, na ktorého je diskurz adresovaný (Ricoeur, 1974).

Jazyk, podľa Ricoeurovho názoru, nemôže byť redukovaný na jednoznačné významy, lebo práve v jazyku sa zračí mnohoznačnosť, a preto priblíženie sa k jazyku si vždy vyžaduje hermeneutickú interpretačnú aktivitu nevyhnutne predpokladajúcu porozumenie (Ricoeur, 1976, 33). Nutnosť hermeneutickej aktivity v rámci jeho teórie vyplýva zo zadefinovania jazyka ako systému symbolov, pričom symbol predstavuje „akúkoľvek štruktúru signifikácie, v ktorej priamy, primárny a doslovný význam označuje iný význam, ktorý je nepriamy, sekundárny, obrazný, ktorý možno dosiahnuť len pomocou primárneho významu“ (Ricoeur, 1978, 98). Na tomto tvrdení zakladá aj svoju hermeneutickú definíciu interpretácie ako „spôsobu myslenia, ktoré pozostáva z dekodovania skrytého významu v zdanlivom význame a z odkrývania úrovni významu obsiahnutých v doslovnom význame slova“ (Ricoeur, 1978, 98). V rámci prekladateľskej aktivity, ktorá sa nesnaží len o dosiahnutie ekvivalencie, ale aj o vytvorenie translátu funkčného v cieľovej lingvokultúre sa nutne žiada použitie takejto hermeneutickej metódy, ktorá spochybňuje každý zdanlivý význam a vedie o odkrývaní iných významov konkrétneho výrazu v zdrojovej i cieľovej lingvokultúre. Odvolávajúc sa na tento argument vyslovujeme tvrdenie, že hermeneutická aktivita je prítomná v celej prekladateľskej činnosti a nie je len jej prvým štádiom, ako tvrdí Stolze (2011).

Interpretácia ako nevyhnutná súčasť hermeneutickej metódy predstavuje dynamický proces inkorporujúci nemetodický moment porozumenia a metodický moment explanácie. Ricoeur opisuje tento vzťah nasledovne: „Porozumenie... predchádza, sprevádza, uzatvára a preto obklopuje explanáciu. Explanácia, na druhej strane, rozvíja porozumenie“ (Ricoeur, 1991b, 142). Preto aj keď sú tieto momenty navzájom odlišné, sú aj navzájom prepojené, lebo sú v dialektickom vzťahu. Interpretáciu nemožno redukovať na jeden z nich, a preto nemôžu stáť osamote. „Tak ako jazyk tým, že je uskutočňovaný v diskurze a uskutočňuje seba ako udalosť, aj diskurz vstupuje do procesu porozumenia a stáva sa udalosťou a významom“ (Ricoeur, 1991b, 78). Interpretácia je o to dôležitejšia, že v dnešnej dobe môže často dochádzať k eufemizácii skutočnosti, selektívnej terminologickej neexaktnosti s manipulatívnymi cieľmi. (Polačko 2019, s.52)

Súčasťou procesu interpretácie je dosiahnutie nového významu v kontexte existujúcich významov, ale to neznamená, že tieto významy sú neštruktúrované alebo statické. Prítomnosť viacnásobného významu slova si priam vyžaduje interpretáciu. Inherentnou súčasťou procesu interpretácie je možnosť viacerých interpretácií a pravdepodobnosť protichodných interpretácií, čo Ricoeur definuje ako konflikt interpretácií. Ricoeur poznamenáva, že každá interpretácia redukuje mnohovýznamovosť významu a prekladá symbol v súlade so svojím rámcom, a preto môže byť v konflikte s inou interpretáciou. Každá interpretácia je snahou vymedziť, limitovať a kontrolovať význam.

Podľa Paula Ricoeura hermeneutické porozumenie je proces, ktorý si vyžaduje signifikáciu reality prostredníctvom jazyka. Jazyková signifikácia reality nás oddeľuje od objektov našej skúsenosti, a preto predstavuje moment prerušenia, ktorý nám umožňuje hermeneutické uchopenie reality. Signifikácia reality umožňuje porozumenie objektom našej skúsenosti prostredníctvom jazyka a zahŕňa explanačné a interpretačné postupy.

Hermeneutické porozumenie je v rámci Ricoeurovej koncepcie chápané ako jedno z bytostných určení človeka, teda je jednou z podstát bytia človekom. Predstavuje metódu, prostredníctvom ktorej človek uchopuje nielen už konceptualizovanú konceptosféru formou kognitívnych operácií, ale je schopný existenciálne reflektovať, porozumieť a interpretovať ešte netematizovanú axiosféru príznačnú pre konkrétnu lingvokultúru. Samotná hermeneutická metóda v Ricoeurovej koncepcii je postavená na koncepte *Mythos* (zápletko), pričom sme tento koncept v našom predošlom výskume (Vaňková 2011, 2013, 2014, 2017) adaptovali na problematiku porozumenia a interpretácie významu na úrovni slova, diskurzu a textu.

Hermeneutická metóda v Ricoeurovom ponímaní pozostáva z troch štádií, t.j. (1) štádia predporozumenia, (2) konfigurácie a (3) refigurácie. Štádium prefigurácie predstavuje fázu predporozumenia, ktorú možno vymedziť ako úroveň implicitného chápania všetkých usúvzťažností konkrétnej kultúrnej reality na všetkých jej úrovniach. To znamená, že jednotlivec v danom štádiu disponuje ešte neartikulovanou vedomosťou o celej societe a kultúre, ktorej je členom, o jazyku, v ktorom konceptualizuje všetky významy. Toto štádium možno označiť aj za štádium, v ktorom jednotlivec operuje s celou sumou všetkých svojich vedomostí, pragmatikou jazyka a skúsenosťami ešte neštruktúrovaných pre riešenie jednej konkrétnej kognitívno-reflektívnej úlohy. Ak tu hovoríme o nejakej tematizovanej a netematizovanej kognitívnej výbave každého jednotlivca, prekladateľ ako profesionálny používateľ najmenej dvoch jazykov disponuje kognitívno-reflektívnou výbavou, v ktorej sú vzájomne prestúpené minimálne dve lingvokultúry. Na intralingválnej i interlingválnej úrovni hermeneutickej aktivity je nevyhnutné podotknúť, že v interpretácii a porozumení jednotlivec jazyk nielen používa, ale ho aj mení. Ako uvádza Taylor, „jazyk nie je len zoskupením oddeliteľných nástrojov..... Je to skôr niečo, čo má povahu siete a..... predstavuje sa ako celok v každej zo svojich častí..... Ľudia neustále tvarujú jazyk, napínajú hranice expresie, tvoria nové termíny, premiestňujú staré, dávajú jazyku zmenený rozsah významov.“ (Taylor, 1985, 231 -232). Ako už bolo spomenuté v štádiu predporozumenia do interpretačnej aktivity vstupuje jednotlivec disponujúci okrem konceptosféry aj neštruktúrovanou pragmatikou jazyka a tematizovanou i netematizovanou axiosférou. Do tematizovanej axiosféry Taylor zahŕňa pojmové rámce (1989), v rámci ktorých sa uskutočňuje sebareflexia a sebahodnotenie členov

určitej kultúry, subkultúry, resp. určitého druhu duchovnej orientácie (Sisáková, 2005). Ako pojmové rámce však môžu vystupovať aj filozofické a etické koncepcie, teologické učenia a iné rámce interpretácie (Sisáková, 2005). Oblasť netematickej axiológie pozostáva predovšetkým z tzv. silných hodnotení (v origináli *strong evaluations*), ktoré Taylor vymedzuje ako silne hodnotené, oceňované ciele a dobrá nezávislé na našich túžbach a preferenciách, pretože samé predstavujú kritériá ich hodnotení. Sisáková uvádza, že „tieto vysoké hodnoty podľa Taylora fungujú ako axiologické štandardy našich hodnotení a konania“ (Sisáková, 2005, 49).

Druhé štádium hermeneutickej aktivity predstavuje štádium konfigurácie, t.j. štádium konceptualizácie významu v jazyku, v ktorom je verbalizovaný doposiaľ netematizovaný význam prostredníctvom jazykových prostriedkov.

V treťom štádiu, t.j. štádiu refigurácie dochádza k plnému porozumeniu diskurzu a jeho interpretácii. Vo fáze refigurácie dochádza k „prelínaniu sveta textu a sveta čitateľa“ (Ricoeur, 2000, 124). Vo chvíli, keď sme konfrontovaní s textom, odhaľujeme konfiguráciu, ktorá nás môže viesť k rekonfigurácii a opätovnému porozumeniu. Hermeneutická aktivita je završená v akte čítania. Pre Ricoeura predstavuje čítanie mediátora medzi pólmi pragmatiky a sémantickej štruktúry. Sémantickú štruktúru možno opísať pomocou autorských stratégií, semiautonómnej povahy textu a teórie spätnej väzby čitateľa na text a autora. Význam je tak dosahovaný v interpretačnom procese, pričom text je na jednej strane do určitej miery nezávislý od procesov svojej tvorby, na druhej strane však nie ani úplne autonómny. Vo chvíli, keď autor píše text, môžeme hovoriť o absencii čitateľa, na druhej strane však môžeme hovoriť aj o absencii autora vo chvíli, keď čitateľ číta daný text, a tým sa realizuje proces jeho apropiácie voči textu. Sémantická semiautonómia textu má podľa Ricoeura trojaký charakter. Po prvé, ide o autonómiu textu od autorových zámerov, čo znamená, že význam textu je odlišný od autorovej intencie (Simms, 2003, 41). Môžeme teda povedať, že autor má len obmedzenú kontrolu nad významom, ku ktorému sa čitateľ približuje prostredníctvom apropiácie ako momentu splynutia horizontu textu a horizontu čitateľa. Po druhé, text sa stáva autonómny vo vzťahu ku kultúrnej situácii a spoločenským podmienkam v čase jeho tvorby (Simms, 2003, 41). Po tretie, čitateľ textu je nestály; na rozdiel od dialógu, v prípade textu jeho pôvodný adresát už nie je prítomný (Simms, 2003, 41). Ricoeur tvrdí, že „práca, text sám vytvára svoje publikum, ktoré potenciálne zahŕňa každého, kto môže čítať“ (Ricoeur, 1991a, 298). Predpokladá pritom, že text je otvorený nekonečnému počtu čítaní.

ZÁVER

Ricoeurova hermeneutická metóda porozumenia a interpretácie textu predstavuje v rámci teórie prekladu posun v zmysle upriamania pozornosti na koncept hermeneutického porozumenia a analýzy troch štádií hermeneutického interpretačného procesu. V rámci skúmania možných prístupov k prekladu a dosiahnutiu optimálneho pomeru medzi ekvivalenciou vo vzťahu k zdrojovému textu, funkčnosťou a primeranosťou translátu má však aj svoje slabé miesta. Ricoeur vo svojej koncepcii argumentuje, že po napísaní textu nad ním autor stráca svoju kontrolu a utvára sa nový vzťah medzi textom a čitateľom v procese apropiácie. Text je pritom otvorený jednak nekonečnému počtu čítaní, ale, podľa Ricoeurovho názoru, aj nekonečnému počtu interpretácií. Ak by sme na preklad aplikovali tento

prístup, potom by mohla nastať aj situácia, v ktorej by sa v prekladateľskej aktivite ako aktivite interpretačnej stratil význam zdrojového textu. Preklad sa rozhodne nemôže stať priestorom neobmedzeného množstva interpretácií. Prekladateľská kreativita je limitovaná hranicami transferu významu a formy na jednej strane a funkčnosti a primeranosti cieľového textu. Na to aby prekladateľ vo svojej činnosti dosiahol takúto rovnováhu, vyžaduje sa hermeneutická aktivita v celom procese prekladu a nielen v jeho počiatkovej fáze. Z nášho pohľadu je v celom translačnom procese prítomná hermeneutická aktivita porozumenia, ktorá sa však neodohráva len na intralingválnej úrovni, ale v translíngválnom priestore a preto sa nutne vyžaduje jej revízia v zmysle zohľadnenia členstva prekladateľa v najmenej dvoch odlišných lingvokultúrach.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. GRONDIN, J. 1997: Úvod do hermeneutiky. Praha: Oikoymenth, 1997. 47 s. ISBN 80-86005-43-7.
2. POLAČKO, J. 2019. Etika ako predmet na vysokej škole vo vzťahu k výzvam dnešnej post-faktickej doby. In: *Vysokoškolská edukácia pre „digitálnu“ spoločnosť a v „informačnej“ spoločnosti. 1. časť Informačno-komunikačné technológie a vysokoškolské vzdelávanie*. Košice: Technická univerzita v Košiciach, 2019. s. 49–65. ISBN 978-80-553-3352-6.
3. RICOEUR, P. 1974. *The conflict of interpretations: essays in hermeneutics*. Evanston: Northwestern University, 2004. 521 s. ISBN 0-8264-7709-7.
4. RICOEUR, P. 1976. *Interpretation theory: discourse and the surplus of meaning*. Fort Worth: Texas Christian University, 1976. 109 s. ISBN 0-912646-59-4.
5. RICOEUR, P. 1978. Existence and hermeneutics. In: Reagan C.E, Stewart D. *The philosophy of Paul Ricoeur: an anthology of his work*. Boston: Beacon, 1978. s. 97–108. ISBN 0-8070-1517-2.
6. RICOEUR, P. 1989. The human being as the subject matter of philosophy. In: Kemp, T.P. Rasmussen, D. *The narrative path: the later works of Paul Ricoeur*. Cambridge. Cambridge University Press, 1989. s. 89–101. ISBN 0-2626-1060-4.
7. RICOEUR, P. 1991b. *From text to action: essays in hermeneutics*. Evanston: Northwestern University, 1991. 341 s. ISBN 0-8101-0992-1.
8. RICOEUR, P. 1991c. Life: a story in search of a narrator. In: Valdes, M.J. *A Ricoeur reader: reflection and imagination*. Toronto: University of Toronto, 1991. s. 425–437. ISBN 0-415-07406-1.
9. RICOEUR P. 2000. *Čas vyprávění I*. Praha: Oikomenh, 2000. 319 s. ISBN 80-7298-017-3.
10. SIMMS, C. 2003. *Paul Ricoeur*. New York: Routledge, 2003. 163 s. ISBN 0-415-23637-1.
11. SISÁKOVÁ, O. 2005. Axiologický rozmer modernej identity In: Sisáková, O. *Filozofia - veda - hodnoty II..* Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2005. s. 42–61. ISBN 80-8068-414-6.
12. STOLZE, R. 2011. *The Translator' Approach: Introduction to Translational Hermeneutics: Theory and Examples from Practice*. Frank & Timme GmbH. 296 s. ISBN 3865963730.
13. TAYLOR, CH. 1985. *Philosophical papers I.: Human Agency and Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. 294 s. ISBN 0-521-31750-9.
14. TAYLOR, Ch. 1989. *Sources of the Self: The Making of the modern Identity*. Cambridge: Harvard University Press, 1992. 611 s. ISBN 0-521-42949-8.
15. VAŇKOVÁ, I. 2011. Medzi hermeneutikou textu a hermeneutikou self. In: Kačmarová A. (ed). *English matters II: (a collection of papers by the Institute of British and American studies faculty)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011. s. 55–61. ISBN 78-80-555-0439.

16. VAŇKOVÁ, I. 2013. Človek - čas - jazyk: naratívny pohľad na filozoficko-antropologický problém osobnej identity. In: Sisáková, O. (ed.). *Človek v pluralite perspektív súčasnej filozofie*. Prešov: FF PU, 2013. s. 71–150. ISBN 978-80-555-0976-1.
17. VAŇKOVÁ, I. 2014. Na ceste k naratívne modu skúmania človeka vo filozofii - antropologická téma osobnej identity človeka vo filozofii a humanitných vedách. In: Sisáková, O. (ed.). *Modely reflexie vo filozofickej antropológii*. Prešov : FF PU, 2014. s. 197–270. ISBN 978-80-555-1134-4.
18. VAŇKOVÁ, I. 2017. *Život ako story - Ja ako text*. Prešov: FF PU, 2018. 93 s. ISBN 978-80-555-1854-1.

Marc Weber

Comenius University Bratislava, Slovakia
weber21@uniba.sk

Modes of international collaboration and digital approaches to foster them

Summary

This research paper addresses one of the core challenges small and medium enterprises (SMEs) are facing, but which is typically overlooked in scientific research. The trend towards stronger globalization requires SMEs to also operate in a more international environment, which influences both their internal and their external collaborations. This paper presents examples of both internal and external collaboration approaches and argues how digital technologies can support them. A theoretical framework which can be a baseline for future research on the topic is deduced.

Keywords: international collaboration; SME; internal collaboration; external collaboration; digital collaboration; virtual teams; open innovation.

1. INTRODUCTION

Small and medium enterprises are described by Ebrahim, Ahmed, and Taha to be “indeed the engines of global economic growth” (Ebrahim, Ahmed & Taha 2010: 916). At the same time, the authors point out that these companies (SMEs) receive comparatively little attention in comparison to multinational enterprises, who are more often in the center of research and science. Galbraith (2014: 3) points out, however, that especially SMEs are facing a series of new challenges.

The modern business world is shaped by a variety of developments, with digitalization (Legner et al., 2017: 302) and globalization (Dunning, 2002: 25) being among the most prominent ones. Biggiero (2007: 444) argues, for example, that these two trends allow for new chances and opportunities for companies of various sizes. Especially for small and medium enterprises, the combined trends offer new options as they allow for bigger geographical development with comparatively little cost. While globalization, in general, leads to stronger tendencies towards international collaborations (both

within companies and in regards to their networks), digitalization allows for easier collaboration across geographical borders.

The international business environment of SMEs is for the sake of this research paper defined in two different ways: internally and externally. While SMEs are typically not multinational enterprises in terms of size, they still can span different locations in different geographical regions or countries, thus implying the need for internal communication processes that allow for such collaborations. Also, the collaboration with other firms and companies is an increasing trend, which is partially explained by both the developments in the field of digitalization and globalization, as Biggiero (2007: 445) explains.

The influences of digital technologies on SMEs' collaboration approaches will be discussed within this work on two different levels. First, the internal collaboration will be put into the focus of attention. Internal collaboration will be discussed in the context of virtual teams and in the context of shared service centres. Second, external collaborations of SMEs with other companies in their network will be put into focus. In these regards, both the strategies of open innovation and business process outsourcing will be researched in terms of their usage of digital technologies.

By using these two different foci, a holistic picture of the impact that digital technologies can have on internationally operating SMEs should be developed. The goal of this research paper is to develop a theoretical framework that can form the foundation for future work on the topic. The conclusion of the paper will, therefore, consist of a research question that allows future research to clarify how the four digital approaches to international collaboration can assist SMEs.

2. STATE OF RESEARCH

For the sake of this research paper, four different approaches to (possibly international) collaboration will be discussed in light of the usage of modern technologies. The following chapter section a short overview of the state of research on these forms of international collaboration and ends with a short summary of the possibilities that digital technologies such as cloud computing can offer to companies or organizations trying to implement these types of collaboration. However, these examples, both on the side of the types of collaboration and on the side of the possible digital solutions to them, only offer an overview to illustrate possible solutions and not a definitive list of possibilities.

2.1. Internal Collaboration

2.1.1. Virtual Teams

Picot (2002: 15) describes teams as units of three or more people with different, hopefully complimenting skills and competencies, working on a common goal or series of goals. According to Gemünden and Högl (2005: 8), the term international team refers to a team whose members are of different nationalities with different mother tongues and can be recognised from outside as members of the unit and perceive themselves as members. According to the authors, these teams are integrated

into the overall organisation independently of the individual legal entities and carry out joint tasks through direct cooperation.

As early as 1999, virtual teams were described as the new way of working and thus as a natural development to a changing environment, strongly shaped by digital developments and rising globalization (Lipnack & Stamps, 1999: 15). Gibson and Cohen (2003: 34) describe that one of the primary problems in the discussion of virtual teams and their success factors already lies in the definition of these teams. Different researchers use different definitions: Gibson and Cohen (2003: 35) argue that, in their view, at least three essential criteria must be met to speak of a virtual team: It must be a functioning team consisting of mutually dependent individuals working towards a common goal. The members of this team must be subject to a geographical division. The team must (primarily) rely on virtual forms of communication (e-mail, chat, videophone) and not on classic face-to-face interaction in order to be considered a virtual team.

While virtual teams offer benefits for companies – like a more accessible approach to international collaboration – they are also shaped by several challenges and unique requirements both on a technical point of view and from a managerial perspective, as Gibson and Cohen (2003: 35) point out.

2.1.2. Shared Service Centres

Boone (2000:550) argues that an increasingly competitive entrepreneurial environment that is profoundly shaped by rising cost pressures also influences management practices and firm organization. Companies are looking for new ways to increase their efficiency, especially when it comes to support functions, such as human resource management or similar back-office agendas, Nguyen (2019: 2005) explains. Leinwand and Mainardi (2013) describe that one of the possible solutions to increase efficiency in support functions such as human resources, finances, IT, or research and development is to analyze their optimization. One of the outcomes of such optimization processes can be the shift towards shared service centers. While this is not a new concept in itself, as Haller (2017: 78) argues, there is a clear trend towards centralization of such services to internal service centers.

Brühl, Kajüter, Fischer, Hirsch, Dornbusch, Hoffmann and Vollmer (2017: 4) define shared service centers as business units that are implemented in companies in order to support typical back-office processes, such as financing and accounting, human resource administration or IT, in an independent organizational unit within the company. Thus, these business units are separate departments, which stands in contrast to older approaches where these functions were usually handled within the business units. Some of the main goals of concentrating these processes in so-called Shared Service Centers (SSC) are cost reduction and quality improvement, Brühl et al. (2017: 5) summarize.

Shared service functions, however, tend to be often overlooked within companies, Mergy and Records (2001: 20) argue, as they typically do not directly generate profit or value for the company. However, the authors further argue, these functions do actively contribute to companies' overall efficiency and performance and should be treated with a heightened amount of managerial attention.

Bangemann (2017: 29) describes an example of a successful implementation of shared service centres for international expansion. Hewlett Packard opened in the late 1980s a shared service centre in Belgium with the primary goal of fostering company growth in new areas in Europe with a focus on Eastern Europe, that was at this time a new market for most IT companies, as Bangemann (2017: 29) explains. The implementation of such an SSC in Belgium allowed Hewlett Packard to expand more fluidly, as not every new location of business required the establishment of local administration and back-office services. This allowed the company higher flexibility in approaching the new market, as not always a full set of organizational infrastructure needed to be established.

Thus, Bangemann (2017: 28) further describes, despite a mostly stable headcount in the Hewlett Packard SSC in Belgium, due to growing experience-based efficiency of the staff in the SSC and rising automatization of processes, the SSC was able to continuously provide services for a growing number of locations all through Europe: “The opening and closing of entities and facilities was made easier. The real benefit, therefore, was not really in lowering existing costs, but in keeping costs at the current levels and, in a growth scenario, avoiding additional future costs that would have appeared in a traditional set-up.” (Bangemann, 2017, p. 28)

2.2. External Collaboration

2.2.1. Open Innovation

Hultink, Hart, Robben, and Griffin (2000: 6) point out that modern innovation or research and development processes require collaboration between various partners in order to be successful. Especially the (early) involvement of potential customers or clients within the innovation process is described by the authors to be an important success factor. This is mostly, as the clients are the ones, Hultink et al. (2000: 7) argue who finally decide over a new product's or service's success on the market. The involvement of relevant partners in the innovation process is thus identified to be a core success factor (He & King, 2008: 302) and one of the leading principles of so-called open innovation processes, which are described by Enkel, Gassmann, and Chesbrough (2009: 312) to be among the most relevant approaches when it comes to contemporary discussions about research and development.

The leading idea behind the concept of open innovation is, Chesbrough (2003: 37) explains that, nowadays, a single company on its own is not or only very rarely able to truly foster innovation anymore, which holds especially true for smaller companies, the author points out. Innovation in our contemporary business environment, therefore, cannot be conducted isolated from the ecosystem of a company, which includes the potential customers and clients, partners from other industries and, in some cases, even competitors in the same field, who are also forced to collaborate in order to stay relevant and innovative.

This is also pointed out by Fleming (2001: 121), who describes the gathering of different resources and partners as a crucial success factor for innovation processes. Chesbrough (2003: 40) defined open innovation as a paradigm, according to which companies are proposed to combine the usage of both internal and external ideas and

sources of know-how, which leads to a market that develops stronger bonds between companies and turns typical customer-supplier relationships into such shaped by the partnership.

Digitalization is of twofold relevance towards the field of open innovation. On the one hand, open innovation is enabled and fostered by the availability of digital solutions for communication and collaboration (see chapter 2.3). On the other hand, especially in the light of the digitalization, products, and services tend to become more complex, requiring stronger collaboration, and in general, a more research and development focused business strategy (Hafkesbrink & Schroll, 2010: 21). Hafkesbrink and Schroll (2010: 21) explain that the digital economy is heavily shaped by the collaboration of various actors in general. The close connection between digital technologies, open innovation and success is highlighted by the authors as follows:

“the way firms and employees act on different layers of the innovation system is highly influenced by the immense enabling potential of the Internet with open information flows and easy accessibility to knowledge in online-communities, open source communities, etc. as well as supported by a distinct openness in organizational structures and processes.”
(Hafkesbrink & Schroll, 2010, p. 21)

2.2.2. Business Process Outsourcing

Sako (2010: 27) explains that two competing approaches exist when it comes to shared services and how they can be treated, with a distinction between internal and external solutions. The author argues that one group of practitioners and researchers prefer internal solutions where – for example – the IT function becomes an internal service provider to other business units (see chapter 2.1.2). The other group, Sako (2010: 28), further describes, also prefers a unified solution for such services, but one outside of the company, thus arguing for the outsourcing of such business activities that are not in the core of a company’s business model.

Zhang, Liu, Tan, Juang and Zhu (2018: 627) describe the external approach: “Business process outsourcing (BPO) project refers to projects where service providers accept, manage, and control business processes that a client entrusts and selects” (Zhang et al., 2018, p. 627). Thus, back-office business processes within this approach are not outsourced to internal partners (as described within the section regarding shared service centres) but to external ones. BPO suppliers can, therefore, be considered to be competition to internal shared service suppliers.

These outsourcing approaches, however, are not without risk, Zhang et al. (2018: 628) argue further. Based on their survey of more than 120 BPO projects, they were able to show that in order for these projects to be successful, a wide variety of risks needs to be managed. One of the requirements lies in the standardization of both business and IT processes, which allows collaboration with external shared service centres or BPO suppliers.

Business process outsourcing is not only profoundly shaped by various digital developments but will also continue to do so, authors such as O’Neill, Roy, Grasso, and Martin (2013: 198) point out. While the business approach of business process

outsourcing is heavily shaped by digital developments, as the authors explain, it also goes along with a variety of managerial changes that are enabled by technological developments.

2.3. Digital Technologies – Cloud Computing & Collaboration Tools

Kerr, Nanda, and Rhodes-Kropf (2014: 27) explain that contemporary technological advancements and developments, such as the growing availability of cloud computing services and the rising abundance of available online software, significant costs and problems for new and existing ventures and companies. Today, the authors argue, entrepreneurs do not have to pay for costly programming services in order to create a new website but can instead use software available online, in order to construct professionally looking websites with their own hands. The same goes for another critical factor for many enterprises, for information storage. The introduction of cloud computing and its growing availability reduces or even eliminates the necessity for companies to be renting out servers or acquiring the necessary infrastructure themselves. Thus, the vast and – as Kerr, Nanda and Rhodes-Kropf (2014: 28) add – mostly affordable availability of technological resources provides entrepreneurs with an opportunity for experimentation without taking on a substantial financial risk (Kerr, Nanda & Rhodes-Kropf, 2014: 28). New services and solutions can be implemented faster and without the financial and logistic risk that comes from being required to fabricate the necessary IT infrastructure.

Especially cloud computing is therefore pointed out by researchers such as Chang, Bacigalupo, Wills, and De Roure (2010: 510) to have a strong influence on the way modern business is conducted. The authors explain that the availability of cloud computing does not only allow for often more flexible changes and developments (as also described by Kerr, Nanda & Rhodes-Kropf, 2014: 28) but can also influence the business models of companies themselves. The impact cloud computing has on further developments is summarized by Ahmed and Hossain (2014, p. 25): “Cloud computing has formed the conceptual and infrastructural basis for tomorrow’s computing.”

Another digital development that heavily influences the way companies can operate is digital communication technologies, which Cascio (2000: 85) summarized as virtual workplaces. They allow for fast and – typically – reliable communication and thus enable virtual collaborations, as Anderson, McEwan, Bal, and Carletta (2007: 2559) show on the example of virtual team-meetings. The virtualization of communication processes – while not without risks of its own – can reduce both cost and other challenges such as the stress induced by intense traveling of project managers in international teams, which von Zedtwitz and Gassmann (2002: 571) describe as one of the core problems of international collaborations.

Hafkesbrink and Schroll (2010: 45) summarize that the rise of digital technologies and advancements is at the same time both a requirement for modern managerial approaches (such as the ones described within chapters 2.1 and 2.3) and also their logical consequence.

3. PROPOSED RESEARCH GAP AND OUTLOOK FOR FUTURE RESEARCH

Chapter 2 of this research paper described the relevant concepts that shape the environment of international collaborations. Internal and external ways of collaboration are explained based on a total of four use-cases, that – as the overview showed – are relevant for organizations operating in an increasingly globalized environment. These use-cases described within sections 2.1 and 2.2 represent only examples of ways companies are collaborating on a regional and international level. The literature presented within chapter 2 makes clear that these collaborations that can happen both on a regional and on an international level are enabled partially by technical developments as – in the form of a short overview – described within section 2.3. Future work on the topic could aim to foster understanding of the underlying mechanisms and ways in which digital developments and technologies do not only allow but foster international collaboration and to analyse, in which technical developments influence ways various collaboration processes.

The author argues that trends in the field of digital solutions (cloud computing, data usage, availability of video-phones, and other means of digital communication) powerfully shape SMEs' ability to perform in international environments. Digital solutions impact the possibilities that companies have to collaborate on an international level and influence, therefore, business models and corporate culture alike. At the same time, the need for stronger internalization also fosters digital approaches that are increasingly becoming crucial for organizations' success.

Thus, one core research question is derived, that can influence future research on the subject:

How does the rise of modern technologies influence international collaborations of SMEs?

This leading research question should be answered based on a mixed-method approach in order to address the high complexity of the question. As Sekaran and Bougie (2016) argue, research questions stemming from the field of management that often involve a wide variety of different variables benefit strongly from such an approach. The modern technologies that will be put into the focus of such work are those directly influencing collaborations both within companies (virtual teams, shared service centres) and within the network of companies (open innovation, business process outsourcing), thus requiring a multitude of different viewpoints in order to foster understanding of the mechanisms at work.

4. CONCLUSION

As the overview of the state of research shows, international collaborations are increasingly necessary even for SMEs, or – as the author of this paper argues – especially for SMEs. Digital solutions are one of the most potent enablers of such international collaborations – again: especially for SMEs. However, comparatively little research exists on the question, of how far SMEs are using various types of

international collaborations and in how far they are using different digital solutions in order to foster these collaborations. Subsequent research should aim to address this research gap. However, research seems to be time-critical: As the COVID-19 crisis showcased, developments in this field can happen faster than anticipated, a strong trend towards more reliable digitalization not only of international but also of regional collaborations can be observed. Future research will, therefore, have to consider such developments and discuss its findings accordingly.

REFERENCES

1. Ahmed, M. and Hossain, M. A., Cloud computing and security issues in the cloud. "International Journal of Network Security & Its Applications" nr 6(1), 2014, p. 25.
2. Anderson, A. H., McEwan, R., Bal, J. and Carletta, J., Virtual team meetings: An analysis of communication and context. "Computers in Human Behavior" nr 23(5), 2007, pp. 2558–2580.
3. Bangemann, T. O., Definition of shared services, London 2017
4. Biggiero, L., Industrial and knowledge relocation strategies under the challenges of globalization and digitalization: the move of small and medium enterprises among territorial systems, "Entrepreneurship and Regional Development" nr 18(6), 2006, pp. 443–471.
5. Boone, J., Competitive pressure: the effects on investments in product and process innovation, "The RAND Journal of Economics", 2000 pp. 549–569.
6. Brühl, R., Kajüter, P., Fischer, T. M., Hirsch, S., Dornbusch, D., Hoffmann, J. and Vollmer, M., Shared Services-Relevanz, Ziele und Entwicklungsstand, in: Erfolgreiche Führung von Shared Services, red. T. Fischer, M. Vollmer, Wiesbaden 2017
7. Cascio, W. F., Managing a virtual workplace, "Academy of Management Perspectives" nr 14(3), 2000, pp. 81–90.
8. Chang, V., Bacigalupo, D., Wills, G. and De Roure, D., A categorisation of cloud computing business models, in: Proceedings of the 2010 10th IEEE/ACM International Conference on Cluster, Cloud and Grid Computing, Southampton 2010.
9. Chesbrough, H., The logic of open innovation: managing intellectual property. "California Management Review" nr 45(3), 2003, pp. 33–58.
10. Dunning, J. H., Regions, globalization, and the knowledge-based economy, Oxford 2002
11. Ebrahim, N., Ahmed, S. and Taha, Z., SMEs; Virtual research and development (R&D) teams and new product development: A literature review, "International Journal of the Physical Sciences" nr 5(7), 2010, pp. 916–930.
12. Enkel, E., Gassmann, O., and Chesbrough, H., Open R&D and open innovation: exploring the phenomenon, "R&D Management" nr 39(4) 2009, pp. 311–316.
13. Fleming, L., Recombinant uncertainty in technological search, "Management Science" nr 47(1), 2001, pp. 117–132.
14. Galbraith, J. R., Organizational design challenges resulting from big data,, "Journal of Organization Design" nr 3(1), 2014, pp. 2–13
15. Gemünden, H. G., Högl, M., Management von Teams – Theoretische Konzepte und empirische Befunde, Wiesbaden 2005.
16. Hinds, P. J. and Weisband S. P., Knowledge Sharing and Shared Understanding in Virtual Teams, in: Virtual teams that work: Creating conditions for virtual team effectiveness, red. C. B. Gibson and S. G. Cohen,, Hoboken 2003.
17. Hafkesbrink, J., and Schroll, M., Organizational Competences for open innovation in small and medium sized enterprises of the digital economy, „Competences Management for Open Innovation. Tools and IT-support to unlock the innovation potential beyond company boundaries”, pp., 21–52.
18. Haller, S., Dienstleistungsmanagement Grundlagen – Konzepte – Instrumente, Wiesbaden 207.

18. He, J. and King, W. R., The role of user participation in information systems development: implications from a meta-analysis, "Journal of Management Information Systems" nr 25(1), 2008, pp. 301–331.
19. Hultink, E. J., Hart, S., Robben, H. S., and Griffin, A., Launch decisions and new product success: an empirical comparison of consumer and industrial products, "Journal of Product Innovation Management: An international Publication of the Product Development & Management Association" nr 17(1), 2000, pp. 5–23.
20. Kerr, W. R., Nanda, R., and Rhodes-Kropf, M., Entrepreneurship as experimentation. "Journal of Economic Perspectives" nr 28(3), 2014, pp. 25–48.
21. Legner, C., Eymann, T., Hess, T., Matt, C., Böhmman, T., Drews, P.,... and Ahlemann, F., Digitalization: opportunity and challenge for the business and information systems engineering community. "Business & information systems engineering" nr 59(4), 2017, pp. 301–308.
22. Leinwand, P. and Mainardi C., Rethinking the Function of Business Functions, New York 2013.
23. Lipnack, J., and Stamps, J., Virtual teams: The new way to work, "Strategy & Leadership" nr 27(1), 1999, pp. 14–19.
24. Mergy, L. and Records, P., Unlocking shareholder value from shared services. "Strategy & Leadership" nr 29(3), 2001, pp. 19–23.
25. Nguyen, H. P., Profitability of Vietnamese Banks Under Competitive Pressure, "Emerging Markets Finance and Trade" nr 55(9), 2019, pp. 2004–2021.
26. O'Neill, J., Roy, S., Grasso, A., & Martin, D., Form digitization in BPO: from outsourcing to crowdsourcing?, in: Proceedings of the SIGCHI conference on Human factors in computing systems, Paris 2013.
27. Picot, A., Reichwald, R. and Wigand, R., Die grenzenlose Unternehmung. Information, Organisation und Management. Lehrbuch zur Unternehmensführung im Informationszeitalter, Wiesbaden 2002.
28. Sako, M. Outsourcing versus shared services. "Communications of the ACM" nr 53(7), 2010, pp. 27–29.
29. Sekaran, U., and Bougie, R., Research methods for business: A skill building approach, New Jersey, 2016..
30. Venkatesh, V., Brown, S. A., and Bala, H., Bridging the qualitative-quantitative divide: Guidelines for conducting mixed methods research in information systems. "MIS quarterly", 2013, pp. 21–54.
31. von Zedtwitz, M. and Gassmann, O., Market vs. technology drive in R&D internationalization: Four different patterns of managing research and development, "Research Policy" nr 31, 2002, pp. 569–588.
32. Zhang, Y., Liu, S., Tan, J., Jiang, G. and Zhu, Q., Effects of risks on the performance of business process outsourcing projects: The moderating roles of knowledge management capabilities. "International Journal of Project Management" nr 36(4), 2018, pp. 627–639.

Lars Christopher Wester

Comenius Universität, Bratislava, Slovakia
lcwester@msn.com

Milos Hitka

Universität Zvolen, Slovakia

Entwicklungen in der arbeitnehmerüberlassung als indikator für wirtschaftliche entwicklung in Deutschland / *Developments in the labour leasing as an indicator of economic development in Germany*

Summary

This elaboration should show, that the development of labour market in the segment of labour leasing is able to draw conclusions from the economic development in Germany. There for data of the labour market of several decades are opposed with information of the economic development (GDP). At this juncture should be analysed wether a connection becomes recognizable.

Keywords: labour leasing; Contract staffing; gross domestic product (GDP).

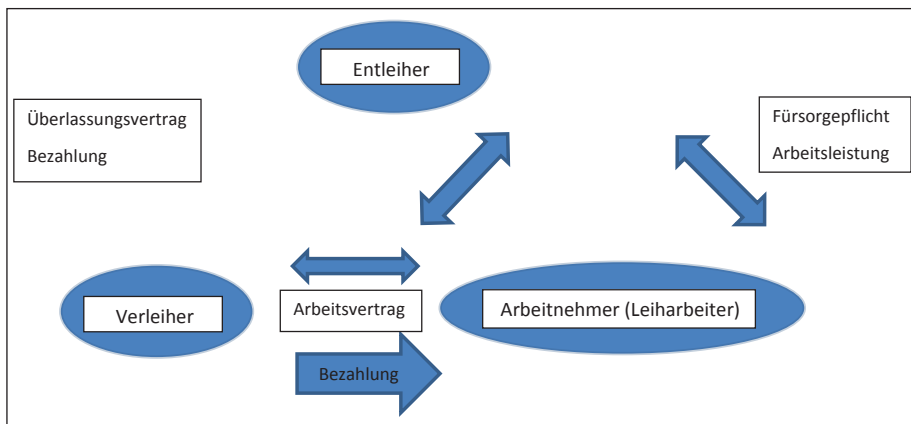
EINLEITUNG

Um was handelt es sich bei der Arbeitnehmerüberlassung überhaupt? Der Verleiher stellt dem Entleiher für einen zeitlich begrenzten Zeitraum die Arbeitsleistung eines seiner Mitarbeiter/innen zu Verfügung. Der/die verliehenen Mitarbeiter/in bleibt während der Verleihdauer an den Entleiher beim Verleiher unter Vertrag. Nur die Arbeitsleistung des „Leiharbeiters“ wird beim Entleiher abgeleistet. Die Bezahlung der Arbeitsleistung erfolgt vom Entleiher

über den Verleiher an den Mitarbeiter. Die Arbeitnehmerüberlassung wird auch als Leiharbeit bezeichnet. Das nachstehende Diagramm soll diesen Sachverhalt versinnbildlichen.

Warum überhaupt Zeitarbeit? Ein Unternehmen kann zeitlich begrenzt Mitarbeiter einstellen, ohne einen längerfristigen Arbeitsvertrag mit einem Mitarbeiter einzugehen. Dies kann für den Unternehmer vor allem dann von Vorteil sein, wenn in einem überschaubaren Zeitraum ein bestimmtes Kontingent an Arbeit abzuleisten ist und diese Arbeitsleistung in einem ebenfalls absehbaren Zeitraum nicht mehr notwendig ist. Dies könnte z.B. bei der Abarbeitung von Auftragsspitzen der Fall sein. Ein anderer Einsatzfall für Leiharbeiter würde sich ergeben, wenn ein Mitarbeiter der Stammbesetzung längerfristig auf Grund einer Erkrankung ausfallen würde. Auf der anderen Seite ergibt sich für den Arbeitnehmer der Vorteil einer ununterbrochenen Beschäftigungsmöglichkeit bei dem Verleihunternehmen.

Diagramm 1. Entleiher-Verleiher-Arbeitnehmer-Beziehung

Die Arbeitnehmerüberlassung in Deutschland hat ihren Anfang in den 1960 Jahren. Bis zum Beginn der 1980 Jahre stellt dieser Zweig keinen besonderen Posten in den Arbeitsmarktstatistiken der BRD da. Seit 1985 bis heute hat sich dieser Anteil jedoch mehr als verzwanzigfacht. Folgend eine Aufstellung von wichtigen Entwicklungen / Rahmenbedingungen für die Arbeitnehmerüberlassung in Deutschland seit 1960:

- Okt. 1960 Gründung des ersten deutschen Zeitarbeitsunternehmens.
- April 1967 Das Bundesverfassungsgericht erklärt das staatliche Arbeitsvermittlungsmopol für verfassungswidrig. Dadurch wird die legale Arbeitnehmerüberlassung durch Privatunternehmen möglich.
- Aug. 1972 Erlass des Arbeitnehmerüberlassungsgesetzes AÜG / erstmalige gesetzliche Regelung der Arbeitnehmerüberlassung.
- Jan. 1982 Die Arbeitnehmerüberlassung im Baugewerbe wird untersagt.
- Mai 1985 Die maximale Überlassungsdauer eines Leiharbeiters an den Entleiher wird von 3 auf 6 Monate ausgedehnt.

- Jan. 1994 Die maximale Überlassungsdauer eines Leiharbeiters an den Entleiher wird von 6 auf 9 Monate ausgedehnt.
- April 1997 Die maximale Überlassungsdauer eines Leiharbeiters an den Entleiher wird von 9 auf 12 Monate ausgedehnt.
Lockerung der Befristungen (z.B. wiederholte Zulassung lückenloser aufeinander folgender Befristungen mit demselben Arbeitnehmer).
- Jan. 2002 Die maximale Überlassungsdauer eines Leiharbeiters an den Entleiher wird von 12 auf 24 Monate ausgedehnt.
- Jan. 2003 Gleichstellungsgrundsatz EQUAL Pay (gleiche Bezahlung des Leiharbeiters wie des Stammpersonals beim Entleiher) sofern keine abweichenden Tarifvereinbarungen bestehen.
Erster Flächentarifvertrag im Bereich der Zeitarbeitsunternehmen.
Einrichtung von Personal-Service-Agenturen zur vermittlungsorientierten Arbeitnehmerüberlassung in jedem Arbeitsamtsbezirk.
- April 2011 Schaffung der Möglichkeit für eine Lohnuntergrenze.
- Dez. 2011 Umsetzung der EU-Leiharbeiterrichtlinie.
- April 2017 Nach 9 Monaten für Leiharbeiter grundsätzlich gleicher Lohn wie für das Stammpersonal.
Höchstüberlassungsdauer max. 18 Monate.

BRUTTOINLANDSPRODUKT (BIP)

Wie wird das Bruttoinlandsprodukt (BIP) in Deutschland ermittelt? Das Bruttoinlandsprodukt (BIP) ist ein Kennwert für die wirtschaftliche Leistung einer Volkswirtschaft betrachtet über einen definierten Zeitraum. Das Bruttoinlandsprodukt (BIP) misst somit den Wert aller im Inland hergestellten Waren und Dienstleistungen (Wertschöpfung). Ausgenommen werden die Vorleistungen, die für die Produktion anderer Waren und Dienstleistungen verwendet werden. Das Bruttoinlandsprodukt (BIP) wird in jeweiligen Preisen und preisbereinigt (Deflationierung mit jährlich wechselnden Vorjahrespreisen und Verkettung) errechnet. Auf Vorjahrespreisbasis wird die „reale“ Wirtschaftsentwicklung im Zeitablauf frei von Preiseinflüssen dargestellt. Die Veränderungsrate des preisbereinigten Bruttoinlandsprodukts (BIP) dient als Messgröße für das Wirtschaftswachstum einer Volkswirtschaft. Das Bruttoinlandsprodukt (BIP) ist damit die wichtigste Größe der volkswirtschaftlichen Gesamtrechnungen. Auf Basis des BIP können Vergleiche zwischen zwei Wirtschaften (Länder oder Regionen etc.) gezogen werden. Hierzu wird das BIP auf einen pro Kopf Wert umgerechnet um den Wohlstand z.B. zweier Länder zu vergleichen.

Es gibt drei Ansätze zur Ermittlung des BIP, von denen in Deutschland nur zwei gebräuchliche sind. Die Variante der Verteilungsrechnung wird anhand des entstandenen Einkommens gemessen. In Deutschland findet diese Variante allerdings keine Anwendung, da keine ausreichenden Informationen über Unternehmensgewinne generiert werden können.

Arbeitnehmerentgelt

+ **Unternehmens- u. Vermögenseinkommen**

= Volkseinkommen

Volkseinkommen

+

Produktions- u. Importabgaben an den Staat
abzüglich Subventionen

= Bruttonationaleinkommen

Bruttonationaleinkommen

- **Saldo der Primäreinkommen aus der übrigen Welt**

= BIP (Bruttoinlandsprodukt)

Der Ansatz über die Entstehungsrechnung wird wie folgt ermittelt:

Produktionswert

- **Vorleistungen**

= **Bruttowertschöpfung**

+ **Gütersteuern abzüglich Subventionen**

= BIP (Bruttoinlandsprodukt)

Der Ansatz über die Nachfrageseite wird wie folgt ermittelt:

Private Konsumausgaben

+ **Bruttoinvestitionen**

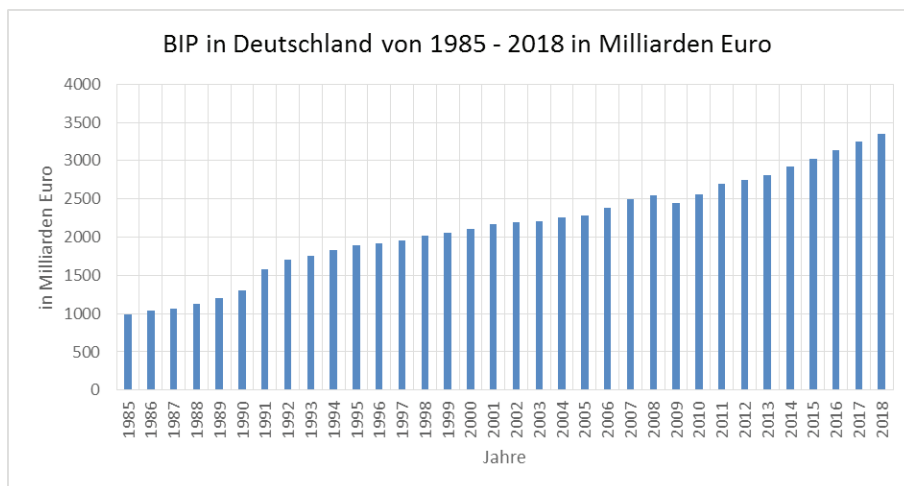
+ **Exporte**

- **Importe**

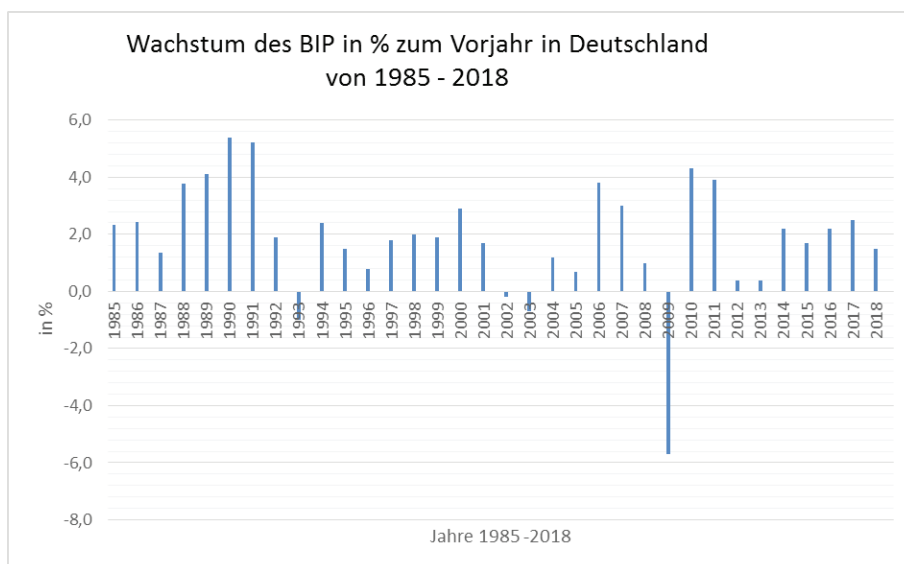
= BIP (Bruttoinlandsprodukt)

Wichtig ist jedoch, dass die drei Ansätze denselben Wert des Bruttoinlandsproduktes liefern.

Was kann man anhand dieses Diagramms ablesen? Das BIP steigt über die Jahre gesehen stark an. Bei genauem Hinsehen kann man im Jahr 2009 eine leichte Abwärtsbewegung erkennen. Um eine bessere Sicht auf Veränderungen des BIP zu erhalten wird an dieser Stelle eine andere Darstellung gewählt; die prozentuale Veränderung des BIP gegenüber dem jeweiligen Vorjahr (preisbereinigt und verkettet).

Diagramm 2. BIP in Deutschland von 1985–2018 in Milliarden Euro

Datenquelle: Statistisches Bundesamt 2019

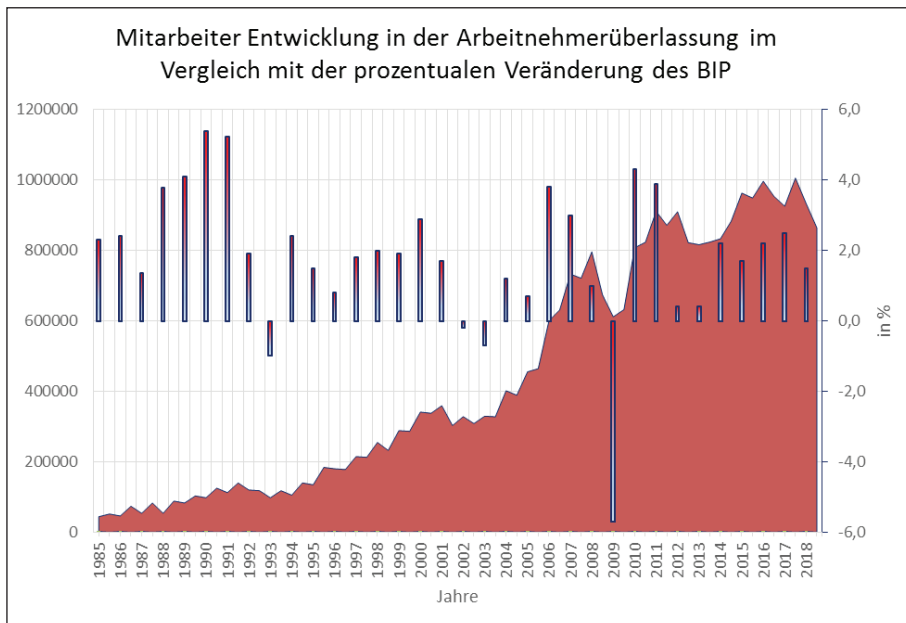
Diagramm 3. Wachstum des BIP in % zum Vorjahr in Deutschland von 1985–2018

Datenquelle: Statistisches Bundesamt 2019

ARBEITNEHMERÜBERLASSUNG / WIRTSCHAFTSWACHSTUM

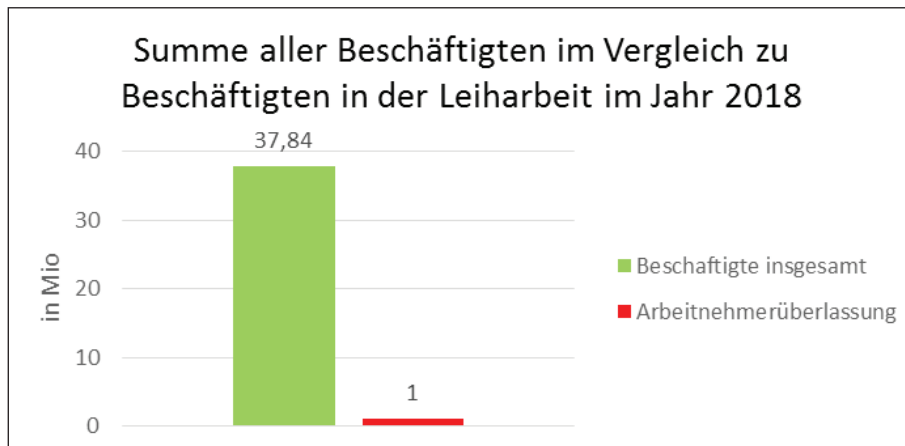
Um etwaige Zusammenhänge zwischen Arbeitnehmerüberlassungszahlen und der wirtschaftlichen Entwicklung besser zu veranschaulichen werden in Diagramm 4 die prozentualen Entwicklungen des BIP zum jeweiligen Vorjahr mit der Entwicklung der Mitarbeiterzahl in der Arbeitnehmerüberlassung übereinandergelegt.

Diagramm 4. Mitarbeiter Entwicklung in der Arbeitnehmerüberlassung im Vergleich mit der prozentualen Veränderung des BIP

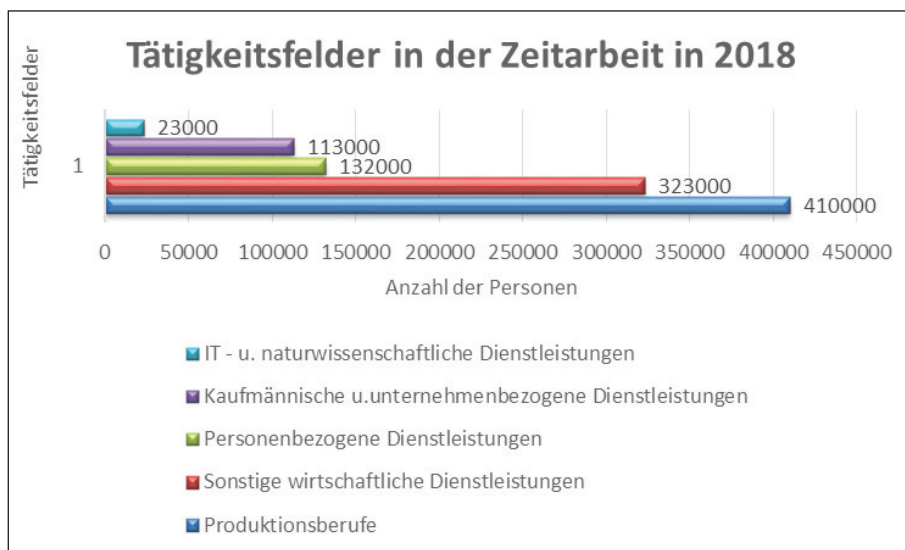
Datenquelle: Statistisches Bundesamt / Bundesagentur für Arbeit 2019

Im Diagramm 4 ist zu sehen, dass die prozentualen Abweichungen des BIP zum Vorjahr auch immer eine Senkung der Mitarbeiterzahl im Gewerbe der Arbeitnehmerüberlassung erkennen lassen. Der Konjunkturunbruch in 2001 zeigt seine vollen Auswirkungen im BIP sowie in den Mitarbeiterzahlen der Arbeitnehmerüberlassung erst in den folgenden zwei Jahren. Hierbei ist jedoch auch zu berücksichtigen, dass Veränderungen in den Rahmenbedingungen zur Arbeitnehmerüberlassung ebenfalls zu Veränderungen in der Mitarbeiterzahl führen können. So z.B. die Einführung des Gleichstellungsgrundsatz EQUAL Pay im Jahre 2003, der „Leiharbeit“ im Vergleich zu den Vorjahren verteuert hat. Sehr deutlich ist in dieser Darstellung das Krisenjahr 2009 zu erkennen. Hier ist das BIP und auch die Mitarbeiteranzahl in der Arbeitnehmerüberlassung sehr stark nach unten abgefallen. Deutlich ist auch hier der Sog der europäischen Wirtschaftsflaute 2012 zu erkennen. Insgesamt gesehen ist die Mitarbeiteranzahl über die Jahre deutlich gewachsen. Dies gilt auch für die BIP – Werte, bei dem ein jährliches Wachstum von 2 -3 % angestrebt wird. Ein Einbruch des BIP lässt im gleichen und folgenden Zeitraum auch immer Verluste im Bereich der Mitarbeiterzahlen in der Arbeitnehmerüberlassung erkennen.

Diagramm 5. Summe aller Beschäftigten im Vergleich zu Beschäftigten in der Leiharbeit im Jahr 2018

Datenquelle: Bundesagentur für Arbeit 2019

ZEITARBEIT NACH TÄTIGKEITSFELDERN

Diagramm 6. Tätigkeitsfelder in der Zeitarbeit in 2018

Datenquelle: Bundesagentur für Arbeit 2019

AKTUALITÄT DER DATENVERÖFFENTLICHUNGEN

Die Statistiken zum Bruttoinlandsprodukt werden durch das Statistische Bundesamt zusammengestellt. Die Veröffentlichung des BIP erfolgt quartalsweise sowie einmal jährlich. Die erste Quartalsauswertung ist 45 Tage nach Ende des Quartals verfügbar, eine ausführliche Auswertung nach 55 Tagen.

Zur Ermittlung der Mitarbeiterzahlen in der Arbeitnehmerüberlassung werden diese vom Verleihbetrieb an die zuständige Agentur für Arbeit übermittelt. Die Gesamtzahlen werden durch die Bundesagentur für Arbeit aufaddiert. Die Veröffentlichung der Daten zur Arbeitnehmerüberlassung erfolgt halbjährlich. Der statistische Nachweis erfolgt halbjährlich wobei in dem jeweiligen Berichtszeitraum eines Halbjahres alle Monatswerte aufgeführt werden.

FAZIT

Das Bruttoinlandsprodukt (BIP) gilt als einer der wichtigsten Indikatoren für die wirtschaftliche Entwicklung in Deutschland. Dieser Kennwert dient zur Beurteilung von Stabilität und Wachstum einer Volkswirtschaft. Die Berechnung des BIP ist jedoch nur unter einem hohen statistischen Aufwand möglich. Hierbei sollte berücksichtigt werden das die geleistete Arbeit in der Zeitarbeit letztendlich Bestandteil des BIP ist. Die flexible Beschäftigung von Arbeitnehmern aus der Zeitarbeit ermöglicht es den Unternehmen, ihren Produktionsbedarf schnell an ihre Auftragsentwicklung anzupassen. Die Branche der Arbeitnehmerüberlassung reagiert sehr feinfühlig auf Änderungen in der konjunkturellen Entwicklung. Daher gehen Schwankungen in den Mitarbeiterzahlen fast immer mit der konjunkturellen Entwicklung einher. Konjunkturelle Entwicklungen können selbstverständlich auch dem BIP entnommen werden, der in seiner Grundgesamtheit deutlich breiter aufgestellt ist und somit letztendlich die detaillierteren Ergebnisse liefert. Der Vorteil zur schnellen Identifikation der wirtschaftlichen Entwicklung bei der Betrachtung der Mitarbeiterzahlen in der Arbeitnehmerüberlassung ist jedoch die feinere Aufgliederung nach verschiedenen Wirtschaftssparten, siehe hierzu auch Diagramm 6. Veränderungen können hier auf verschiedene Wirtschaftszweige zurückgeführt werden. So kann z.B. eine Veränderung der Mitarbeiteranzahl bei den Produktionsberufen schnell auf eine Verringerung von Exporten oder Inlandsverbrauch zurückgeführt werden. Dies kann einen Indikator für eine steigende bzw. sinkenden Konjunktur darstellen.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Baetge, Jörg ; Kirsch, Hans-Jürgen ; Thiele, Stefan: *Bilanzen* / 10.Auflage 2009 / Verlag: IDW/ ISBN: 978-3-8021-1413-7
2. Gregory Mankiw, N., Taylor, M.: *Grundzüge der Volkswirtschaftslehre* / 7.Auflage 2018 Verlag: Schäfer- Poeschel / ISBN 978-3-7910-4142-1
3. Samuelson, P; Nordhaus, W.: *Volkswirtschaftslehre* /19.Auflage 2016 / Verlag: Finanz Buch ISBN: 978-3-89879-379-7
4. Wedell, Dr. Harald; Dilling, Dr. Achim: *Grundlagen des Rechnungswesens* /16. Auflage 2018 Verlag: NWB Studium / ISBN: 978-3-482-54786-7
5. Wöhe, G; Döring, U.: *Einführung in die Allgemeine Betriebswirtschaftslehre* / 25. Auflage 2013 / Verlag: Vahlen / ISBN 978-3-8006-4687-6
6. Wöltje, Jörg: *Bilanzen lesen verstehen und gestalten* / 13. Auflage 2018 /Verlag: Haufe / ISBN: 978-3-648-10874-1

INTERNETQUELLEN

7. <https://www.destatis.de>
Statistisches Bundesamt (Destatis), Wiesbaden 2020
Daten zur Bruttoinlandsproduktion –Lange Reihe von Januar 1985 bis
November 2019,
Daten zu Konjunkturindikatoren Jan 2014 – Nov 2019
8. <https://www.diw.de>
DIW Berlin – Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung e.V. Mohrenstraße
58, 10117 Berlin BIP-Veränderungen zum Vorjahr 2019
9. <https://www.statistik.arbeitsagentur.de>
Statistik der Bundesagentur für Arbeit, Nürnberg Juli 2019
Berichte: Blickpunkt Arbeitsmarkt-Aktuelle Entwicklungen der Zeitarbeit

Alexander Wick

Comenius University Bratislava, Slovakia
alexander@wickrodenbach.de

Lumbomira Strazovska

Comenius University Bratislava, Slovakia

Strategy of multi-channel marketing as a success factor for the pharmaceutical market

Summary

The distribution channels in the pharmaceutical industry have remained constant for several decades. However, in the course of digitalization and the new possibilities that come with it, this industry is not immune to the development of new distribution channels and to the question of whether the existing ones are still up-to-date and in line with the market. This article deals exactly with this problem and weighs up the advantages and disadvantages of multi-channel retailing for the pharmaceutical industry.

Keywords: multi-channel retailing, drug supply, field service.

Today's customer is a push factor for almost all existing markets and his expectations, wishes and also demands, are taken up by the companies and tried to fit into the real company orientation and its processes. However, today there is no longer a single sales channel available for this purpose, but through technical development, the customer's options for acquisition have increased.

By using many different channels, new target groups can be developed, unused market potential can be exploited and thus sales can be increased. The provision of different channels thus offers the customer the opportunity to access the products offered almost everywhere.

This also applies to the area of drug supply, which is now permitted by the legislator at national and international level. This means that products can be viewed in

a pharmacy and advice can be obtained from qualified pharmaceutical staff and later, for example, can be purchased online. There are different ways of dividing these channels. A distinction can be made between stationary and non-stationary channels, but also between online and offline channels. The resulting multi-channel retailing offers many advantages for the pharmaceutical industry.

OPPORTUNITIES OF MCR

Costs can be reduced by exploiting synergy potentials. The sales channel via the Internet offers in particular the opportunity to acquire new customers and to acquire potential customers at low cost compared to offline channels, for example by e-mail. Furthermore, the Internet offers the possibility to reach many new customers in a short time and through the connection with multi-channel retailing, a lot of data about the buying behaviour can be collected, which allows a more specific approach to the customers.

Multi-channel retailing also provides access to the product for customers who have not had the opportunity to purchase it through a distribution channel and can open up markets that could not be served previously. This also offers the customer more flexibility in the purchasing process. This flexibility also benefits the company, however, as market changes can be reacted to more quickly and customers can see directly that up-to-date information is provided to ensure quality customer service. Multi-channel retailing can also be used to respond to the multi-optional purchasing behavior of customers mentioned above.

RISKS OF MCR

But multi-channel retailing also involves risks for a company. If a channel expansion is planned, the new channel must be fully integrated into the existing operation. It is important to ensure that there is no confusion of channels, which in turn affects customer satisfaction and triggers customer churn. Channels operating side by side compete with each other when making purchases and can lead to a competition for the customer's favour, which usually has a negative effect on the customer.¹ This conflict potential is particularly evident when an indirect sales channel meets a direct sales channel with the target customer. In addition, it is often underestimated that the expansion of sales channels requires detailed planning and that careful integration and already existing structures are extremely important. Otherwise, channel conflicts can be provoked instead of generating additional profit from multi-channel retailing. To minimize the risk potential, important principles must be followed during the planning phase.² A transparent and clear vision of objectives and tasks must exist for the individual sales channels. In doing so, the envisaged goals should not compete with each other and the organisational structures should be adapted to the requirements of a multi-channel retailing system. The following table shows once again at a glance which risks and potentials are associated with this and are urgently to be considered by the companies.

1 C. Homburg et. al, S. 53.

2 T. Werani, L. Leitner S. 471.

Figure 1. Opportunities and risks of the multi-channel retailing system Allerdings ist es innerhalb der Pharmabranche nicht allen Akteuren möglich, die vorhandenen Vertriebswege zu nutzen.

Chancen	Risiken
■ Umfassende, individuelle und kostengünstige Betreuung vorhandener Kunden ■ Multiple Kundenbindung durch ein Netzwerk an Geschäfts- und Servicebeziehungen mit dem Kunden ■ Kanalübergreifendes Cross Selling ■ Individuelle Ansprache und Gewinnung neuer Nachfragersegmente ■ Schwer zu imitierender Wettbewerbsvorteil (wenn gut abgestimmt/geführt) ■ Erweiterte Möglichkeiten zur identitätskonformen Markenpräsentation	■ Konflikt der Absatzkanäle reduziert das Vertriebsengagement der Kanäle ■ Hoher Koordinationsaufwand ■ Komplexitätserhöhung ■ Hohe Investitionskosten beim Aufbau ■ Fehlende Kompetenzen bei der Kombination von Offline- und Online-Channels ■ Unzufriedene Kunden durch eine nicht integrierte und kanalübergreifende Kundenbetreuung ■ Entstehung von Markenimagekonfusion durch fehlende Abstimmung der Absatzkanäle

PHARMACEUTICALS

The pharmaceutical market is subject to strict regulations that must be followed. For example, drugs are divided into prescription, pharmacy-only and over-the-counter drugs.

According to § 2 AMG (German Drug Law), drugs in general are substances or preparations of substances that are used to heal, alleviate, prevent or detect diseases, ailments, physical damage or complaints in humans or animals, as well as substances that are used for diagnosis or influence mental states. Prescription-only medicines are those whose active ingredients are listed in the Medicinal Products Prescription Ordinance, for example antibiotics or strong painkillers.

Which drugs are classified as pharmacy-only, also known as OTC (over-the-counter) preparations, is regulated in Section 43 of the German Medicines Act. These drugs require advice regarding their use and side effects, but can still be purchased without a doctor's prescription, just like aspirin or cough syrup. The over-the-counter drugs are preparations that are intended to maintain and strengthen health, but cannot eliminate or alleviate symptoms. These are regulated in §§ 44, 45 AMG.

DISTRIBUTION CHANNELS DESPITE STRICT REGULATIONS

Therefore, pharmaceutical manufacturers are not allowed to sell directly to the end customer medicines whose dispensing is reserved for pharmacies and which have been prescribed in advance by the doctor, so that the pharmaceutical company cannot directly influence the end consumer with regard to these products. But at least indirectly, pharmaceutical companies can market their product, despite the prescription requirement. The sales force usually plays a prominent role for pharmaceutical companies in their communication with doctors and pharmacists. The sales force is still the most popular, effective and reliable channel, especially for

doctors.³ Through personal contact, these players can be convinced of the products and then recommend or prescribe them to patients in an advisory capacity. This channel effect naturally also applies to non-prescription drugs. The pharmaceutical representatives of the pharmaceutical manufacturers also maintain contact with the pharmacies. It is no longer sufficient to know the facts of a product, but doctors and pharmacists expect further and profound know-how.⁴ The pharmaceutical representative must have a sound knowledge of the composition of the ingredients and side effects of the preparation and must be able to answer profound questions. Doctors are often provided with free samples, although according to § 47 para. 4 AMG the number of samples per drug is limited to two. These free samples can be passed on by the doctors to their patients, who can be convinced by the preparation. In this way, the patient is indirectly influenced and, if he or she has a good experience, will buy the product at the next opportunity, provided it is an over-the-counter drug.

On the other hand, pharmaceutical companies demand independent and entrepreneurial thinking from their sales force.⁵ In order to exploit the potential of the sales force, the marketing department of a pharmaceutical company should also regularly obtain feedback from the sales force. After all, the sales force is the important interface between the company and the sales channels that ultimately influence the end consumer. With regard to over-the-counter drugs, pharmaceutical companies are in a better position to reach the consumer directly.

In sales marketing, pharmaceutical companies therefore tend to focus more on doctors, health insurance companies and pharmacies. But with the current development of distribution channel structures, it is inevitable to reduce the costs of this channel.⁶ This offers potential for conflict between sales by the sales force and other, especially digital, distribution channels. If, for example, the sales force is given the task of obtaining consent for information by email from pharmacists or doctors, the number of expected consents may fall short of the actual number, because the motivation of the sales force member to eliminate himself as an informant and consultant is naturally low.⁷ It is important to dispel these concerns within the workforce and to communicate internally the use of digital channels as a positive opportunity for successful multi-channel retailing, from which these employees also benefit.

Another distribution channel is the pharmaceutical wholesale trade. The wholesaler is an indispensable link in the supply chain between pharmaceutical manufacturers and pharmacists.⁸ The most important function of the wholesale trade is to ensure the supply of medicines to the pharmacies, because the manufacturers cannot maintain a business relationship with every pharmacy through the sales force.⁹

The figure shows how confusing direct distribution between manufacturers and pharmacies would be in contrast to bundling by the pharmaceutical wholesale trade.

3 J. Schulze, S. 13.

4 G.Otto, S. 62.

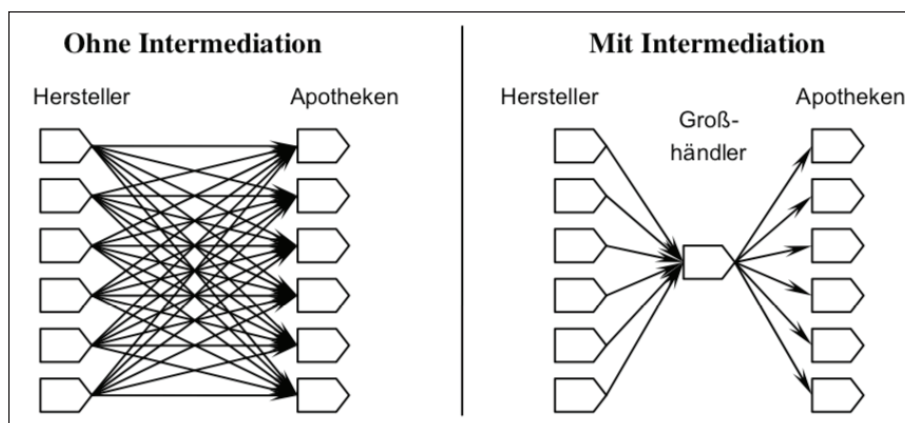
5 G.Otto, S. 121.

6 M. Staritz et. al. S. 1581.

7 J. Murray et al., S. 1726.

8 Phagro

9 W. Mähr, M. Rossmly, S. 332.

Pharmaceutical wholesalers must have all medicines in stock and can therefore supply pharmacies with medicines in a very short time. Especially in rural areas, the full range and speed of the wholesalers is a relief for the precarious health care there. But big city pharmacies also benefit from the wholesale companies. After all, the service offered can save storage costs, which can be immense, especially in large cities.¹⁰ But more and more manufacturers are going to supply directly through pharmacies. In this way, manufacturers want to gain a precise overview of consumer behaviour and be able to react better to the market situation.¹¹ Therefore, the pharmaceutical wholesale industry is highly competitive and the wholesalers offer each other a „discount battle“.¹² This can be seen in particular from the fact that in 2015 about 90 % of the market will be dominated by five wholesalers.¹³ The classic model of wholesale trade will continue to be important for small and medium-sized pharmaceutical manufacturers, but large manufacturers can afford, especially financially, to seek new distribution channels and bypass wholesale trade. Pharmaceutical wholesale is enormously important for the healthcare system in order to identify bottlenecks and take measures at an early stage and to be able to ensure a nationwide supply of medicines.

SUMMARY

Ultimately, it can be said that multi-channel retailing has arrived in the pharmaceutical industry and that pharmaceutical manufacturers as well as wholesalers and stationary pharmacies need to take a closer look at new distribution channels than those already tried and tested in the past in order to keep up with the change of time and not to expose themselves to current conditions and future scenarios. The field sales force and wholesale continue to be important distribution channels. But the market is changing. Even though numerous regulations apply in the pharmaceutical sector, these are also changing and require a change in the way sales are conducted. Even small changes in the market can have a major impact on the company, so that even decades of reliable distribution structures can no longer react to these changes if the distribution channels are not reviewed.

¹⁰ W. Mähr, M. Rossmly, S. 333.

¹¹ E. Dambach, O. Schöffski, S. 284.

¹² B. Wessinger

¹³ B. Wessinger

LITERATURE

1. M. Staritz et. al. Klassischer Außendienst im Zeitalter von Multi-Channel; In: pharmind Heft 11/2015, S. 1580-1586.
2. J. Murray et. al. Gestaltung einer nachhaltigen Kundenansprache im digitalen Wandel; In: pharmind Heft 12/2016, S. 1724-1728.
3. C. Homburg et al. Sales Excellence; Vertriebsmanagement mit System Wiesbaden 2016
4. T. werani, M. Leitner Multi Channel Marketing in Industriegütermärkten; In: K. Backhaus, M. Voeth (Hrsg.) Handbuch Business-to-Business-Marketing, Grundlagen, Geschäftsmodelle, Instrumente des Industriegütermarketing, Wiesbaden 2015, S. 461-480
5. G. Otto Außendienstmitarbeiterunterstützung durch innovative Marketing- und Vertriebsmethoden am Beispiel der Pharmaindustrie Kassel 2012
6. J. Schulze Erfolg im Pharma- Vertrieb: Ein Kompendium für den Pharmaberater, Leipzig 2007
7. Phagro http://www.phagro.de/wp-content/uploads/2015/09/2010-05-20_Pharma-Großhandel-für-die-Gesundheitswirtschaft-unverzichtbar.pdf aufgerufen am: 28.12.2019.
8. W. Mähr, M. Rossmly Der pharmazeutische Großhandel, in: Pharmabetriebslehre Heidelberg 2008 S. 331- 228.
9. E. Dambach, O. Schöffski Vertriebswege und Vertriebsentscheidungen, in: Pharmabetriebslehre Heidelberg 2008 S. 280-
10. B. Wessinger Der Pharmagroßhandel in Deutschland DAZ 2017, Nr. 40, S. 20, 05.10.2017
11. <https://www.deutsche-apotheker-zeitung.de/daz-az/2017/daz-40-2017/der-pharmagrosshandel-in-deutschland> aufgerufen am: 28.12.2019

Informacja dla Autorów

HUMANUM

MIĘDZYNARODOWE STUDIA SPOŁECZNO-HUMANISTYCZNE
INTERNATIONAL SOCIAL AND HUMANITIES STUDIES

INSTYTUT STUDIÓW MIĘDZYNARODOWYCH I EDUKACJI HUMANUM

KOLEGIUM REDAKCYJNE | Editorial boards:

Redaktor Naczelny / Chief Editor
prof. dr hab. Paweł Czarnecki

Sekretarz redakcji / Assistant editor:
mgr Aleksandra Nowosad

REDAKTORZY TEMATYCZNI | Section Editors:

ks. prof. dr hab. Tadeusz Bąk
prof. dr hab. Wojciech Słomski
prof. dr hab. Stanislav Szabo

REDAKTORZY JĘZYKOWI | Language Editors:

Język polski: mgr Tomasz Sańpruch
Język angielski: Andy Ender MA, dr Marcin Łączek
Język słowacki: Mgr. Andrea Gieciová-Čusová
Język czeski: PhDr. Mariola Krakowczyková, Ph.D.
Język rosyjski: Andrey Stenykhin MA

REDAKTOR STATYSTYCZNY | Statistical Editor:
mgr Marcin Moniuszko

REDAKTOR WYDAWNICZY | Publishing Editor:
mgr Michał Głaczyński

REDAKTOR TECHNICZNY | Technical Editor:
Janusz Robert Janiszewski

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE |
Graphic design: Janusz Robert Janiszewski

RADA NAUKOWA | Scientific Council:

Przewodniczący / Chairman: J. E. Bp Prof. ThDr.
PhDr. Stanislav Stolarik, PhD. (Słowacja)

CZŁONKOWIE | Members:

Dr h.c. prof. Ing. Jozef Živčák, PhD. (Słowacja),
Dr h.c. Prof. Daniel J. West Jr. PhD. FACHE, FACMPE
(USA), prof. PhDr. Anna Žilová, PhD. (Słowacja),
Prof. Devin Fore, PhD. (USA), Prof. zw. dr hab.
Wojciech Słomski, Prof. MUDr. Vladimír Krčmery
DrSc. Dr h.c. Mult. (Słowacja), Prof. Ing. Alexander
Belohlavek, PhD. (USA), prof. h.c. doc. MUDr. Maria
Mojžešova, PhD. (Słowacja), Prof. dr hab. Ewgenii
Bobosow (Białoruś), Prof. PhDr. Vasil Gluchman,
CSc. (Słowacja), ks. Prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD.
(Słowacja), Doc. PhDr. Nadežda Krajčová, PhD.
(Słowacja), JUDr. Maria Bujňáková, CSc. (Słowacja),
Prof. dr hab. Nella Nyczkało (Ukraina), Prof. dr hab.
Jurij Kariagin (Ukraina), PhDr., Marta Gluchmanova

Lista recenzentów | List of reviewers:

znajduje się na stronie www.humanum.org.pl
oraz na końcu ostatniego numeru
w danym roczniku | list of reviewers available at
www.humanum.org.pl and in the last issue of volume

Adres redakcji i wydawcy | Publisher: Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum,
ul. Złota 61, lok. 101, 00-819 Warszawa www.humanum.org.pl / Printed in Poland
Co-editor – International School of Management in Prešov (Slovakia)
© Copyright by The authors of individual text

ŻADEN FRAGMENT TEJ PUBLIKACJI NIE MOŻE BYĆ REPRODUKOWANY, UMIESZCZANY W SYSTEMACH PRZECHOWYWANIA INFORMACJI LUB PRZEKAZYWANY
W JAKIEJKOLWIEK FORMIE – ELEKTRONICZNEJ, MECHANICZNEJ, FOTOKOPII CZY INNYCH REPRODUKCJI – BEZ ZGODNY POSIADACZA PRAW AUTORSKICH
WERSJA WYDANIA PAPIEROWEGO HUMANUM MIĘDZYNARODOWE STUDIA SPOŁECZNO-HUMANISTYCZNE JEST WERSJĄ GŁÓWNA

ISSN 1898-8431

CZASOPISMO INDEKSOWANE W BAZACH ERIH+ ORAZ INDEX COPERNICUS
THE JOURNAL IS INDEXED IN ERIH+ AND INDEX COPERNICUS DATABASES

36 (1) / 2020

Redakcja „Humanum” zaprasza do współpracy Autorów, którzy chcieliby publikować swoje teksty na łamach naszego pisma. Uprzejmie informujemy, że przyjmujemy do publikacji artykuły nie dłuższe niż 20 stron znormalizowanego maszynopisu (1800 znaków ze spacjami na stronę), a w przypadku recenzji – niż 8 stron. Do artykułów prosimy dołączyć streszczenie w języku polskim i angielskim (wraz z angielskim tytułem artykułu) o objętości do 200 słów. Prosimy o niewprowadzanie do manuskryptów zbędnego formatowania (np. nie należy wyrównywać tekstu spacjami czy stosować zróżnicowanych wypukleń, wyliczeń itp.). Sugerowany format: czcionka Arial, 12 pkt., interlinia 1,5. Piśmiennictwo zawarte w artykule należy sformatować zgodnie z tzw. zapisem harwardzkim, zgodnie z którym lista publikacji istotnych dla artykułu ma być zamieszczona na jego końcu i ułożona w porządku alfabetyczny. Publikacje książkowe należy zapisywać:

Fijałkowska B., Madziarski E., van Tocken T.L. jr., Kamilska T. (2014). Tamizdat i jego rola w kulturze radzieckiej. Warszawa: Wydawnictwo WSM.

Rozdziały w publikacjach zwartych należy zapisywać:

Bojan A., Figurski S. (2014). Nienowoczesność – plewić czy grabić. W.S. Białokozowicz (red.), Nasze czasy – próba syntezy. Warszawa: Wydawnictwo WSM.

Artykuły w czasopismach należy zapisywać:

Bobrzyński T.A. (2009). Depression, stress and immunological activation. British Medical Journal 34 (4): 345-356.

Materiały elektroniczne należy zapisywać:

Zientkiewicz K. Analiza porównawcza egocentryka i hipochondryka. Żart czy parodia wiedzy? Portal Naukowy “Endo”. www.endo.polska-nauka.pl (data dostępu: 2014.07.31).

W tekście artykułu cytowaną publikację należy zaznaczyć wprowadzając odnośnik (nazwisko data publikacji: strony) lub – gdy przywołane jest nazwisko autora/nazwiska autorów w tekście – (data publikacji: strony), np.: Radzieckie władze „[...] podjęły walkę z tamizdatem na dwóch płaszczyznach: ideologicznej i materialnej” (Fijałkowski i wsp. 2014: 23). lub: Radziecka prasa, jak stwierdzają Fijałkowski i wspólnicy, „łżyła autorów druków bezdebitowych” (2014: 45). W przypadku przywoływanych tekstów, gdy nie ma bezpośredniego cytowania, należy jedynie podać nazwisko i rok publikacji (bądź sam rok, jeśli nazwisko autora pada w tekście głównym). W odnośnikach w tekście głównym należy w przypadku więcej niż dwóch autorów wprowadzić „i wsp.,” np. (Fijałkowski i wsp. 2014). W tekście piśmiennictwa (tj. alfabetycznie ułożonej literaturze) prosimy wymienić wszystkich autorów danej publikacji. Więcej o zasadach stylu harwardzkiego m.in. na Wikipedii (http://pl.wikipedia.org/wiki/Przypisy_harwardzkie). Uwaga, przypisy krytyczne, inaczej tzw. aparat krytyczny, prosimy w miarę możliwości zredukować do minimum i wprowadzać do głównego tekstu manuskryptu.

Zaznaczamy, że Redakcja nie płaci honorariów, nie zwraca tekstów niezamówionych oraz rezerwuje sobie prawo do skracania tekstów.

Teksty prosimy przysyłać drogą elektroniczną za pomocą formularza na stronie WWW: <http://humanum.org.pl/czasopisma/humanum/o-czasopismie> lub na adres e-mailowy: biuro@humanum.org.pl

Do tekstu należy dołączyć informację o aktualnym miejscu zamieszkania, nazwie i adresie zakładu pracy, tytule naukowym, stanowisku i pełnionych funkcjach. Każdy tekst przesłany pod adres Redakcji z prośbą o druk na łamach czasopisma podlega ocenie. Proces recenzji przebiega zgodnie z założeniami „double blind” peer review (tzw. podwójnie ślepej recenzji). Do oceny tekstu powołuje się co najmniej dwóch niezależnych recenzentów (tzn. recenzent i autor tekstu nie są ze sobą spokrewni, nie występują pomiędzy nimi związki prawne, konflikty, relacje podległości służbowej, czy bezpośrednia współpraca naukowa w ciągu ostatnich 5 lat). Recenzja ma formę pisemną i kończy się stwierdzeniem o dopuszczeniu lub niedopuszczeniu tekstu do druku.

W związku z przypadkami łamania prawa autorskiego oraz dobrego obyczaju w nauce, mając na celu dobro Czytelników, uprasza się, aby Autorzy publikacji w sposób przejrzysty, rzetelny i uczciwy prezentowali rezultaty swojej pracy, niezależnie od tego, czy są jej bezpośrednimi autorami, czy też korzystali z pomocy wyspecjalizowanego podmiotu (osoby fizycznej lub prawnej).

Wszystkie przejawy nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające Autorów, towarzystwa naukowe itp.).

Do przedłożonych tekstów z prośbą o druk, Autor tekstu jest zobowiązany dołączyć:

1. Informację mówiącą o wkładzie poszczególnych Autorów w powstanie publikacji (z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod, protokołu itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu publikacji), przy czym główną odpowiedzialność ponosi Autor zgłaszający manuskrypt.
2. Informację o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów.